

**UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA DĚJIN UMĚNÍ**

OBOR: DĚJINY VÝTVARNÝCH UMĚNÍ

**FUNKCIONALISTICKÁ ARCHITEKTURA
V JABLONCI NAD NISOU**

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Iva Karásková

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc

Liberec 2009

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Liberci 21. června 2009

Děkuji panu profesorovi Rostislavu Šváchovi za vedení práce, cenné rady, připomínky, trpělivost a vstřícný přístup během celého studia.

Poděkování patří současnému majiteli Schmelowského vily MuDr. Pavlu Svobodovi, majitelce Háskovy vily paní Daně Svobodové a majitelce Kantorovy vily paní Ivě Petráňové, že mě vlídně přijali a umožnili mi prohlédnout si jejich obydlí.

Mojí matce Ivě Zelinkové děkuji za pomoc při překladech z němčiny. Velké poděkování patří Jiřímu Bláhovi, babičce, dědovi a bratrovi Jiřímu, bez jejichž podpory a pomoci by práce nemohla vzniknout.

Věnováno Báře.

Obsah

1. Úvod	3
2. Předválečná architektura v Jablonci nad Nisou	7
3. Funkcionalistická vila	13
4. Háskova vila	17
4.1 Háskova vila v pramenech a literatuře	17
4.2 Stavebník a stavba	19
4.3 Umístění	22
4.4 Popis a architektura	22
4.5 Háskova vila a Lauterbachův dům č. 35 ve Vratislavi	29
4.6 Háskova vila po roce 1945	30
5. Schmelowského vila	32
5.1 Schmelowského vila v pramenech a literatuře	32
5.2 Stavebník	34
5.3 Projekt a stavba	36
5.4 Umístění	37
5.5 Popis a architektura	37
5.6 Vnitřní zařízení a provoz	44
5.7 Pozdější úpravy	48
6. Heinrich Lauterbach (1893–1973)	50
6.1 Heinrich Lauterbach v literatuře	50
6.2 Život a dílo	50
6.3 Výstava WuWA, 1929	54
6.4 Státní akademie ve Vratislavi	58
6.5 Organická architektura	60
6.6 Přehled Lauterbachových realizací	67
6.7 Publikované Lauterbachovy knihy	68

7. Kantorova vila	69
7.1 Heinrich Kulka a Kantorova vila v literatuře	69
7.2 Stavebník	73
7.3 Umístění	76
7.4 Popis současného a původního stavu	76
8. Heinrich Kulka (1900–1971)	83
8.1 Životopis	83
8.2 Dílo a význam	87
8.3 Kulkův Raumplan Adolfa Loose	91
8.4 Čeští Loosovi žáci	93
8.5 Přehled Kulkových realizací	95
9. Závěr	101
Seznam literatury – abecedně	103
Seznam literatury – chronologicky	110
Prameny	116
Summary	117
Seznam obrazových příloh	118
Obrazové přílohy	
Anotace	

1. Úvod

Název diplomové práce Funkcionalistická architektura v Jablonci nad Nisou může být pro člověka, který toto severočeské město nezná, poněkud matoucí. Název v sobě neskrývá, jak by se mohlo očekávat, větší skupinu funkcionalistických staveb, nebo celou čtvrť či osadu, ale pouze tři stavby. Jde ale o příkladné ukázky funkcionalismu, které nenajdeme nikde jinde v tomto prostředí. V rámci oblasti, která je z hlediska architektury velmi tradicionalistická, regionalistická, jsou vlastně nečekaným zjevením. Každá z těchto tří vil se může pochlubit něčím výjimečným.

První se zde jakoby zázrakem objevila Háskova vila. S ní přišel do Jablonce německý architekt Heinrich Lauterbach, který se sem později vrátil postavit ještě vilu Schmelowského. Háskova vila se do dnešních dnů zachovala pouze v exteriérech, její interiér nepřežil období komunismu. Stále ale v Kanadě žije ve věku 103 let a obdivuhodné vitalitě původní majitelka paní Zdeňka Hásková. Objektů z doby první republiky, o kterých lze získat informace od původních majitelů-objednavatelů, dnes už není mnoho. Možná se dají snadno spočítat. Po revoluci byla paní Háskové vila v rámci restituce vrácena. V roce 1999 ji prodala manželům Svobodovým. Ti mají s paní Zdeňkou velmi hezký vztah a jedinečnou příležitost konfrontovat své zážitky s jejími zkušenostmi. Při rekonstrukci domu se snaží vše navracet do původního stavu, v tom jim paní Zdeňka rovněž napomáhá. Historik umění pak zaplesá, protože má jedinečnou příležitost dozvědět se o vzniku stavby, vztahu objednavatele a architekta více, než přinášejí archivní materiály.

Jiným způsobem je unikátní druhá Lauterbachova vila. Zatímco o jejich objednavatelích manželích Schmelowských víme velmi málo, má maximální výpovědní hodnotu samotná vila. Dodnes se dochovala v téměř zcela původní podobě jak v exteriéru, tak v interiérech, a to až do

drobných detailů, jako jsou šuplíky na koření v kuchyni. Tato autenticita představuje možná světově unikátní příležitost poznat funkcionalistické bydlení. Rodiče současného majitele dr. Pavla Svobody koupili vilu krátce po válce, takže v ní strávil své dětství a možná díky tomu je dnes jedním z mála osvícených majitelů tohoto typu architektury. Jejím udržování věnuje maximální pozornost a energii. Ačkoli se od dob vzniku domů některé požadavky na vybavení a chod domácnosti změnil, manželé stále udržují dům v co možná nejpůvodnějším stavu. A jestliže ještě po osmdesáti letech vila s původním zařízením poskytuje komfort a pohodlné bydlení, je to největším důkazem, že funkcionalistické bydlení představuje v mnoha ohledech vrchol kultury bydlení vůbec.

Třetí, Kantorovu vilu, postihl nejsmutnější osud. Během čtyřiceti komunistických let byla z původní vily pro jednu rodinu s privátní ordinací přestavěna na několik bytových jednotek. Bohužel i v následujících letech konjunktury dosáhla dalších změn. A tak její dnešní průčelí vyznívá zcela jinak než původně. Je tedy s podivem, že to nejcennější, co dům skrývá, hlavní obytný prostor, ve kterém architekt Kulka uplatnil specifické prostorové uspořádání, se zachovalo až do dneška. Současná majitelka domu si uvědomuje jeho výjimečnost a hodnotu, a proto mu žádné další destruktivní zásahy nehrozí.

V současné době jsou všechny tři vily zapsány na Ústředním seznamu kulturních památek.¹ O to, že se dostaly do povědomí nejen jabloncké, ale i širší veřejnosti, se nepochybně zasloužil televizní pořad architekta Davida Vávry *Šumná města*, ve kterém uvedl obě Lauterbachovy vily.² Protože jsou v soukromém vlastnictví, žádná z vil není přístupná

¹ Háskova vila, Průběžná ulice 449/10, ÚSKP č. 18366/5-4788; Schmelowského vila, Opletalova ulice 3102/29, ÚSKP č. 35696/5-4789; Kantorova vila, Palackého 3111/26, ÚSKP č. 43735/5-11.

² Pro velký úspěch získal pořad i knižní podobu: Radovan Lipus – David Vávra, *Šumná města*, Brno 2002.

veřejnosti. To je možná škoda, důležitější ale je, že vily stále slouží svému původnímu účelu, bydlení.

Základem pro zpracování práce bylo osobní poznání vil, což se z počátku jevilo jako nesnadné. Navštívit majitele domů v jejich soukromí vyžadovalo jistou odvalu jak ode mě – požádat je o to –, tak daleko více od nich – vpustit cizího člověka do svého domu. Zejména v případě Schmelowského vily byl pan Svoboda zprvu odmítavý. A není se čemu divit. Touhu navštívit jeho dům projevují velice často občané města i odborná veřejnost z celého světa. Jeho počáteční vstřícnost dosáhla během posledních let zcela pochopitelně svých hranic. Nakonec mě ale všichni tři majitelé vlídně přijali. Fotografický materiál in situ jsem pořizovala minimálně, protože se mi nezdálo vhodné narušovat soukromí více, než bylo nutné. Aktuální fotografie pořídili nedávno profesionální fotografové a byly publikovány v knize *Kapitoly za stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*,³ ze které jsem je převzala. Důležitější část obrazové přílohy tvoří fotografie původního stavu reprodukované z dobových časopisů.

Archivní materiály z doby stavby vil se téměř nedochovaly. Ty, které zůstaly, zpracoval už přede mnou Jan Strnad.⁴ Cíl práce spočíval ve shromáždění a zpracování pokud možno všech dobových ohlasů i pozdějších článků o jabloneckých vilách, které se objevily nejen u nás, ale především v zahraničí. Podařilo se mi nalézt i v Čechách dosud neznámé tituly.

Jádro práce tvoří kapitoly věnované jednotlivým vilám, jejich historii, původním i dnešním majitelům, původnímu i dnešnímu stavu a jejich fungování a provozu. Podrobně představuji i jejich architekty. Snažím se rozpracovat důvody, které vedly většinu autorů k zařazení vil do určitých širších architektonických proudů, aniž by takovému zařazení byla věnová-

³ Markéta Lhotová (ed.), *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, Jablonec nad Nisou 2004.

⁴ Jan Strnad, Funkcionalistické vily, in: Lhotová (cit. v pozn. 3), s. 137–168.

na větší pozornost. Lauterbachovy vily zmiňují historici architektury jako příklady organické architektury, proto jsem se pokusila zjistit, jak a čím konkrétně spadají organického směru. O totéž jsem se pokusila u Kulkovy vily, která vznikla v návaznosti na dílo Adolfa Loose a jeho Raumplan.

Podrobný rozbor jabloneckých vil a kořenů, ze kterých vyrostla jejich architektura, jasně ukáže, že Kulkova a Lauterbachovy vily v Jablonci patří k důležitým stavbám moderní architektury jak v českém, tak evropském kontextu.

2. Předválečná architektura v Jablonci nad Nisou

Bylo-li v úvodu napsáno, že Lauterbachovy a Kulkova vila existují v Jablonci jako jakési zjevení (v kontextu Jablonce „funkcionalistické UFO“), bude dobré toto tvrzení nějak podložit. Jak tedy architektura v Jablonci v 1. polovině 20. století vypadala a co mělo vliv na její utváření? Architektuře v Jablonci se věnuje kniha *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, vydaná v roce 2004.⁵ O dva roky později se podrobným zpracováním architektury v 1. polovině 20. století včetně katalogu zabývala ve své diplomové práci Andrea Jakubcová.⁶ Tato kapitola nastíní jen stručný přehled.

Jablonec nad Nisou má několik specifíků. Je to horské město, které se rozvíjelo až od 2. poloviny 19. století, kdy získalo městská práva (1866). Hnací silou jeho rozvoje se stal sklářský a bižuterní průmysl. Právě ten způsobil, že město bylo na přelomu století největším exportérem bižuterie v celé monarchii; David Vávra v *Šumném Jablonci* uvádí, že Jablonec platil ze svých zisků dokonce vyšší daně než celá Dalmácie.⁷

Jablonec nad Nisou nikdy nepatřil mezi města, do kterých nás přivádí architektura. Nemá středověké, renesanční ani barokní stavby ani stopy staršího urbanismu. Nejstarší památkou ve městě je kostel sv. Anny s farou z druhé poloviny 17. století, přestavěný ovšem v 19. století. Zástavbu Jablonce dlouho tvořily pouze vesnické chalupy. Později proto génia loci Jablonce vytvářelo právě spojení těchto chalup s rozrůstající se zástavbou městských domů. Tento charakteristický rys zčásti zničila asa-

⁵ Lhotová (cit. v pozn. 1).

⁶ Andrea Jakubcová, *Architektura v Jablonci nad Nisou 1900–1945* (magisterská diplomová práce), FFUP, Olomouc 2006.

⁷ Lipus – Vávra (cit. v pozn. 2), s. 333.

nace na konci 19. století a jeho poslední stopy vzaly za své za komunismu.⁸

Jablonec, ač na území Čech, osídlovalo německy mluvící obyvatelstvo, čeští Němci, jejichž orientace směřovala výrazně k německému prostředí a kultuře, a to i v době první republiky. To je to nejpodstatnější, čím byla zdejší architektura tehdy determinována. Historizující domy se zde stavěly od konce 19. století dlouho do století dvacátého, tedy ještě v době, kdy jinde už vrcholila secese a nastupovaly moderní styly. Nejčastěji se můžeme setkat s novorenesancí. Nešlo ale o novorenesanci wieshlovského typu, která se obracela k české renesanci tak, jak ji známe z českých měst, ale o renesanci odkazující k německému prostředí. Přesně to vystihl David Vávra v *Šumném Liberci* v povídání o liberecké radnici, kde uvádí, že jakýsi městský úředník napsal do zadávacích podmínek nad slovo renesance slovíčko „*deutsch Renaissance*“.⁹

V Jablonci i v blízkém Liberci až do druhé světové války chtěla architektura, stejně jako všechno ostatní, demonstrovat svou německou příslušnost. Tento aspekt ovlivnil i další sloh, který se v Jablonci objevuje ve větší míře, a to je secese. I ta zde v sobě nesla prvky německého Jugendstilu. Přestože Jablonec udržoval obchodní kontakty s mnoha zeměmi, do jeho architektury pronikaly ostatní evropské vlivy jen omezeně. Můžeme zde sice najít třeba prvky vídeňské secese, ale cizí vlivy zde tlumila právě silná potřeba přihlásit se k německému živlu.

Protežovaný jablonecký architekt Robert Hemmrich (1871–1946)¹⁰ ve svých dílech sice reflektuje vídeňskou secesi, přesto nepřekračuje regionální úroveň. V Jablonci postavil celou řadu rodinných domů. Snaha

⁸ Lhotová (cit. v pozn. 3), s. 6; fotografie viz Jan Strnad, *Jablonec nad Nisou – dobové fotografie*, Jablonec nad Nisou 2002.

⁹ Lipus – Vávra (cit. v pozn. 2), s. 365.

¹⁰ Jakubcová (cit. v pozn. 6), s. 70–72.

o manifestaci německví je dobře viditelná například v tvorbě Rudolfa Günthera (1902–1984),¹¹ jehož domy vznikaly v Jablonci po roce 1928.

Ve dvacátých a třicátých letech se v Jablonci objevuje art deco a některé směry moderní architektury (konstruktivismus). Tři funkcionalistické vily, kterým je věnovaná tato práce, patří k tomu nejlepšímu široko daleko.

Nové impulsy přinesl do Jablonce místní rodák Josef Zasche (1871–1957),¹² který dobře znal prostředí Vídně, kde studoval. A jako jeden z mála architektů německého původu se prosadil v Praze, kde spolupracoval s Pavlem Janákem nebo Janem Kotěrou. Už na tradičním starokatolickém kostele¹³ se objevuje určitý svěží duch. Zásadní význam z hlediska architektury měla pro Jablonce jeho další stavba, kostel Nejsvětějšího Srdce Ježíšova, postavená na Horním náměstí.¹⁴

Druhým výrazným projektem, který architekturu Jablonce posunul k moderním trendům, byla soutěž na novou jabloneckou radnici, postavenou na počátku 30. třicátých let podle projektu Karla Wintera ve stylu konstruktivismu.¹⁵

Tento rozvoj architektury výrazně podporoval starosta Karl Richard Fischer. Urbanismus Jablonce ovlivnil také tím, že dával přednost nízkým rodinným domům před vysokými nájemními činžáky. V té době vznikla anebo byla rozšířena celá řada vilových čtvrtí.

Většinu rodinných domů lze označit za historizující nebo secesní, objevovaly se prvky art deco a neoklasicismu.¹⁶ Specifikum Liberce a Jablonce spočívá v tom, že rodinné domy či vily v sobě často spojují různé prvky a že tady chyběla výrazná osobnost architekta představujícího nebo

¹¹ Ibidem, s. 66–69.

¹² Ibidem, s. 83–86.

¹³ Ibidem, č. kat. 5.

¹⁴ Ibidem, č. kat. 42.

¹⁵ Jan Strnad (ed.), *Jablonecká radnice 1931–1933: Příběh stavby architekta Karla Wintera*, Jablonce nad Nisou 2008

¹⁶ Lhotová (cit. v pozn. 3), s. 9.

propagujícího vyhraněný styl. Vzniká otázka, která by zasloužila samostatnou úvahu, zda je nutné nebo vůbec možné stavby z tohoto období v této oblasti řadit do škatulek stylů nebo slohů.

Poloha Jablonce i Liberce, měst uzavřených v horách, jakýmsi způsobem předurčila jejich uzavřenost okolnímu světu, uzavřenost obyvatel a potažmo i architektury, která do jisté míry existuje dodnes. Jabloneckou architekturu ovlivňuje i horské klima: dlouhá zima, sníh, déšť a sychravo vyvolává v lidech potřebu nebo touhu po zdobnosti, útulnosti až přeplácanosti, zároveň však usměrňuje i praktickou stránku stavění požadavkem na výrazně šikmé střechy, silnější zdi, dvojitá okna a určitou robustnost staveb.¹⁷

Tento praktický důvod jistě ovlivnil i to, že se funkcionalistická architektura v této oblasti uplatnila minimálně. Kromě tří vil stál v Jablonci ještě palác Merkur (1932), jablonecká filiálka Okresní záložny hospodářské v Železném Brodě, zbořená v roce 1987.¹⁸ Andrea Jakubcová píše, že některé stavby v Jablonci pod vlivem těchto tří vil absorbují poučení funkcionalismem. Zmiňuje (kromě paláce Merkur) takzvaný Pamulushaus (1930–31), dům v Podhorské ulici (před 1935), Pokladnu spořitelny a záložny (1931–33) nebo banku Kredit-Anstalt (po 1930).¹⁹

V rámci oblasti se ale zřetelnější příklady funkcionalistické architektury vyskytují. V Železném Brodě najdeme vlastní vilu Jaroslava Brychty (1934) nebo vlastní vilu Aloise Meteláka (1931), který zde postavil ještě Junovu vilu (1934) a vilu manželů Noskových (1939).²⁰ Železný Brod byl ovšem na rozdíl od Jablonce české město, které se vždy oproti německému Jablonci vyhraňovalo – například tím, že tam vznikla umělecká škola

¹⁷ Z jiného pohledu se souvislosti architektury a místních podmínek dotkl například Rostislav Švácha, *Regionalismus v architektuře 20. století*, in *Středoevropská architektura 1890–1998: Sborník příspěvků symposia 22.–24. 10. 1998*, Zlín 1999, s. 30–37, zde s. 33.

¹⁸ Jakubcová, cit. v pozn. 6, č. kat. 49.

¹⁹ Jakubcová, cit. v pozn. 6, č. kat. 40, 41, 46 a 47.

²⁰ Všechny jsou uvedeny v: Pavel Halík (ed.), *Slavné vily Libereckého kraje*, Praha 2007.

sklářská pro české studenty (oproti německé uměleckoprůmyslové škole v Jablonci).

I v blízkém Liberci vzniklo v období 1. republiky několik kvalitních moderních staveb, jako Strossova vila od Thilo Schodera (před 1925), obchodní dům Baťa (1931) od Vladimíra Karfíka nebo obchodní dům Brouk a Babka (1936) od Jana Gillara.²¹ Zatímco Metelákovy vily v Železném Brodě představují poměrně kvalitní ukázkou funkcionalistické architektury, objevují se v Liberci sice také funkcionalistické vily, ale spíše regionálního charakteru. Rosenbachova vila (1931–32) a Mautnerova vila (1932–33), obě od pražského architekta Bertholda Schwarze, nebo Pilzova vila (1932) od Karla Webera a Ernsta Englera. Až do doby vzniku knihy *Slavné vily Libereckého kraje*²² nebyla těmto domům věnována pozornost. V knize najdeme o každé z nich stručné heslo.

A za zmínku stojí jistě i fakt, že poměrně nedaleko, v Löbau u Žitavy, vznikla významná stavba Hanse Scharouna, dům Schminke (1933).

Určitým jednotným stylem, kterým se německé obyvatelstvo projevovalo, byl tzv. *Heimatstil*, charakteristický ostrými šikmými střechami, silnými zdmi, hrubou omítkou nebo použitím kamenných a dřevěných prvků, pravidelným řazením oken.²³ Takových domů nalezneme v oblasti Liberecka a Jablonecka celou řadu. Stavěly se zejména na konci třicátých let, kdy se tento styl rozvíjí. Snoubí se v něm jednak zmíněné národnostní stanovisko, ale zároveň dobře odpovídá i požadavkům zdejšího klimatu. Zapojit funkcionalistické vily do „vývoje“ nebo „trendů“ jablonecké architektury nejspíš není možné. Jejich stavebníci nechtěli architekturou svých domů demonstrovat žádné nacionální ani jiné stanovisko. Paní Hásková sama říká, že s manželem „*chtěli prostě mít moderní bydlení*“. Historika

²¹ Jan Randáček, *Liberecká architektura v letech 1895–1938*, *Umění XLVII*, 1999, č. 6, s. 528–537.

²² Halík (cit. v pozn. 20).

²³ K teorii pojmu více Friedrich Achleitner, *Existuje středoevropský „heimatstil“?*, in: Rostislav Švácha (ed.), *Regionalismus a internacionalismus v soudobé architektuře*, Praha 1999, s. 34–41.

umění zvyklého na sestavování různých vývojových řad to možná nepotěší a musí tedy hledat jinde. Pokusím se v následujících kapitolách ukázat, že architektura Lauterbachových vil a vily Heinricha Kulky vychází vlastně ze zcela jiných souvislostí než většina ostatních domů v Jablonci.

3. Funkcionalistická vila

Počátky vily tak, jak ji známe dnes, sahají do 19. století, kdy se vyvinula jako zmenšenina šlechtického sídla pro nově vznikající buržoazii. Vila jako pojem existovala pochopitelně již v antice a pak renesanci, nás ale zajímá její vývoj na počátku 20. století.

Cesta k funkcionalistické vile začíná u městského rodinného domu, jehož podoba se konstituovala v Anglii. Byla důsledkem zvyšující se životní úrovně. Hlavním požadavkem se stalo oddělení obytné části domu od hospodářské, zřízení ústřední obytné místnosti jako středu dispozice a propojení domu se zahradou, která tvoří jeho pokračování.

Teoretické základy formuloval Baillie Scott ve své knize *Dům a zahrada*, která vyšla česky v roce 1910 s předmluvou Zdeňka Wirtha.²⁴ Středoevropskému prostoru tyto myšlenky zprostředkoval Hermann Muthesius, který své názory v roce 1905 shrnul do knihy *Das Englische Haus*.²⁵

Období po skončení první světové války znamenalo převratné změny politické, ekonomické, společenské i kulturní. V návaznosti na ně se zásadním způsobem měnila i architektura a bydlení. Moderní člověk vyžadoval moderní bydlení. Tyto nároky starší domy už nespĺňovaly.²⁶ Rodinný dům nebo vila, tedy individuální bydlení, je přitom jen jedním ze dvou základních typů obydlí, které byly zejména ve dvacátých a třicátých letech letech takto promyšleny; tím druhým byl kolektivní (nájemní) dům.

Jan Evangelista Koula svou knihu *Obytný dům dneška* zahajuje takto: „*Vlastním tvůrcem moderní architektury není moderní architekt, nýbrž*

²⁴ M. H. Baillie Scott, *Dům a zahrada*, Praha 1910.

²⁵ Hermann Muthesius, *Das Englische Haus: Entwicklung, Bedingungen, Anlage, Aufbau, Einrichtung und Innenraum*, Berlin 1905.

²⁶ Hlavní problémy a nedostatky bydlení shrnuje ve své diplomové práci Barbora Honzátková, *Bytová kultura ve 20. a 30. letech 20. století: Odrasy nových myšlenek v interiérové tvorbě brněnských architektů a návrhářů* (magisterská diplomová práce), FFMU, Brno 2005.

*spíše moderní stavebník, neboť kdyby dnešní stavebníci měli tytéž před-
sudky a tytéž názory na bydlení jako stavebníci před padesáti lety, podo-
baly by se dnešní obytné domy velmi nápadně domům, před padesáti lety
postaveným.*²⁷

Nový moderní způsob života vyžadoval nové moderní pojetí domu. Prvním požadavkem se stala funkce. Funkční dům musel být praktický, snadno udržovatelný a hygienický, a pohyb v něm co možná nejsnazší.

Na organizaci domu se výrazným způsobem podílela žena. Ženy získávaly stále větší možnosti, mohly studovat, pracovat. Čas strávený udržováním a úklidem domácnosti proto musel být minimalizován.

Požadavek snadnějšího provozu si vyžádal jasné půdorysné oddělení společenské, soukromé a hospodářské části. Funkčně související místnosti mají být umístěny do nejbližší u sebe a propojeny tak, aby umožňovaly co nejplynulejší provoz.

Racionalizací se postupně zmenšuje hospodářská část i část soukromá. Každý člen rodiny by však měl v domě mít své samostatné místo na spaní a práci. Razila se zásada raději víc menších místností než jedna větší.

Naproti tomu část obytná, sloužící vlastnímu životu rodiny, se zvětšuje a velký obytný prostor, sloužící k setkávání, se stává jádrem domu. V tom se odráží původní idea anglické obytné haly. Obytný prostor by měl být slunný; dostatečně velká okna musí umožňovat pohodlné větrání. V celém domě se klade důraz na dostatečné osvětlení, čerstvý vzduch a snadné větrání.

Obývací prostor se více či méně spojuje se samostatnou jídelnou. Přežitkem se stává jeden z typických prvků staršího uspořádání bytu, obytná kuchyň. Kuchyň se zmenšuje pouze do takových rozměrů, aby se v ní daly všechny práce provádět pohodlně a s co nejmenším přecházením.

²⁷ Jan Evangelista Koula, *Obytný dům dneška*, Praha 1931, s. 10.

Někdy k ní přiléhá samostatná přípravná jídel a velmi často i další hospodářská místnost a v blízkosti i pokoj pro služku. Novinkou se stává vodo-
vod přímo v kuchyni, nikoli v předsíni.

Objevuje se zvláštní důraz na hygienu. Samozřejmostí se stává samostatná koupelna a toaleta se snadno omyvatelnými povrchy a s přívodem i odtokem vody. Omyvatelnost má velký význam i u dalších povrchů v bytě, zejména podlah, které často pokrývá z tohoto hlediska ideální linoleum.

K zjednodušení provozu přispívá i racionálně navržený a rozmístěný nábytek, především vestavěné skříně a úložné prostory. Rozmístění nábytku vychází vstříc i umístění oken a dveří.

Zásadní důraz kladou architekti na propojení domu se zelení a krajinou. K tomu přispívají obytné terasy, zřizované na plochých střeších domů.

Mnoho z těchto zásad nám dnes může připadat samozřejmých, ve své době však představovaly převratnou inovaci. Všechny byly promyšleny do nejmenších detailů. Podstatný přínos v tomto směru znamenal Frederick Winslow Taylor a jeho teorie ergonomie provozu, přenesená dalšími autory z průmyslové výroby, pro kterou ji Taylor původně vyvinul, do prostředí bytu. Z promyšlení zásad bydlení se stal téměř samostatný obor. Charlotta Fredericková, autorka knihy *Inženýrství v domácnosti*, rozpracovala po vzoru Taylora pohyb v bytě. I Koula ve své knize reprodukuje její návrh ideálního půdorysu kuchyně.²⁸

Teorii nového bydlení se ve dvacátých a třicátých letech věnovala celá řada propagačních výstav. Zabývaly se jí časopisy (u nás například *Žijeme* nebo *Výtvarné snahy*), podrobný návod a shrnutí těchto zásad najdeme ve sbornících (například *Byt, Jak bydlet*²⁹) nebo v knihách Jana

²⁸ Koula (cit. v pozn. 27), s. 235.

²⁹ Josef Grus – Antonín Heythum – Hana Kučerová-Záveská – František Zelenka – Ladislav Žák, *Byt: Sborník Svazu československého díla*, Praha 1937; Josef Fischer (ed.), *Jak*

Evangelisty Kouly, statích Karla Honzika nebo v u nás populární knize Bruno Tauta.³⁰

Velmi široká otázka moderního bydlení přesahuje téma a rozsah této práce. Zmínka o něm však byla nutná, protože snaha o naplnění zásad moderního bydlení se naplno projevuje i ve třech jabloneckých vilách, kterými se budu zabývat na následujících stranách.

bydletí: Cyklus přednášek pořádaných ženskou národní radou, odborem „Zjednodušení práce v domácnosti“, Praha 1935.

³⁰ Koula (cit. v pozn. 27); Karel Honzík, *Moderní byt*, Praha 1928; Karel Honzík, *Tvorba životního slohu*, Praha 1946; Bruno Taut, *Nové bydlení: Žena jako tvůrce*, Praha 1926.

4. Háskova vila

4. 1 Háskova vila v pramenech a literatuře

Původní Lauterbachovy plány k Háskově vile se pravděpodobně nedochovaly. Seznam toho, co na plánech bylo, uvádí Jan Strnad.³¹ Podle něj obsahovaly sedm základních výkresů: 1. polohová situace, 2. půdorys přízemí, 3. půdorys 1. a 2. patra, 4. východní a jižní pohled, 5. severní a západní pohled, 6. podélné řezy a 7. příčné řezy, vše v měřítku 1:100 a 1:50. Dodává i informaci o tom, že konečné plány vznikly v únoru a v březnu 1931; nicméně se nezmiňuje o tom, kde tyto informace našel.

O významu stavby svědčí zájem prestižního časopisu *Innen-Dekoration*, ve který krátce po jejím vzniku, v listopadu 1932, otiskl článek s fotografiemi a půdorysy domu.³² O rok později, v roce 1933, vyšel v maďarském časopise *Tér és forma* článek Vidéki tapaszlatok (Zkušenosti z venkova) opět s fotografiemi a půdorysem domu.³³

Jako příklad moderního bydlení vilu několikrát uvádí kniha *The Modern House* vydaná v roce 1934 v Londýně.³⁴

O vile se ve svých pracích opakovaně zmínil Vladimír Šlapeta, který obě Lauterbachovy jablonecké stavby propaguje dlouhodobě. Většinou je jmenuje v souvislosti s organickou architekturou, o které pojednává zejména článek K počátkům organické architektury,³⁵ jako příklad vratislavské školy organické architektury je jmenuje i text Česká meziválečná

³¹ Strnad (cit. v pozn. 4), s. 147, pozn. 20.

³² Edith Nowak-Rischowski, Ein Haus im Vorgebirge: Eine Arbeit von Architekt Heinrich Lauterbach, *Innen-Dekoration* XLIII, 1932, č.11, s. 378–389.

³³ Virgil Bierbauer, Vidéki tapaszlatok, *Tér és forma* VI, 1933, č. 4–5, s. 111–115.

³⁴ Frederik Yorke, *The modern House*, London 1957, s. 38, 52, 54, 85.

³⁵ Vladimír Šlapeta, K počátkům organické architektury, *Umění a řemesla* XV, 1978, č. 3, s. 38–45, zde s. 43.

architektura z hlediska mezinárodních vztahů.³⁶ O vilách se zmiňuje i jeho text v *Dějínách českého výtvarného umění*,³⁷ kde na ně na jiném místě upozornil i Rostislav Švácha.³⁸ Zmínku o nich najdeme i v řadě dalších Šlapetových článcích, publikovaných v Německu,³⁹ Maďarsku,⁴⁰ Polsku,⁴¹ Itálii⁴² i ve Finsku.⁴³

V posledních letech vznikly dvě publikace, ve kterých je oběma Lauterbachovým vilám věnována pozornost. V roce 2004 vyšla kniha *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou* s fotografiemi historického i současného stavu domu.⁴⁴ Druhou knihou jsou nedávno vydané *Slavné vily Libereckého kraje*, kde heslo Hany Luštické velmi stručně informuje o domu i architektovi.⁴⁵ Do povědomí širší veřejnosti uvedl vilu David Vávra v cyklu *Šumná města*.⁴⁶ Stejný autor ji zařadil do knihy o zajímavostech regionu *Libereckým krajem: Tvář architektury*.⁴⁷

³⁶ Vladimír Šlapeta, Česká meziválečná architektura z hlediska mezinárodních vztahů, *Umění XXVIII*, 1981, s. 309–319, zde s. 314.

³⁷ Vladimír Šlapeta, Architektura třicátých let v Čechách na Moravě a ve Slezsku, in: Vojtěch Lahoda (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění 1890/1938 IV/2*, Praha 1998, s. 389–414, zde s. 394.

³⁸ Rostislav Švácha, Architektura dvacátých let v Čechách, tamtéž, s. 11–36, zde s. 15.

³⁹ Vladimír Šlapeta, Die Architektur an der Akademie für Kunst und Kunstgewerbe in Breslau, *Wissenschaftliche Zeitschrift der Hochschule für Architektur und Bauwesen*, XXVI, 1979, č. 4–5, s. 400–404; týž, Bauten und Entwürfe, in: *Baustelle: Tschechische Republik. Aktuelle Tendenzen tchechischer Architektur* (katalog výstavy), Berlin 1997, s. 104–107.

⁴⁰ Vladimír Šlapeta, Organiku építészet Közép-Europában, *Magyar Építésművészet*, 1983, č. 6, s. 16–25.

⁴¹ Vladimír Šlapeta, W sprawie początków architektury organicznej, *Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej. Studia i Materiały*, Nr. 7, Watki kulturowe i symboliczne w architekturze społecznej, 1980, s. 121–134.

⁴² Vladimír Šlapeta, Luxury Country Houses, *Rassegna*, 1989, č. 40, s. 78–87.

⁴³ Vladimír Šlapeta, Organic Architecture in Central Europe and Alvar Aalto, in: *Abacus. Yearbook of the Museum of Finnish Architecture*, 1981, č. 2, s. 113–139.

⁴⁴ Strnad (cit v pozn. 4), s. 145–153.

⁴⁵ HL (Hana Luštická), Háskova vila, in: Halík (cit. v pozn. 20), s. 108–109.

⁴⁶ Jablonec nad Nisou, in: Lipus – Vávra (cit. v pozn. 2), s. 343–345.

⁴⁷ David Vávra, *Libereckým krajem: Tvář architektury*, Liberec 2004, s. 74.

4. 2 Stavebník a stavba

Vilu v dnešní Průběžné ulici si dali postavit manželé Zdeňka a Jaroslav Háskovi. Zdeňka Hásková, rozená Vlčková, se narodila 26. srpna 1906 v Litoměřicích, její manžel Jaroslav 8. srpna 1901 v Těpeřích u Železného Brodu. Ne-li uvedeno jinak, pocházejí informace v této kapitole z dopisů paní Zdeňky Háskové, které mi zprostředkovala současná majitelka domu paní Dana Svobodová.

Protože otec Zdeňky byl soudce, rozhodla se studovat práva. Jaroslavův otec byl obchodník, většina z jeho 8 dětí se živila jako zemědělci. Jaroslav v 17 letech odešel do Anglie, kde pracoval 3 roky pro exportní firmu. O víkendech se chodil ohřát do galerií, kde si jistě tříbil výtvarný vkus. Pět měsíců cestoval po Indonésii a Tibetu. Později začal obchodovat s kruhy zvanými bengle (náramek na ruku z jednoho kusu).

V roce 1922 založil se svým starším bratrem Rudolfem firmu, která se časem vypracovala na největšího českého exportéra bižuterie. Firma sídlila na dnešním Komenského náměstí.

V roce 1928 měli manželé Háskovi svatbu a jejich svatební cesta trvala 6 týdnů. Už tam se rozhodli pro stavbu nového domu.

Během války opustili manželé Háskovi Jablonec a žili v českém Železném Brodě, kde se jim v roce 1941 narodila dcera Eva. Do své vily, kterou během války pronajímali (bydlel zde ředitel Říšské banky), se vrátili na podzim 1945. V březnu roku 1948 byla firma Bratři Háskové – export Jablonec nad Nisou znárodněna.

Počátkem roku 1950 uprchly rodiny obou bratrů z Československa a usídlily se v Kanadě. Nejprve odešel Jaroslav. V USA mu pomáhal pan Genz, který předtím rád jezdil k Háskům na letní byt. Paní Háskovou navštívil člověk, který ji sdělil, že druhý den mají s dcerou opustit vilu pouze s malým příručním zavazadlem. Všechno, celý dosavadní život manželů včetně dokumentů ke stavbě, zůstalo ve vile. Jaroslav Hásek zemřel v Ka-

nadě v roce 1989. Paní Zdeňka dosud žije v Cambera River v Britské Kolumbii v Kanadě.

Novomanželé Háskovi v době, kdy se rozhodli postavit si dům, cíleně sledovali trendy v bydlení. Na výstavě moderního bydlení ve Zhořelci (Görlitz) je zaujal model domu Heinricha Lauterbacha. Šlo o dům č. 35, postavený pro výstavu WUWA ve Vratislavi. Na základě toho se s Lauterbachem kontaktovali a on krátce poté navštívil manžele v Jablonci, aby si prohlédl pozemek a poznal představy majitelů o jejich budoucím domě. Na rozdíl od pozdějšího domu Schmelowských nenavrhol Lauterbach na základě konkrétních požadavků a podmínek novou kompozici, ale upravil do místních podmínek už existující schéma svého staršího domu.

Ze stavební parcely byl architekt natolik nadšený, že už za několik dní po návštěvě vytvořil malý papírový model budoucí vily. Model, který připomínal „*ptáče poletující na louce*“, velice nadchnul zejména paní Zdeňku.

Stavba začala na jaře 1931 a proběhla tak rychle, že koncem roku byl dům připraven k nastěhování. Vilu postavila firma jabloneckého stavitele ing. Maxe Dauta.⁴⁸

Stavbu domu řídil Jaroslav Hásek s Lauterbachem. Paní Zdeňka se chodila denně dívat, jak se vila staví. Architekt byl podle paní Háskové protivný a trval na svém. „*Ten architekt byl dost nelidský, měla jsem námitky, ale jako ženská na mě nedali, ani Lauterbach ani Jarka. Třeba jsem chtěla teplé barvy, ale architekt striktně trval na barvě bílé kávy.*“

Háskovi chtěli záchod spojený s koupelnou, ale Lauterbach ho z praktických důvodů oddělil od koupelny stěnou. Paní Hásková vzpomíná, že se jí také nelíbilo, že služka bydlela v úplně malé místnosti vedle kuchyně. Mrzelo jí, že její pokojík je tak malý, a měla za to, že se mohlo ušetřit víc prostoru zmenšením podle ní zbytečně velké vedlejší hospodář-

⁴⁸ Strnad (cit. v pozn. 4), s. 147.

ské místnosti. Dnešní majitelé, manželé Svobodovi, tuto místnost zrušili, ovšem proto, aby získali větší prostor v kuchyni. Manželé Háskovi měli původně oddělené ložnice, které také prosadil Lauterbach. Svobodovi příčku odstranili. Obě tyto změny paní Hásková kvitovala tím, že kdyby bylo po jejím, udělala by to už dřív.

Háskovi v domě pořádali tzv. Hausbály, kterých se účastnily různé osobnosti, na klavír sem jezdil hrát třeba Rafael Kubelík. Z toho důvodu si Háskovi přáli mít mobilní nábytek, aby ho mohli při těchto příležitostech odsunout stranou a mohlo se tancovat. Ačkoli převládali čeští hosté, mluvilo se převážně německy.

Paní Hásková také vzpomíná, že byt v přízemí, označovaný jako byt šoféra, obýval správce domu a zároveň zahradník a šofér v jedné osobě pan Studnička s rodinou.

Na sousedícím pozemku, dříve samostatné obce Mšeno, si dal jen o něco dříve postavit svou vilu Jaroslavův bratr Rudolf (1890 Těpeře–1993 Toronto), který byl ve firmě účetní. Byl velitelem Úderného praporu Československých legií v Rusku, kde se seznámil se svou pozdější manželkou; ve druhé válce byl účastníkem protifašistického odboje. Jeho dům projektoval architekt Oldřich Liska (1881–1959), který po studiích v Praze a Drážďanech dlouhodobě působil jako architekt v Hradci Králové (1908–47). Rudolfův dům, ke kterému dal jeho majitel vysázet březovou alej, je také moderní, s působivě řešenou cihlovou fasádou, ale „*neopouští bezpečné vody tradicionalistické moderny*“,⁴⁹ a je dá se říct regionalistický.

Domy obou bratrů hodnotili sousedé slovy: „*bílá vila je sanatorium, cihlová vedle krematorium*“. I když sousedů Háskovi nejdříve mnoho neměli – v době vzniku obou domů to byla spíše samota. Dnes je zde klidná vilová čtvrť. Jedna z jejích ulic se jmenuje *U Háskových vil*.

⁴⁹ Lipus – Vávra (cit. v pozn. 2), s. 343.

4. 3 Umístění

Háskova vila stojí na severním okraji města Jablonec nad Nisou ve svahu nedaleko od přehrady Mšeno. Lehce svažité parcela leží volně před jehličnatým lesem. V době, kdy se dům začal stavět, byla v okolí jen řídká zástavba a nedotčená příroda. Dům se svou členitou hmotou odlehčenou balkony a zářivě bílými fasádami prolomenými velkými okny působí nesmírně lehce a vzdušně, jako by se vznášel kousek nad parkově upravenou zahradou.

V článku z prestižního darmstadtského časopisu Alexandra Kocha *Innen-Dekoration*, příznačně nazvaném Haus in Vorgebirge (Dům v předhoří), popisuje autorka umístění domu těmito slovy: „*Hledáme-li příklad ideálního spojení krajiny a stavby, vstupu okolní přírody do příbytku, pak můžeme bez váhání uvést Háskův dům v Jablonci postavený podle návrhu architekta Heinricha Lauterbacha. Podstatu tohoto díla nemůžeme vyjádřit lépe než poukazem na zvláštní jednotu „vnitřní formy“ – jednotu mezi výtvarným principem tohoto domu a výtvarným zákonem této krajiny.*“⁵⁰

4. 4 Popis a architektura

Hmota domu se skládá ze tří prostorových jednotek na půdorysu zhruba ve tvaru písmene L, se zastavěnou plochou cca 220 m². Jádrem domu tvoří dvoupodlažní obdélná část s výrazným půlkruhovým zakončením na západě a s čtvrtkruhovým zaoblením hmoty schodiště na severovýchodě. Ze severu se k hlavní části rovnoběžně připojuje hranol severního křídla, převyšující ostatní části domu o jedno podlaží. Kolmo k hlavnímu prostoru je

⁵⁰ Nowak-Rischowski (cit. v pozn. 32), s. 381. Volný překlad použit i v: Lipus–Vávra (cit. v pozn. 2), s. 343.

připojeno jižní křídlo zhruba čtvercového půdorysu. Pozemek zahrady se od domu svažuje k jihu.

Základní hmotové členění dobře vidíme už na vstupním východním průčelí. Levou část tvoří dvoupodlažní kubus jižního křídla. Úzká fasáda severního křídla vpravo jej o patro převyšuje, přízemí je v této části polo-zapuštěné do svahu a oproti horním patřům ustupuje dozadu. Střední část mezi oběma křídly vyplňuje užší průčelí hlavní části domu, s čtvrtkruhově zaoblenou, částečně prosklenou schodišťovou stěnou. Přízemí jižní části člení zleva úzké dveře do bytu správce, protáhlé pásové okno a vrata do garáže, patro dvě obdélná okna. Vpravo se připojuje přízemní hranol hlavního vstupu do domu, svázaný s hmotou jižního křídla předstupujícím balkonem. Na balkon vstupujeme ze střední části domu vzadu nad hlavním vstupem. V jinak nečleněném průčelí severního křídla je jen malé kruhové okénko, které se opakuje vpravo od dveří do správcova bytu a znovu uprostřed garážových vrat.

K severu se dům obrací obdélnou fasádou, členěnou pouze dvěma řadami protáhlých oken (v horním patře nižších než v dolním) a komínovým přístavkem, mírně převyšujícím kubus domu. Vzhledem k tomu, že dům stojí ve svahu, přízemí zde mizí v zemi a severní fasáda je tedy také pouze dvoupodlažní. K západu se tato část obrací opět úzkou fasádou se dvěma obdélnými okny.

Západnímu pohledu dominuje půlkruhově ukončená hlavní část domu. Přízemí v této části ustupuje hluboko pod hmotu patra, které stojí na čtveřici sloupů kruhového průřezu. Pás velkých oken přechází z oblouku na protáhlé jižní průčelí; okna, která se otevírají posunem do stran, jsou oddělena nosnými sloupky, navazujícími na kruhové sloupy v přízemí. Celou tuto hlavní část obepíná dlouhý předsazený balkon, na obou koncích zakončený schodišti, po kterých lze sestoupit k bazénu před domem a do zahrady; balkónový ochoz připomíná svým zábradlím zábradlí lodi.

Jižním schodištěm se sestupuje podél stěny jižního křídla domu, prolomeného v místě napojení na hlavní část výklenkem zasunutým do hmoty domu a dvěma okny v patře. K jihu se tato část otevírá pásem oken v přízemí a jedním obdélným oknem a třemi malými kruhovými otvory v patře.

V prostoru sevřeném oběma křídly domu vznikl malý bazén s betonovou vanou. Protože zahrada se svažuje, byly některé její části, především prostranství přímo u domu, vyrovnány navážkou a podepřeny kamennými zídkami. Podle *Innen-Dekoration* tyto terasy v zahradě s křovinami a bazénem („*která se pro nás stala vzorem zahrady*“) pokračují v členění samotné stavby.⁵¹ Lauterbach navrhl stejně jako u vily Schmelowského a dalších staveb například i tvar částečně betonového plotu.

Konstrukce domu se liší od pozdější Schmelowského vily. Tvoří ji ocelovobetonové rámy z cca 15 cm tlustých dutých bloků, obložených heraklitem. Celková tloušťka stěn, včetně vnější a vnitřní omítky, je kolem 25 cm.

Stejně jako jsou rozčleněny hmoty domu, člení se zřetelně i funkční využití jeho interiérů. Provozní a technické zázemí včetně garáže a bytu správce bylo umístěno do přízemí: v polozapuštěné severní části se nacházejí sklepy, prádelna, vyhřívaná sušárna a centrální kotelna, v přízemí jižního křídla garáž a byt správce, který se skládal z předsíně, obývacího pokoje s kuchyňským koutem, ložnice, toalety a komory. Hlavní vchod je umístěn mezi oběma křídly domu. Přes zádveří se vchází do malé předsíně, odkud se zatočeným jednoramenným schodištěm, osvětleným prosklenou stěnou, vystupuje do prvního, obytného patra domu.

Z otevřené předsíně v patře vedou samostatné vchody do jednotlivých částí obytného patra. Hlavní část domu tvoří velký obývací pokoj

⁵¹ Nowak-Rischowski (cit. v pozn. 32), s. 381.

s jídelnou, původně oddělenou částečně prosklenou zástěnou. Dnes zde najdeme jeden souvislý nedělený prostor, z jehož vybavení se zachoval pouze mramorový krb v severní stěně. V obytném prostoru, který se dlouhým oknem otevírá do zahrady, chybí podle dobového komentáře „*veškerá barokní hojnost*“, a v barevnosti zde vládne „*jemný a šlechetný barevný akord, který má daleko k monotónnosti: jemné stínování přírodního dřeva se s citlivostí, se kterou jsou jeho barevné hodnoty vzájemně seřazeny, spojuje s proužky kovu – chromované oceli a poniklovaného železa – v tlumený, ale silný výraz.*“ V zaoblené okenní ploše jídelny spatříme „*nejkrásnější obraz krajiny zachycený jako prostorový šperk*“.⁵²

Na tuto hlavní místnost navazuje v severní části domu kuchyň se spíží, hospodářská místnost i pokoj služebné, přístupné jednak z předsíně, jednak přímo z jídelny. V jižním křídle patra se nacházel budoár, oddělené ložnice pána a paní, dětský pokoj, koupelna a toaleta.

Z předsíně také vede další schodiště do půdorysně nevelkého druhého patra severní části domu s pokojem pro hosty, fotokomorou a skladem zavazadel. Ze skladu se také po dvou schůdcích vstupuje na rozměrnou terasu na střeše prvního patra, která se ale podle vzpomínek paní Háskové prakticky nepoužívala.

Původní vybavení interiérů se bohužel nezachovalo. Objevovaly se v něm barevné a materiálové kombinace typické pro tento druh architektury – kontrasty bílé a černé, několik stupňů šedi, zářivý akcent červené podlahy nebo žluté stěny, teplý odstín dřeva a studený tón stříbrolesklého kovu. Mezi oblíbené materiály patřily opakní sklo, barevné linoleum, chromovaná ocel a niklovaná mosaz. Vnitřní vybavení bylo sestaveno spíše volně a nepodléhalo přísným estetickým záměrům.

Do obývacího pokoje navrhl Lauterbach mramorový krb. Kromě sedacího nábytku zde ještě stálo křídlo a v jídelně velký kulatý stůl. Jídelnu

⁵² Ibidem, s. 383.

oddělovala od obývacího pokoje zčásti otevřená nábytková stěna s bufetem a ze strany pokoje s vestavěným sofa.

Podle Strnada visely na stěnách vily obrazy Emila Filly, Václava Rabase, Vlastimila Rady a Františka Jiroudka, ale také jabloneckých umělců Richarda Fleissnera a Edith Plischke-Fleissnerové, se kterými Háskovi udržovali přátelské kontakty.⁵³

Podrobnější rozbor architektury vily obsahuje příslušná kapitola v disertaci Cristiny Steingräberové.⁵⁴ Z textu vyplývá jako pravděpodobné, že její autorka nezná vilu z autopsie. Fotografie však celkový dojem mohou zkreslovat a možná i proto je autorka ke kompozici vily v několika bodech kritická.

Pohled na fasády podle ní ukazuje, že zde Lauterbach bojoval s tvůrčím problémem, který souvisí mimo jiné s použitým typem masivní konstrukce.⁵⁵ Dlouhý pás oken obývacího pokoje s jídelnou zvenčí dělí masivní sloupky, které značně narušují horizontálu celkové kompozice. Tu přerušuje i „*tmavý zářez dveří*“, rozdělující světlý pás parapetů pod okny a plynulost pásu nepodporuje ani „*nešťastné*“ zvýraznění světlíku v okně vpravo od dveří na balkónový ochoz. Steingräberová s lítostí konstatuje, že kdyby byl Lauterbach masivní podpory stáhl do fasády (do rámců oken), dosáhl by čisté formy nenarušené horizontály, jako se mu to později podařilo u domu Schmelowsky.

Také další části fasády netvoří Lauterbach podle Steingräberové důsledně. Kýženu horizontálu ještě dále ničí úzká hmota severní části domu, která při pohledu z jihu převyšuje obytné křídlo.

Nezdá se však pravděpodobné, že by Lauterbach o nenarušenou horizontálu, kterou by zde Steingräberová ráda viděla, usiloval. Tyto zdánlivé vady vůbec nemusí být v rozporu s úmysly, které německá badatelka

⁵³ Strnad (cit. v pozn. 4), s. 151.

⁵⁴ Chritina Inês Steingräber, *Heinrich Lauterbach (1893–1973): Leben und Werk*, (disertační práce), Kiel 2002, s. 60–64.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 62.

architektovi trochu podsouvá, a kompozice fasád vůbec nemusí být výsledkem neúspěšné snahy o jasnou horizontálu. Tu Lauterbach používá spíše jako jeden z více kompozičních principů a narušuje ji snad záměrně ve prospěch celkového prostorového uspořádání. Zmiňované meziokenní pilíře tak opticky i tektonicky navazují na sloupky nesoucí otevřenou prostor v přízemí. Mnohem výrazněji se horizontála uplatňuje v interiéru hlavního obytného prostoru, v obývacím pokoji s jídelnou, kde ji zvýrazňuje i to, že při vlastně bočním pohledu na prosklenou stěnu se sloupky téměř neuplatňují – u prvního z nich na sebe navíc strhává pozornost ve-stavěná stěna.

Architektovu snahu o celkovou kompozici a propojení relativně samostatných hmot domu jasně vidíme i na vstupním průčelí, kde levou část se šoférovým bytem a garáží Lauterbach provázal se vstupem vpravo pomocí balkónu v patře. Podle Steingräberové hlavní vstup do domu v sousedství velkých garážových vrat ztrácí na hodnotě. To, jak se vstup do domu nijak výrazně neuplatňuje a v celkovém pohledu se téměř ztrácí, je v Lauterbachových stavbách neobvyklé – architekt hlavní vstup vždy zvýrazňuje a nechává jej dominovat okolním plochám a hmotám. Zde se trochu ztrácí i proto, že přístupová cesta vede k domu z jihu, odkud vstup není vidět vůbec, a abychom se k němu dostali, musíme jít vlastně za roh, trochu dům obejít. Skoro to vypadá, že na rozdíl od dalších domů bylo záměrem, aby byl vstup ukrytý.

Velmi podnětná a nová je také autorčina úvaha, ve které o Háskově vile (a později i o vile Schmelowsky) přemýšlí v souvislosti s pojmem „plynouceho prostoru“. Tento pojem se většinou používá v souvislosti s Ludwigem Miesem van der Rohe. Na základě Joedickova srovnání domů od Miese a Alvara Alta dochází Steingräberová k tvrzení, že Lauterbachovo pojetí plynouceho prostoru se v Háskově vile blíží Miesovu plynoucímu

prostoru ve vile Tugendhat.⁵⁶ Zatímco však Mies dělí pravoúhlý prostor vestavěnými stěnami a používá přírodní materiály v kontrastu s technickými, jako je sklo a ocel, vytváří Lauterbach organičtější prostory a intimnější místnosti dělicí nábytkovou stěnou. Základní prostor tvoří uvnitř štíhlá napjatá organická prostorová forma. Místnost je jen 5 m široká, a přitom 14 m dlouhá, rozdělená právě lehkou vestavěnou stěnou s prosklenou horní třetinou. Ze strany jídelny na ni Lauterbach do vitríny nad bufetem umístil zrcadlo, které tuto část prostoru opticky zvětšuje, na straně pokoje pod ni umístil vestavěnou pohovku. Díky prosklené horní části je z obou stran viditelný celý strop místnosti, což zdůrazňuje protékání prostoru touto dělicí stěnou i v případě, že přes její průchozí část zatáhne závěs.

Zajímavý je v této souvislosti komentář v *Innen-Dekoration*, podle kterého ani prosklení horní části dělicí stěny kýžené prostorové jednoty dosáhnout neumožňuje. „*Pocit blaha z prostoru se rozbíjí o oddělující skříň, a tak teď stupňujícímu se hlavnímu prostoru chybí ono dynamické zakončení, které je naznačeno v půdoryse.*“⁵⁷

Přesto je zřejmé, že Lauterbach nábytek a technické řešení vědomě uspořádal tak, aby podpořil plynoucí prostor. Jeho plynutí neruší ani nepřímé osvětlení umístěné nad policemi na knihy, a podporují jej i originálně řešené radiátory, probíhající pod okenními parapety po celé délce místnosti včetně zaoblené části jídelny.

Pochopitelně že v Háskově vile nedosahuje plynoucí prostor takové brilantní podoby jako v Miesově vile Tugendhat, jistě zde ale vychází ze stejného principu. To, že se Lauterbach tento výjimečný princip snaží používat i na méně reprezentativních zakázkách, než je vila Tugendhat, ho řadí mezi nejlepší architektky té doby.

⁵⁶ Ibidem, s. 64.

⁵⁷ Nowak-Rischowski (cit. v pozn. 32), s. 382–383.

To ostatně přiznala už pisatelka článku v *Innen-Dekoration*, když po rozboru Háskovy vily Lauterbacha označila za jednoho z nejušlechtilejších a nejzralejších současných architektů a současně vyslovila naději, že jistota a mnohostrannost jeho talentu bude plodně využita ve vzdělání dalších generací architektů.⁵⁸

4. 5 Háskova vila a Lauterbachův dům č. 35 ve Vratislavi

Háskovi si Lauterbacha vybrali proto, že se jim líbil jeho dům č. 35 postavený ve Vratislavi pro výstavu WuWA (o té viz samostatnou kapitolu). Háskova vila má podobnou dispozici jako tento dům, komponovaný stejně jako ona do tvaru písmene L. Dům má jen přízemí, všechny obytné i provozní místnosti jsou zde tedy umístěny vedle sebe, s výjimkou kotelny a sklepa v suterénu. Na střeše se nachází pobytová sluneční terasa. Dům má okna svých obytných prostor orientována na jih, Háskova vila se oproti němu tedy vzhledem ke světovým stranám pootočila o cca 45° proti směru hodinových ručiček.

Hlavní obytný prostor domu je oproti Háskově vile širší a kratší, s velkým oknem o pouze čtvrtkruhovém půdorysu. Jídelna se stala samostatnou místností. Kromě ložnic pána a paní jsou zde i dva pokoje pro děti. Dům byl vybaven stejným nábytkem jako později Háskova vila – Lauterbach pro něj navrhl například chromovaná čalouněná křesla s područkami a čtyřnožky.⁵⁹

Háskův dům je oproti domu č. 35 ještě větší a složitěji komponovaný. Oldřich Starý v komentáři k vratislavské výstavě litoval, že má Lau-

⁵⁸ Ibidem, s. 383.

⁵⁹ Ibidem, Tafel 85/86.

terbachův dům jen přízemí.⁶⁰ Háskovi poskytli architektovi možnost jej zvětšit zejména kvůli větším provozním nárokům – přibyl byt šoféra a garáž i technické prostory v polozapuštěném přízemí.

Dům č. 35 vzbudil řadu ohlasů – pohled z jeho terasy mimo jiné re-produkoval i Jan Koula ve svém *Obytném domu dneška*.⁶¹ Ostatně i manželé Háskovi se s ním seznámili na další výstavě, v Zhořelci, kde byl vystaven jeho model. Jde tak o pěkný příklad toho, jak si modelový dům na výstavě našel svého konkrétního zákazníka.

4. 6 Háskova vila po roce 1945

Po znárodnění byla vila využívána různě – sídlily zde jesle, oddíl Svazarmu atd. Po sametové revoluci měla vilu v nájmu ředitelka mateřské školky, která dodnes funguje ve vedlejší Rudolfově vile.

Podle Steingrüberové proběhl v roce 1967 zápis obou Lauterbachových jabloneckých vil do seznamu památek, především zásluhou Vladimíra Šlapety.⁶² Na konci devadesátých let se obě vily objevily v registru významných památek moderní architektury, ze které se vybírají návrhy pro zařazení do seznamu světového kulturního dědictví UNESCO.⁶³

Dnešní majitelé vily, manželé Svobodovi, vilu koupili v 90. letech od paní Zdeňky Háskové, která ji dostala zpět v restituci. O koupi vily se začali zajímat, když hledali sídlo pro svou firmu – shodou okolností se stejně jako dříve Háskovi zabývají výrobou a exportem bižuterie. Později se jim vila zalíbila natolik, že v ní začali bydlet. S paní Háskovou, která se

⁶⁰ Oldřich Starý, Výstava Wohnung und Werkraum, *Stavba*, VIII, 1929–30, č. 5, s. 65–75, zde s. 65.

⁶¹ Koula (cit. v pozn. 27), s. 11.

⁶² Steingrüber (cit. v pozn. 54), s. 64.

⁶³ Strnad (cit. v pozn. 4), s. 140, pozn. 5.

i v neuvěřitelných 103 letech těší pevnému zdraví, dodnes udržují přátelské kontakty.

S paní Háskovou také Svobodovi konzultují v současnosti prováděné úpravy. Stojí za zmínku, že před koupí vily architekturu příliš nesledovali, ale po seznámení s domem, jeho kvalitami a osudy se začali o jeho architekturu zajímat a sami začali iniciovat kroky k postupnému návratu domu do původního stavu.

V rámci postupné rekonstrukce tak byly od devadesátých let opraveny inženýrské sítě a obnoven byl plášť domu i jeho interiéry. V době komunismu totiž dům i zahrada stejně jako řada jemu podobných notně zchátral – například část ochozu byla úplně zřícená. Veškeré vnitřní vybavení bylo rozkradeno nebo zničeno.

Ve stavu před dokončením rekonstrukce dům a jeho interiéry zachytil Lipusův a Vávrův *Šumný Jablonci*.

5. Schmelowského vila

Vzhledem k tomu, že vila kožního lékaře Friedricha Schmelowského postavená v roce 1933 se ze tří vil jediná zachovala v téměř úplně původním stavu, bude jí možná věnována největší pozornost. Po přehledu literatury a po popisu domu zvenčí i zevnitř následuje přehled dochovaného vnitřního vybavení, ze kterého je možné vyčíst i mnoho informací o pravděpodobném původním provozu v domě.

5.1 Schmelowského vila v pramenech a literatuře

O původní podobě domu i o drobných změnách v projektu leccos prozrazují Lauterbachovy výkresy, vypracované pravděpodobně pro stavební povolení. Plány, signované stavebníkem dr. Schmelowskym, Lauterbachem a stavitelem Thamerusem, jsou uloženy v archívu dnešního majitele vily Pavla Svobody, stejně jako 23 fotografií z průběhu stavby a model domu.⁶⁴

Výkres (Blatt) 1 obsahuje půdorysy všech podlaží, suterénu, přízemí a patra. Výkres 2 zachycuje polohovou situaci s výškopisem, podélný řez a příčné řezy a výkres 3 pohledy z ulice a ze zahrady (všechny plány v měřítku 1:100). Na poslední plán (v měřítku 1:50), signovaném pouze Lauterbachem a datovaném březnem 1933, architekt vyznačil povrchy podlah v jednotlivých místnostech.⁶⁵

Popis domu, informaci o jeho stavbě a důležité doklady o jeho původním stavu obsahuje článek *Wohnhaus in Stahlskelett Bauweise* (Obyt-

⁶⁴ Fotografie modelu a reprodukce některých fotografií viz Strnad (cit. v pozn. 4), s. 148.

⁶⁵ Strnad (cit. v pozn. 4), s. 153; Petr Urlich, *Vila M.U.Dr Schmelowsky architekta Heinricha Lauterbacha v Jablonci nad Nisou (1931–1932(3)) v ulici Dr. Opletala: Stavebně architektonické posouzení*, Praha 1999, s. 1–2.

ný dům na způsob ocelového skeletu) v časopise *Das ideale Heim*, který vyšel v Curychu krátce po dokončení domu v roce 1934.⁶⁶

Vladimír Šlapeta publikoval v časopisu *Architekt* úryvky z korespondence Hanse Scharouna Lubomíru a Čestmíru Šlapetovým, kde v jednom z dopisů ze 17. února 1935 Scharoun píše: „... můj dům Schminke byl uveřejněn společně s jabloneckým domem Heinricha Lauterbacha a jedním holandským domem 10. ledna v lipském obrázkovém časopise...“⁶⁷ Jde nejspíš o článek v *Leipziger Illustrierten Zeitung* z 10. 1. 1935, který má pojednávat i o Schmelowského vile, který se mi ale nepodařilo prohlédnout.⁶⁸

Krátkou zmínku o domě, cennou zejména pro barevné fotografie, najdeme v italském časopise *Abitare*.⁶⁹

Zmínku o vile obsahují téměř všechny texty Vladimíra Šlapety, vyjmenované v kapitole o Háskově vile.⁷⁰ Už tam jsem také zmínila dvě knihy z nedávné doby, které se věnují i vile Schmelowského. Do *Kapitol ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou* včlenil Jan Strnad popis a stručný medailon o architektovi, reprodukce jednoho ze zmíněných plánů a kromě toho zejména informace o stavebníkovi, které se jinde prakticky nevyskytují a vycházejí z autorova archivního průzkumu.⁷¹ Heslo ve *Slavných vilách Libereckého kraje* věnované Schmelowského vile opět napsala Hana Luštická.⁷² Stejně jako Háskovu vilu, i vilu Schmelowského představil v *Šumných městech* David Vávra⁷³ a najdeme ji i v jeho knize *Libereckým*

⁶⁶ R. Heyken, Wohnhaus in Stahlskelett Bauweise, *Das ideale Heim*, 1934, č. 7, 237–234.

⁶⁷ Vladimír Šlapeta, Hans Scharoun, Korespondence z těžkých časů, *Architekt* 46, 2000, č. 2, s. 56–62, zde s. 58.

⁶⁸ S uvedeným datem jej zmiňuje Steingraber (cit. v pozn. 54), s. 67; oním holandským domem byla vila Sonnenveld v Rotterdamu od Brinkmana a van der Vlughta.

⁶⁹ Patrizia Malfiatti, Villa Schmelowsky, *Abitare*, 1997, č. 363, s. 184–187.

⁷⁰ Viz pozn. 36–43.

⁷¹ Strnad (cit. v pozn. 4), s. 153–159.

⁷² HL (Hana Luštická), Schmelowského vila, in: Halík (cit. v pozn. 20), s. 110–112.

⁷³ Lipus–Vávra (cit. v pozn. 2), s. 343–345.

krajem: Tvář architektury.⁷⁴ V knize k výstavě *Deset století architektury: Architektura 20. století* věnoval vile stručné heslo Zdeněk Lukeš.⁷⁵

V roce 1999 vznikla v souvislosti s tehdy připravovanou obnovou domu (viz dále) průzkumová zpráva Petra Urlicha⁷⁶ a samostatně zpracovaná inventarizace dochovaného vybavení.⁷⁷ Urlich ve své zprávě mimo jiné zmiňuje dva další texty Vladimíra Šlapety, ve kterých se má informace o vile nacházet, ale které se mi nepodařilo nalézt. Jednak knihu *Czech Functionalism*,⁷⁸ jednak hamburský časopis *Stadt* č. 5 z roku 1972.⁷⁹

Ve své disertaci o Lauterbachovi se vile pochopitelně věnovala i Cristina Steingräberová.⁸⁰ Kapitulu o ní nazvala Zjemnění formy a plynoucího prostoru (viz dále).

Katalogové heslo o domě obsahuje i diplomová práce Andrey Jakubcové o jablonecké architektuře 1. poloviny 20. století.⁸¹

5. 2 Stavebník

MUDr. Friedrich Franz Schmelowsky, narozený 22. 10. 1891 v Tisé u Děčína, přišel do Jablonce v roce 1922. Pracoval jako odborný lékař pro kožní a pohlavní choroby a jako vedoucí lékař na oddělení kožních a pohlavní chorob v jablonecké okresní nemocnici. V roce 1929 se oženil s Marií Adélou Feixovou, rozenou Potměšilovou (Schmelowsky byl tedy pravděpodobně její druhý manžel). Narodila se 1. 4. 1891 ve Větrově

⁷⁴ Vávra (cit. v pozn. 47), s. 75.

⁷⁵ Zdeněk Lukeš, *Architektura 20. století*, Praha 2001, s. 172.

⁷⁶ Urlich (cit. v pozn. 65).

⁷⁷ *Inventarizace objektu funkcionalistické vily F. Schmelowského od arch. H. Lauterbacha, Jablonec nad Nisou*, FACIS architekti, Praha 1999.

⁷⁸ *Czech Functionalism 1918–1938*, London 1987.

⁷⁹ Urlich (cit. v pozn. 65), s. 1, pozn. 4.

⁸⁰ Steingräber (cit. v pozn. 54), s. 65–68. Disertace vyšla i knižně: Chritina Inês Steingräber, *Der Architekt Heinrich Lauterbach*, Kiel 2006.

⁸¹ Jakubcová (cit. v pozn. 6), s. 201–203.

u Frýdlantu, byla tedy o půl roku starší než Schmelowsky. Po svatbě se manželé rozhodli postavit si vlastní dům. Schmelowsky měl už od roku 1922 byt s ordinací v tehdy Radniční, dnes Lidické ulici č. 11. Poté, co se manželé přestěhovali do vily, zůstala ordinace na stejné adrese ve městě. Manželství bylo bezdětné. Manželé Schmelowsky museli opustit Jablonec v září roku 1945.

Tyto informace o stavebníkovi, které našel a publikoval Jan Strnad, jsou jediné, které máme k dispozici.⁸² Nepodařilo se zatím nalézt žádné stopy po tom, kde manželé žili po odchodu z Jablonce, ani žádné jejich možné příbuzné.

Na rozdíl od Háskovy vily, kde nám informace o provozu v domě zprostředkovala přímo paní Hásková, u Schmelowského vily můžeme vycházet pouze ze zachovalého interiéru.

Z mála dochovaných informací a z celkové podoby vily můžeme poměrně přesně odvodit, že požadavek Schmelowských na uspořádání domu byl jasný. Lauterbach měl vyprojektovat dům pro bezdětné manžele na nevelkém pozemku, ze kterého ale chtěli získat maximální plochu pro zahradu. Mělo to být moderní bydlení, které by skloubilo všechny požadavky na komfort a hygienu se snadným provozem. Dům má v porovnání s Háskovou vilou daleko komornější ráz. Na rozdíl od reprezentativní Háskovy vily, jejíž podobu evidentně diktoval i záměr umožnit setkávání většího počtu lidí, Schmelowští chtěli spíše soukromý a intimní dům pro klidný život ve dvou, bez nároků na velkou reprezentační funkci, přestože ani v jejich domě samozřejmě nechybí pokoj pro hosta a obytný prostor nabízí i možnost posezení s přáteli. Stejně jako u dalších domů z té doby se zde – v uzavřenosti uliční fasády – objevuje motiv izolace od lidí a oproti tomu otevření se do přírody – zahrady. Dalo by se skoro říci, že téma minimální byt, které se v té době často řešilo, se zde změnilo na pro-

⁸² Strnad (cit. v pozn. 4), s. 153.

blém minimálního domu. I proto jej Lauterbach zkomponoval tak přesně. Jasně zadání vyžadovalo promyslet dům velmi důkladně a do posledního detailu, což se Lauterbachovi podařilo, aniž by se tak stalo na úkor výtvarných kvalit stavby.

5.3 Projekt a stavba

Lauterbach se s manželi Schmelowskými seznámil díky manželům Háskovým v roce 1930 nebo 1931. V roce 1931 si u něj objednali projekt nového domu. Sám Lauterbach ve své knize *Bauten* uvádí u stavby roky 1931–32.⁸³ Pravděpodobně tím myslí dataci projektu, zároveň však v úvodu knihy píše, že dokumentaci ke svým stavbám před rokem 1939 musel nechat ve Vratislavi a později byla zničena, proto tato datace nemusí být zcela přesná. Podle Christiny Steingräberové na návrhu s Lauterbachem spolupracoval Fritz Lipovski.⁸⁴

Stavba sama však podle razítek a dat na plánu (viz obr.) proběhla až v roce 1933. Dne 24. února byly plány domu předloženy stavebnímu úřadu, 28. března bylo vydáno stavební povolení. Podle rukou psané poznámky na témže plánu byl dům zkolaudován 15. 9. 1933.⁸⁵ Vilu postavil ing. Albert Thamerus se svou jabloneckou stavební firmou.⁸⁶

Publikovaný plán i fotografie modelu domu se od konečné realizace v několika detailech liší. Na plánu zahradního průčelí jsou v řadě úzkých oken v suterénu dodatečně přeškrtnutá a nerealizovaná dvě větší okna. Lauterbach také přeškrtnul na modelu barevně odlišený sokl do výšky spodního okraje okének.

⁸³ Heinrich Lauterbach, *Bauten 1925–1965*, Berlin 1971, s. 115.

⁸⁴ Steingräber (cit. v pozn. 54), s. 65.

⁸⁵ Strnad (cit. v pozn. 4) s. 148, píše 19. 9.

⁸⁶ Jakubcová (cit. v pozn. 6), s. 80.

5. 4 Umístění

Vila se nachází nedaleko od centra města, v blízkosti Horního náměstí, v klidné vilové čtvrti. Opletalova ulice (dříve Emil-Müller Gasse), ve které vila stojí, vznikla roku 1880 v rámci parciálního dělení. Později, v letech 1927–28, navrhl stavební rada Ulbrich zástavbu obytnými bloky domů. Nešlo o náhodné stavění, ale o koncepční výstavbu, které dominovala výstavba menších a nízkých staveb spíše než vysokých činžovních domů.⁸⁷ Možná tuto orientaci ovlivnila nejstarší jablonecká zástavba – malé vesnické domky, z nichž mnoho bylo zbořeno. Vila stojí na okraji sídliště (Neubausiedlung), které vzniklo jako vilová čtvrť kolem dnešních Vrchlického sadů. Je umístěna v horní části pozemku na rohu dvou ulic svažujících se od Opletalovy ulice k jihozápadu. Do Opletalovy ulice se v severovýchodním směru obrací hlavní průčelí domu s hlavním vstupem a vjezdem do garáže. Právě severní průčelí směřuje do ulice Dr. Randy (dříve Dr. Randa-Strasse). Bezprostřední okolní zástavba pochází z padesátých let 20. století. Slovy Davida Vávry: „... škoda jen, že po válce hnedka dosedla vedle pětiletková letka.“⁸⁸

5. 5 Popis a architektura

Schmelowského vila stojí u kratší strany svažitého obdélného pozemku, v jeho horní části. Dům protáhlého obdélného půdorysu je orientován v severojižním směru; zahrada se od něj svažuje k západu.

Z půdorysu o rozměrech 22,8 × 5,9 m vystupují pouze vstupní dveře s markýzou a arkýř koupelny v patře zahradního průčelí. Na severní straně vystupuje nad garáží do prostoru celá hmota patra. Protáhlý tvar domu

⁸⁷ Na toto upozorňuje ve své práci Andrea Jakubcová (cit. v pozn. 6), s. 42.

⁸⁸ Lipus–Vávra (cit. v pozn. 2), s. 345.

s visutým zaobleným obytným prostorem podpíraným pilíři z traverz a s arkýřem koupelny s kulatým lodním okénkem vyvolává představu plujícího parníku.

Před plochou stěnou u vstupního průčelí je vysazena pouze hmota vstupu s několika kamennými schody, sevřenými ze stran nízkými zídka-
mi. Prostor nad vchodem kryje plochá markýza pravděpodobně ocelové konstrukce. Po stranách vstupu člení stěnu nízká pásová okna. Levá část uličního průčelí je jen přízemní a nečleněná. Na pravé straně průčelí nacházíme vrata do garáže; okno nad nimi navazuje na pásové okno po stranách vstupních dveří. Hmota patra dosedá na zhruba dvě třetiny přízemí, člení ji jen dvě obdélná okna a jedno malé kulaté okénko mezi nimi.

Zatímco do Opletalovy ulice působí dům uzavřeně a nepřístupně, do zahrady se otevírá velkými prosklenými plochami. Přízemí je zde vzhledem ke svažitému terénu zvýšené a suterén pod ním se do zahrady otevírá jen řadou šesti úzkých oken. Plochu stěny přízemí nad nimi člení trojice velkých obdélných oken, oddělených jen subtilními sloupky. Obytná část vpravo, prosklená v téměř celé výšce patra, stojí na sloupcích nad otevřeným prostorem pod ním; tato „*pavilónová část domu je tedy prostředníkem mezi zahradou a místnostmi.*“⁸⁹ Dveře v prosklené stěně vedou na venkovní kovové točité schodiště do zahrady. Dobový popis považoval při členění prosklené stěny obývacího pokoje k zbylé, robustnější části za slabinu kompozice fasády, kterou ale podle něj zmírňuje napojení řady zmíněných obdélných oken, tvořících s prosklenou částí zklidňující horizontálu.⁹⁰

Levou částí patra s ložnicí probíhá dvojice protáhlých oken, na které navazuje arkýř koupelny s kruhovým okénkem. Vlevo od něj se rozkládá částečně zastřešená terasa, odcloněná od ulice zdí a ohraničená betonovým parapetem a sloupkem s překlady.

⁸⁹ R. Heyken (cit. v pozn. 66), s. 240.

⁹⁰ Ibidem, s. 242.

Krátká boční průčelí jsou nečleněná. Jižní stěna stojí na sloupcích, na plochou střechu navazuje čtvrtválcovým zaoblením krytým měděným plechem. Obdélník severní stěny dělí jen odsazení předstupující hmoty prvního patra.

Při stavbě domu byly uplatněny na svou dobu progresivní stavební postupy. Kostru tvoří ocelový skelet, který byl vyzdíván a vyplňován vrstveným materiálem (tzv. sendvičové zdivo). Z vnějšku je pod omítkou nejdříve vrstva 7 cm silných velkoformátových dutých desek před dvojitými železnými oporami, za nimi vzduchová vrstva, pak 5 cm silné heraklitové desky. Následuje opět vzduchová vrstva a uvnitř táž vrstva jako venku. Obě vrstvy desek jsou vyztuženy kulatými železnými vložkami a na skelet zavěšeny háky tak, aby se opory (části skeletu) mohly při teplotních změnách atp. bez překážky pohybovat.⁹¹

Dům má zachovanou škrábanou břizolitovou omítku, podle dobové zprávy lehce tónovanou do žluta.⁹²

Stropy v interiérech jsou ze dřeva, až na kuchyni, koupelnu a garáž, kde se uplatnily duté cihly. Střechu nad obytným prostorem kryje měděným plech, nad horním patrem dřevocement. Střechy tepelně izolují 5 cm silné heraklitové desky.⁹³

Dům mírně ustupuje z uliční čáry. Prostor před ním uzavírá drátěný plot na nízké betonové podezdívce. Na pravém křídle vstupních vrátek se dochovala původní poštovní schránka. Podél pravé strany domu je možné po schodech, oddělených od vjezdu do garáže nízkou zídkou, sestoupit do zahrady.

Kovové hlavní dveře mají po stranách prosklené pásy, rytmicky členěné předsazenými kovovými pásky a prosklený nadsvětlík. Přes vysunutě zádveří s dvoukřídlými pendlovými dveřmi, také s nadsvětlíkem, vstupuje

⁹¹ Ibidem, s. 242.

⁹² Ibidem, s. 242; Urlich (cit. v pozn. 65), s. 4, píše, že omítky byla původně bílá.

⁹³ Heyken (cit. v pozn. 66), s. 242.

do malé předsíně. Ta jasně rozděluje přízemí na hospodářské a obytné prostory.

Pravou část přízemí zabírá hospodářské zázemí – kuchyně, přípravná pokrmů přímo spojená s jídelnou a hospodářská místnost, využívaná původně jako žehlárna. Mezi kuchyní a hospodářskou místností jsou umístěny pohyblivé posuvné dveře. Z kuchyně lze vstoupit na schodiště propojující přízemí se suterénem. Samostatný malý pokoj zde měla i služebná. Přímo z předsíně je přístupná i toaleta. Nejsevernější část přízemí zabírá garáž, přístupná pouze vraty z ulice.

V levé, jižní části přízemí jsou umístěny výškově odstupňované hlavní obytné prostory. Autor článku v *Das ideale Heim* napsal, že po vstupu do této části domu spatříme „*místnost překvapující velikosti*“, připomínající umělecký ateliér, ale přesto stále útulnou.⁹⁴ Horní část, jejíž podlaha je ve stejné úrovni jako v předsíni, slouží jako jídelna a spodní část jako obývací pokoj. Ten tvoří největší prostor vily. Z jídelny do něj sestoupíme po pěti dřevěných schodech; obě místnosti jsou odděleny pouze nábytkovou stěnou a zatahovacím závěsem nad ní.

Zatímco jídelnu kromě oken do zahrady osvětluje ještě úzké okno do ulice, obývací pokoj osvětluje prosklená stěna obrácená do zahrady. Jedno její pole plní funkci dveří a z pokoje tak lze vyjít na plošinu nad točitým schodištěm, vedoucím přímo do zahrady.

Ze vstupní předsíně vede jednoramenné schodiště do privátního patra, kde se z chodby vstupuje do velké manželské ložnice, koupelny, toalety, hostinského pokoje a na obytnou terasu.

Ložnici rozděluje na dvě samostatné části skříňová stěna. Prostor před ní funguje jako šatna, za skříňemi se pak nachází vlastní ložnice. Pokoj je stejně jako jídelna v přízemí osvětlen z obou stran. Okna mají stahovací dřevěné rolety.

⁹⁴ Ibidem, s. 237.

Do koupelny, vysunuté částečně z půdorysu stavby, i na toaletu, situovanou shodně s přízemím, lze kromě chodby vstoupit i přímo z ložnice. Poslední místností v patře je malý pokoj pro hosty.

Vstup na terasu (střechu) zajišťují kovové dveře se zasklenou horní částí; terasu, určenou ke slunění, zčásti zakrývá střecha a od ulice je odkloněná zdí.

Polozapuštěný suterén se vzhledem k prudce se svažujícímu terénu stavebního pozemku nachází na jihozápadní straně domu již v úrovni zahrady. Prochází jím chodba, ke které přiléhají jednotlivé místnosti a odkud vede malé schodiště do kuchyně v přízemí. Technické a provozní zázemí obsahuje kotelnu s uhelnou, prádelnu se sušárnou, malý sklep na potraviny, sklad náradí, místnost pro zahradníka nebo řidiče (správce), fotokomoru a toaletu. Uhelna a kotelná umístěné u zdi ve svahu mají cihlovou dlažbou, ostatní prostory jsou vydlážděny betonovou mazaninou.

Pod obytnou halou v přízemí nechal architekt volný prostor, vydlážděný čtvercovými betonovými deskami a upravený na způsob terasy; zaoblení střechy obývacího pokoje se zde opakuje v čtvrtkruhovém půdorysném zaoblení stěny suterénu pod terasou.

Z celkového uspořádání domu vyplývá, že záměrem bylo získat i na relativně malém pozemku co největší prostor pro zahradu. Nejspíš proto je dům tak úzký a umístěný u okraje parcely (takové uspořádání se podle dobového komentáře často objevuje u anglických a amerických venkovských domů). Prostorem pod obytnou částí se vlastně část hmoty domu získala zpět pro zahradu; text v časopise *Das ideale Heim* jej nazývá „*studenou zahradní halou*“ a dodává, že prostor tak mohl být využit jako *Staudengarten* (trvalková zahrada?).⁹⁵

Lauterbach navrhl zahradu včetně takových detailů, jako například tvar betonového plotu podél bočních stran, kde se ve vykrojení zvýšené

⁹⁵ Ibidem, s. 240.

části znovu ozývá čtvrtkruhový motiv zakončující obytnou část domu.⁹⁶ V zahradě je umístěn bazén s kónickou železobetonovou vanou a jednoduchým trubkovým zábradlím, na obvodu s chodníkem ze čtvercových betonových desek. Zachovala se i původní betonová studna k odběru vody pro vilu (užívána byla pravděpodobně přinejmenším do doby zavedení pravidelného vodovodního řadu).

Už v roce 1934 bylo o domě řečeno toto: „*Architekt Lauterbach se snažil už u dřívějších staveb o uvolnění těžkopádných kvádrů do elegantních tvarů s čilými křivkami. Živé části ale vždy, jako zde, vybalancuje klidnými plochami. V tomto domě je něco radostně a světle znějícího, malý nádech romantiky, která není retrospektivní, ale přitakává přítomnosti, a rozumí umělecky vyjádřeným moderním konstrukcím.*“⁹⁷

Novější komentáře často zdůrazňují, že stavba připomíná „*lod' kotvící ve svahu pod ulicí, která se v naší fantazii může změnit v námořní molo.*“⁹⁸ Motivy připomínající lodní konstrukce byly oblíbeným prvkem nejen vratislavských architektů už od dvacátých let – výraznou nautickou architekturou představuje například expresionistická Strossova vila Thilo Schodera z let 1923–25 v Liberci.

Výrazným prvkem, který vilu řadí do organické architektury, se kterou je nejčastěji dávana do souvislosti, je její zasazení do okolí, vstup okolní přírody do domu a zejména motiv „*studené zimní haly*“, která vytváří jakýsi mezistupeň mezi zahradou a obytným prostorem. Ideál organické architektury vila naplňuje také maximálně individuálním řešením. Tvarem připomínajícím loď spadá spíše do proudu aerodynamického funkcionalismu, který byl jakýmsi předstupněm organické architektury.

Cristina Steingrüberová nazvala kapitolu o Schmelowského vile Zjemnění formy a plynoucího prostoru. Navazuje zde na své úvahy o Hás-

⁹⁶ Tento motiv se objevuje i na zahradě Háskovy vily i na dalších Lauterbachových stavbách.

⁹⁷ Heyken (cit. v pozn. 66), s. 242.

⁹⁸ Strnad (cit. v pozn. 4), s. 153.

kově vile, kde podle ní Lauterbach vytváří plynoucí prostor. Myšlenka plynoucího prostoru podle ní položila základ i obytnému a jídelnímu prostoru Schmelowského vily, dokonce ještě v rozvinutější formě než u Hásků.⁹⁹ Tamní horizontální lineární členění zde o stupeň dál posouvá ještě prostorové rozšíření obytné místnosti oproti jídelní části poklesem podlahy o 6 schodů. A podobně jako u Háskovy vily člení Lauterbach svůj plynoucí prostor kromě diferenciacce výšky místnosti také osvětlením a uspořádáním nábytku.

Schmelowského vila skutečně odkazuje na jen o málo starší Miesovu brněnskou vilu Tugendhat (1928–30). Objevuje se zde podobné uzavření uliční strany a naopak otevření se do zahrady s výhledem na hory, při vstupu do obytných prostor přes malé zádveří a malou předsíň jsme podobně překvapeni a fascinováni prostorem, který se před námi otevřel.

Jde o zjemnění formy, a to až do takové podoby, že o plynoucím prostoru téměř nelze hovořit. Díky omezené ploše a nutnosti jejího maximálního využití se práce s plynoucím prostorem dostává někam do pozadí a v popředí se ocitá kategorie funkčnosti, kterou Lauterbach mistrovsky spojil ve výslednou útulnost až malebnost. Pochopitelně, že velkorysý a ohromující prostor vily Tugendhat zde není a nemohl být. Přesto je podobnost Lauterbachova a Miesova pojetí překvapující.

Ačkoli já sama znám další Lauterbachova díla pouze z fotografií, nesporné kvality domu Schmelowsky dávají za pravdu dalšímu tvrzení Crisliny Steingräberové, že tímto domem představuje architekt Lauterbach „*to nejkomplexnější a nejpěknější ve svém díle*“.¹⁰⁰

⁹⁹ Steingräber (cit. v pozn. 54), s. 66.

¹⁰⁰ Ibidem, s. 67.

5. 6 Vnitřní zařízení a provoz

Schmelowského vila je výjimečná tím, že kromě architektury samotné se téměř v původním stavu dodnes zachovaly i její interiéry. V době vzniku je dotvářely především výrazné barvy a pestrá skladba materiálů, která se přizpůsobila jednotlivým funkčně odděleným částem domu. Železné rámy oken jsou z vnějšku suříkově červené, vnitřní žluté, v kuchyni, koupelně a dalších místnostech s přívodem tekoucí vody modré a v suterénu šedé.¹⁰¹ Výmalba stěn kombinovala bílou a šedou barvu s modrou, červenou, žlutou i růžovou; stropy v koupelně, kuchyni a zádveří mají modrou barvu.¹⁰² Celkovou barevnost dotváří teple červený odstín bukových vlýskových podlah a javorové a hruškové dýhování vestavěného nábytku. Původní barevnost interiérů byla v poválečné době upravována a pestré barvy většinou překryly neutrální odstíny. Část výmalby skrývají dodatečně instalované rohože na stěnách (na fotografiích z roku 1934 vidíme například dvoubarevný pás z drobných čtverců na stěně mezi jídelnou a obývacím pokojem¹⁰³).

Dochovala se velká část původního vybavení: najdeme zde nejen originální vestavěné skříně, ale i původní sedací nábytek, kuchyňský pult, sanitární zařízení, modře natřené litinové radiátory ústředního topení (některé s novějším nátěrem), osvětlovací tělesa. V celém domě se dochovaly původní jednokřídlé dveře z překližky¹⁰⁴ s chromovaným kováním, v dřevěné zárubni, většinou bez prahu, v přízemí nově natřené, v patře dokonce s původními nátěry. Původní jsou i kovové rámy oken, vlýskové podlahy. Na nábytku a okenních parapetech najdeme bílé a černé opakní sklo, na podlahách, schodišti a pracovních plochách nábytku červené, modré, zele-

¹⁰¹ S touto Urlichovou informací v: Urlich (cit. v pozn. 65), s. 6 neladí zmínka v: Heyken (cit. v pozn. 66), s. 242, podle které jsou okna zevnitř „*bílá, případně šedá*“.

¹⁰² Opět je tu rozpor s: Heyken (cit. v pozn. 66), s. 237, kde se výslovně píše, že „*stropy jsou natřeny teplou bílou, až na jeden, který září jemnou žlutí*“.

¹⁰³ Heyken (cit. v pozn. 66), obr. na s. 241.

¹⁰⁴ Podle Urlicha (cit. v pozn. 65), s. 6, nesprávně dřevěné.

né a černé linoleum.¹⁰⁵ Nábytek, pokud není dýhovaný, dostal barevný nátěr, kovové prvky jsou z chromované oceli nebo niklované mosazi. Nepůvodní vypínače a zásuvky nahradily originální kruhové, pravděpodobně s otočnou deskou.

V kuchyni se zachoval dvojitý dřez z nerezového plechu i původní pracovní pult u okna, u protější stěny skříňková stěna s dřevěnými stahovacími roletami (slovy Davida Vávry: „*Ráj hrníčků odděluje od světa dřevěná shrnovací roleta*“¹⁰⁶). Mezi okny stojí sloupec kuchyňských zásobníků na potraviny, v hospodářské místnosti skříňková stěna a například výsuvné konzoly na žehlicí prkno u pracovního stolu. Kuchyň a hospodářskou místnost oddělují posuvné dveře s dochovaným mechanismem zavírání. Okna otvíraná dovnitř mají původní otvírací mechanismus. V přípravně je umístěna dnes již nefunkční měděná karma značky Vailant.¹⁰⁷ Podlahy místností podle Urlicha pokrývá nepůvodní linoleum, které se ale svými barvami zřejmě blíží původnímu, označenému v dochovaném plánu jako linoleum Jaspé, s žilkováním podobným mramoru.¹⁰⁸

V pokoji pro služebnou zůstala originální skříň, umyvadlo s kulatým zrcadlem a další drobné vybavení. Služebnou bylo možné přivolat „*prvo-republikovým displejem*“ s čísly místností, na který v *Šumném Jablonci* upozornil David Vávra.

Dokonce i na toaletě najdeme původní sanitární keramiku. Původní mísa značky Panama má nové umělohmotné prkénko, keramická nádržka na chromovaných konzolkách má původní splachovací mechanismus, originální je i umyvadlo a další instalační prvky.

V jídelně stojí kruhový, variabilně nastavitelný jídelní stůl, nad kterým visí osvětlovací těleso, původně kryté kruhovou deskou z mléčného

¹⁰⁵ Tuto informaci podává Strnad (cit. v pozn. 4), s. 154, z Urlichoва rozboru však vyplývá, že linoleum přinejmenším v některých místnostech je nepůvodní (viz dále).

¹⁰⁶ Lipus – Vávra (cit. v pozn. 2), s. 345.

¹⁰⁷ Urlich (cit. v pozn.), s. 7, sice píše, že je karma plynová, ale z jeho dalších informací na s. 3 vyplývá, že původně se zde topilo koksem, pak naftou a plynem až naposledy.

¹⁰⁸ Ibidem, s. 7.

skla. Židle z ohýbaných pochromovaných trubek měly podle dobových fotografií ratanové výplety, dnes jsou jejich sedáky a opěrky potaženy látkou. Okenní křídla směrem do ulice mají úchyty pro záclonové tyče, které umožňují osazení záclony přímo na okenní rám. Na okně do zahrady s umístěním záclon architekt neuvažoval; kvůli ochraně před sluncem a v zimě kvůli zateplení však před okno umístil kolejnice pro závěs.

Prostor jídelny mohl být uzavřen zatahovacím závěsem jednak ze strany k obývacímu pokoji (nad bufetem), jednak ze strany komunikačního prostoru mezi dveřmi z předsíně a schody do obývacího pokoje. Kolejnice na stropě jsou původní, zatahovací závěs se pravděpodobně nedochoval. David Vávra v *Šumných městech* zatahoval směrem k obývacímu prostoru modrobíle pruhovaný závěs. Podle dobové zprávy byly závěsy na oknech v přírodním hedvábí, závěs oddělující jídelnu od průchodu, který je na svém místě dodnes, těžký, ručně tkaný, oranžový.¹⁰⁹

Zatažením závěsů se prostor jídelny téměř uzavře. Protože z hlediska vytápění byl dům a zejména obývací pokoj velmi náročný, fungovaly všechny závěsy nejen jako oddělující, ale i jako zateplující prvek. Dnešní majitelé někdy v zimě závěsy zatahují proto, aby prostor jídelny snáze vytopili.

Nábytková stěna, která jídelnu odděluje od obývacího pokoje, funguje ze strany jídelny jako nízký bufet. Ze strany do pokoje vytváří intimní kout pro pána domu, který fungoval jako pracovna s vestavěnou psací plochou s dochovaným vestavěným svítidlem, příruční knihovnou a odpočinkovým sofa. Lauterbach tak na minimální ploše vytvořil všestranně využitelné zákoutí, které si zachovává svou uzavřenost a přesto je spojeno s celkovým obytným prostorem.

¹⁰⁹ Heyken (cit. v pozn. 66), s. 239.

Na stěně visela nůžková stahovací lampa, zachovaná dnes ve sklepě, stejná, jakou Lauterbach použil už v roce 1929 v domě na výstavě WuWA ve Vratislavi.

V obývacím pokoji najdeme rovněž originální vestavěný dřevěný nábytek, který zabírá především celou východní stěnu. Na podlaze leží původní velký šedý koberec, dnes překrytý několika menšími starými koberci perskými. Původní je i sedací nábytek s trubkovou konstrukcí z chromované oceli a další zařízení. Potahy nábytku byly ve světlé, popř. tmavší šedé, potah vestavěného sofa byl z měděně červeného hedvábného rypsu. Původní potahy jsou překrývají nové, aby se původní nezničily.

Pevný vestavěný nábytek navrhl sám Lauterbach.¹¹⁰ Jako výtvarný akcent se v něm ve vestavěné skříni i vedle psacího koutu dvakrát objevuje shrnovací roleta stejná jako v kuchyni. V obývacím pokoji také původně stál zřejmě nedochovaný stůl s bílou opakovou deskou.¹¹¹ Stále zde stojí tři původní křesla, navržená Ludwigem Miesem van der Rohe, často používaný typ MR 20 z roku 1927.

Na stropě jsou pravidelně rozmístěna čtyři původní svítidla, další visí na tyči nad schodištěm z jídelny.

V koupelně v patře dosud najdeme trojitě umyvadlo z jednoho kusu stojící na trubkových chromovaných nohách, vanu a bidet, vše s nezměnnou armaturou zapuštěnou ve zdi, i s vodovodními kohoutky, nástěnné zrcadlo a skleněné poličky, konzoly na toaletní potřeby, světlo, obklady stěn i dlažbu na podlaze.¹¹²

Nefunkční části původního vybavení domu dnes leží v suterénním skladu. Některá zdejší zařízení sloužila jako vzor při obnově Müllerovy vily v Praze.

¹¹⁰ Ibidem, s. 237.

¹¹¹ Ibidem, s. 237.

¹¹² Podrobný přehled dochovaného vybavení, ze kterého předchozí odstavce čerpaly, obsahuje zmíněná Urlichova zpráva a zpráva o inventarizaci (viz pozn. 77).

5. 7 Pozdější úpravy¹¹³

První vlnou úprav dům prošel pravděpodobně krátce po dokončení stavby. Nevíme, kdy přesně proběhly; na fotografiích z roku 1934 je dům ještě v původním stavu. Byly to zateplovací úpravy, které reagovaly na nepříliš dobrou tepelnou situaci v obytné části domu. Obývací pokoj, navržený jako „*kapitánská kajuta se zaoblenou střechou*“,¹¹⁴ byl z tohoto hlediska nevhodně koncipován jako prostor ochlazovaný prakticky z pěti stran.

Stěny v jídelně a obývacím pokoji dostaly proto obklady z rohoží z rýžových klasů, kladených zhruba v metrových vodorovných pásech. Snad současně s obklady vnitřních stěn (to však není jisté) bylo zazděno zaoblené okno v krajním poli prosklené stěny obývacího pokoje, přičemž zazdívka respektovala členění původní okenní tabule. Protější část okna, přiléhající k jídelně, sice zůstala na svém původním místě, ale byla tepelně odizolována, takže nebyla zvenčí vidět. Před okno včetně dveří byla namontována stahovací roleta z vlnitého plechu s mechanismem, umístěná v podélné krabici před atikou střechy. Prosklená stěna má dnes znovu původní podobu; skříň s roletami nad ní zůstala na místě.

V suterénu proběhly v nezjištěné době úpravy související se změnou systému vytápění. Místo původního koksů se totiž později topilo naftou, takže sem přibýly čtyři zásobníky na naftu. Původní kotel Strebl byl nahrazen naftovým, který později znovu vystřídal plynový kotel značky Viadrus, napojený na původní otopnou soustavu.¹¹⁵

Pravděpodobně za války byly z jídelny i z přípravný proráženy dodatečné komínové otvory pro umístění dodatečných kamen.¹¹⁶

¹¹³ Informace o pozdějších úpravách, které byly v posledních letech už většinou odstraněny, obsahuje zejména Urlichova zpráva z roku 1999 (cit v pozn. 65).

¹¹⁴ Urlich (cit. v pozn. 65), s. 3.

¹¹⁵ Urlich (cit. v pozn. 65), s. 3.

¹¹⁶ Ibidem, s. 6.

Další úpravy motivovala změna využití po roce 1945 a nezpůsobily naštěstí velké škody; rekonstrukce po roce 2000 tyto úpravy z velké části zrušila. Pod zastřešenou částí terasy vznikla dřevěná střešní nástavba, v níž byla umístěna pracovna; kvůli tomu byl proražen druhotný vstup z původně hostinského pokoje. V souvislosti s částečným využitím vily jako zdravotního střediska¹¹⁷ bylo v suterénu směrem do zahrady mezi levými dvěma úzkými okénky vybouráno větší okno, když byla ze sušárny zřízena ordinace s čekárnou; dnes už je toto okno opět zazděno a na svá místa se vrátila původní úzká okénka, deponovaná mezitím spolu s jinými částmi vybavení v domě.¹¹⁸ V uhlbě se kvůli umístění rentgenu objevila dodatečně vestavěná, nakoso umístěná příčka.

V roce 1999 začala postupná rekonstrukce domu. Před jejím zahájením zpracoval Petr Urlich zmíněnou zprávu o stavebním vývoji a současném stavu domu; ateliér Facis ve stejné době zpracoval inventarizaci dochovaného vybavení. V témže roce úřady schválily koncepční návrh rekonstrukce¹¹⁹ a v srpnu 2000 projekt ateliéru Girsy AT. Po opravách inženýrských sítí a infrastruktury byly v roce 2002 opraveny mj. vstupní dveře a garážová vrata. V roce 2004 se do původního stavu vrátila okna v suterénu a proběhla oprava fasád. O rok později zmizela nepůvodní střešní nástavba a rok 2006 přinesl opravu oken a kovových prvků. Drobné opravy a úpravy v interiérech i v zahradě probíhají dodnes.

¹¹⁷ Ibidem, s. 3. Není jasné, od kdy byla vila takto využívána a jestli to souvisí s otcem Pavla Svobody, který byl rovněž lékař.

¹¹⁸ Tento starší stav s oknem proraženým v suterénu a se zazděnou částí prosklené stěny zachycují reprodukce publikované v: Malfiatti (cit. v pozn. 69), s. 184; Vávra (cit. v pozn. 47), s. 75; nebo záběry v televizním zpracování *Šumného Jablonce nad Nisou*.

¹¹⁹ Dokumenty k postupu oprav domu z let 1995–2006 jsou uloženy v Národním památkovém ústavu v Liberci.

6. Heinrich Lauterbach (1893–1973)

6.1 Heinrich Lauterbach v literatuře

Základní stručné informace o životě Heinricha Lauterbacha nalezneme ve *Deutsche biographische Enzyklopädie*.¹²⁰ Zmiňuje jej i Vollmerův lexikon umělců 20. století.¹²¹ Stručný životopisný medailon obsahují také česky psané knihy, které se o jeho stavbách zmiňují.¹²² Více informací poskytuje internetová encyklopedie Wikipedie.¹²³ Pro poznání Lauterbachova díla je důležitá kniha, kterou připravil sám architekt a která vyšla v roce 1971, dva roky před jeho smrtí. Obsahuje jak důležité biografické údaje, tak soupis staveb.¹²⁴ Nejdůležitější a nejpodrobnější zprávu o architektově životě a rozbor díla pak nalezneme v dizertační práci Christiny Steingräberové, později publikované jako monografie.¹²⁵ Není-li uvedeno jinak, pocházejí následující faktické údaje o Lauterbachově životě z těchto zdrojů.¹²⁶

6.2 Život a dílo

Architekt Heinrich Lauterbach se narodil 2. března 1893 ve Vratislavi (tehdy německá Breslau, dnes polská Wrocław). Pocházel z velkoburžoazní rodiny. Jeho otec byl obchodník se dřevem a vlastnil lesy a pily

¹²⁰ *Deutsche Biographische Enzyklopädie*, Band 6, München 1999, s. 273

¹²¹ Hans Vollmer (ed.), *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler des XX. Jahrhunderts*, sv. III, Leipzig 1956, s. 186.

¹²² JS (Jan Strnad), heslo Heinrich Lauterbach in: Lipus–Vávra (cit. v pozn. 2), s. 421–422; Lhotová (cit. v pozn. 3), s. 172, (se seznamem nejdůležitějších staveb).

¹²³ [http://de.wikipedia.org/wiki/Heinrich_Lauterbach_\(Architekt\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Heinrich_Lauterbach_(Architekt)), vyhledáno 2. 4. 2009.

¹²⁴ Lauterbach (cit. v pozn. 83), s. 6, 115.

¹²⁵ Steingräber (cit. v pozn. 54); táž (cit. v pozn. 54).

¹²⁶ O Lauterbachovi se snad zmiňuje i kniha Hugo Häringa *Schriften, Entwürfe, Bauten*, Stuttgart 1965, kterou jsem ale neviděla.

(podniky na zpracování dřeva) v Polsku, Haliči a Maďarsku (tehdy Rakousku-Uhersku). Dědovi patřil Hotel Royal v Berlíně na třídě Unter den Linden. Mladý Lauterbach se ve čtrnácti letech seznámil s architektem Hansem Poelzigem (1869–1936), ředitelem Akademie ve Vratislavi. Otec Lauterbach totiž v letech 1907–12 pověřil Poelziga stavbou řadových domů pro svou firmu.¹²⁷ V letech 1900–11 studoval Heinrich na Gymnáziu sv. Marie Magdaleny. Protože našel zálibu v modelování, studoval po maturitě v roce 1912 v sochařském ateliéru Theodora von Gosena na vratislavské Akademii pro umění a řemesla a navštěvoval letní kursy kresby a akvarelu u Siegfrieda Härtela. V roce 1913 nastoupil na Vysokou školu technickou v Darmstadtu, ale studia přerušila první světová válka, kterou strávil ve vojenské službě. Titul diplomovaný inženýr architekt získal po válce na Vysoké škole technické v Drážďanech u profesora Martina Dülflera, rovněž vratislavského rodáka, který byl kolem roku 1900 průkopníkem secese. V letech 1920–21 pobýval Lauterbach v Berlíně v mistrovském ateliéru Hanse Poelziga, který v té době učil na pruské Akademii umění. Před rokem 1925 prošel stavitelskou praxí v projekčních a stavebních kancelářích a působil jako stavbyvedoucí v Berlíně, Kasselu a v Opoli.

V roce 1925 začal Lauterbach pracovat jako svobodný architekt ve Vratislavi. Stal se členem Svazu německých architektů i německého Werkbundu, jehož slezské pobočce v letech 1926–29 předsedal.

Nadregionální věhlas přinesla Lauterbachovi vzorová výstava Werkbundu *Wohnung und Werkraum* (WuWA) v roce 1929 ve Vratislavi, kterou připravoval a organizoval.¹²⁸ Na výstavě, o které se podrobněji zmí-

¹²⁷ Matthias Schirren, Farbe im Werk des Architekten Hans Poelzigs, in: Kornelia von Berswordt-Wallrabe (ed.), *Von Otto Mueller bis Oscar Schlemmer: Künstler der Breslauer Akademie*, (kat. výst.), Schwerin 2002, s. 28.

¹²⁸ Po výstavě vyšel v časopise *Baumeister* článek o Lauterbachových dalších realizacích (i s fotografiemi z řadového domu z WuWA): anonym, Arbeiten von Dipl.-Ing. H. Lauterbach – Breslau, *Der Baumeister* XXVII, 1929, č. 11, s. 372–380 a příloha 124.

ním později, byl prezentován Lauterbachův obytný dům (č. 35) a tři varianty patrového bytu (č. 13–15) v řadovém domě.¹²⁹

Ohlas realizací na WuWA přinesl Lauterbachovi zakázky v Čechách (obě vily v Jablonci) a v Dalmácii, kde také krátce přechodně žil.

Mezi lety 1930–32 přednášel Lauterbach na vratislavské Akademii ve Vratislavi. Léta druhé světové války opět strávil ve vojenské uniformě. Po válce se z německé Breslau stala polská Wrocław a Lauterbach se sem už nevrátil. V letech 1947–50 učil na Vysoké škole technické ve Stuttgartu a následně byl jmenován profesorem 1950 architektury na Státní vysoké škole výtvarného umění (Werkakademie) v Kasselu. Od 1955 byl řádným členem berlínské Akademie umění. Činnost v Kasselu, kde ho dnes připomíná Heinrich-Lauterbach-Strasse, ukončil v roce 1958. V roce 1960 se usadil v Biberachu an der Riss, kde se mimo jiné věnoval odkazu zdejšího rodáka Hugo Häringa. V roce 1973 Lauterbach ve věku 80 let zemřel.

Jeho pozůstalost, obsahující dokumenty k poválečným návrhům a realizacím, je uložena v berlínské Akademii.¹³⁰ Lauterbachův osobní archív z předválečných let zůstal ve Vratislavi a byl během války nebo po ní zničen.

Za svou tvorbou se Lauterbach ohlédl v úvodu své knihy *Bauten*, která vyšla v roce 1971.¹³¹ Stavby z doby před rokem 1939 jsou zde dokumentovány již dříve zveřejněnými snímky nebo fotografiemi náhodně zachovanými u přátel.

Na začátku Lauterbachovy samostatné činnosti byly obytné domy. „*Tím byla moje cesta do značné míry předurčena: stavěl jsem takřka jen pro bydlení. Pociťoval jsem to také vždy jako svůj vlastní úkol.*

¹²⁹ G. Harbers, Wohnung unnd Werkraum. Werkbund-Ausstellung Breslau 1929, *Der Baumeister* XXVII, č. 9, 1929, s. 285–312 a příloha 85/86 a 94. Novější shrnutí a literatura viz *Wikipedie*, http://de.wikipedia.org/wiki/Werkbundsiedlung_Breslau, vyhledáno 2. 4. 2009.

¹³⁰ Stiftung Akademie der Künste Berlin, Sammlung Baukunst.

¹³¹ Lauterbach (cit. v pozn. 83), s. 7.

Tvůrčí čin vzniká v napětí a polaritě mezi mnou a úkolem. Vědomé, nevědomé, vrozené a naučené působilo společně v přijímání pravdy, myšlení, konání na cestě k dílu.

Lidé, pro které jsem stavěl, místa a krajiny, kde jsem stavěl, časy, v nichž jsem stavěl, se všemi svými rozdílnými požadavky, danostmi a podmínkami, to všechno poskytovalo úkol, který bylo třeba uchopit. V Co hledal jsem Jak. Usiloval jsem o nalezení prostorové nutnosti – zevnitř navenek [von Innen nach Aussen]. Stavěl jsem s prostředky, které místo a čas poskytovaly. S novějšími prostředky tam, kde byly proveditelné; s tradičními tam, kde jsem byl okázán na místní řemeslo (...).

*Je nutné projednávat úkol podle jeho povahy – celek stejně jako každý detail –, a tím stavba splňuje požadovaný účel. Výsledek je asi podmíněn osobností – jako rukopis; postup ale vylučuje nadřazenost ideologie.*¹³²

Hans Scharoun, Lauterbachův kolega na vratslavské akademii, o jeho práci v předmluvě k této knize říká: „Co nejhlubší lidský rozměr stavby a nábytku, který Lauterbach navrhoval, má svůj původ ve zdravé rovnováze mezi jemu vlastní aktivitou a sklonem ke kontemplaci. Tyto vlastnosti ho vedly k tomu, aby se vyrovnával převážně s problémy užšího a širšího přístupu k bydlení.

*Totéž platí pro výběr a použití materiálu. Z primárně technického hlediska mu jde o službu tvaru. Měřítko a materiál nejsou pro něj standardní součásti tvorby, nýbrž věci svědomí. Protože se získávají nebo vybírají vždy znovu podle vnitřního charakteru přiměřeně úkolu, je třeba vedle představivosti tvůrčí fantazie. Ta je Heinrichu Lauterbachovi v myšlenkách a pocitech ve vysoké míře vlastní. V tomto smyslu by měly být jeho stavby, které nás ve svém nepatetickém postoji bezprostředně oslovují, posuzovány. Jsou významným přínosem k Neue Bauern.*¹³³

¹³² Ibidem, s. 7.

¹³³ Ibidem, s. 5.

6. 3 Výstava WuWA, 1929

Lauterbachovo jablonecké angažmá bylo výsledkem ohlasu jeho staveb z výstavy WuWA z roku 1929. Manžele Háskovy, kteří Lauterbacha do Jablonce pozvali, nadchl na pozdější výstavě ve Zhořelci model jeho vratislavského domu č. 35 (viz s. 28–29).

Pod zkratkou WuWA se skrývá výstava německého Werkbundu *Wohnung und Werkraum*, kterou jeho slezská pobočka pod Lauterbachovým vedením zorganizovala ve Vratislavi v roce 1929. O jejím charakteru dávají dobrou představu ohlasy v dobovém tisku – kromě zmíněného časopisu *Baumeister* se výstavou podrobně zabývaly i články v českých časopisech *Stavba*,¹³⁴ *Stavitel*¹³⁵ nebo *Výtvarné snahy*;¹³⁶ články pochopitelně doplnily i fotografie Lauterbachových domů. O výstavě později psali i Lubomír a Vladimír Šlapetové.¹³⁷

Cíl velké výstavy spočíval, stejně jako v podobných případech jinde, v propagaci moderní architektury a bydlení. Celkový plán vytvořil Heinrich Lauterbach s Adolfem Radingem. Vzorem byla výstava *Die Wohnung*, pořádaná Werkbundem ve Stuttgartu v roce 1927, kterou vedl a zaštíťoval Mies van der Rohe a která představila nové názory na bydlení a nová dispoziční, konstrukční a interiérová řešení.¹³⁸ Město Vratislav požadovalo, aby zdejší výstava byla přehlídkou kultury německého Východu a na rozdíl od Stuttgartu se tak na vratislavské výstavě představili pouze místní architekti: Hans Scharoun, Heinrich Lauterbach, Adolf Ra-

¹³⁴ Starý (cit. v pozn. 60), s. 65–75; Jan Evangelista Koula, Nové konstrukce a nové stavební hmoty na WuWě, tamtéž, s. 66–73; Vladimír Ježek, Poznámky k výstavě WuWa, tamtéž, s. 74–75.

¹³⁵ Jan Nesiba, Výstava „Byt a dílna“ ve Vratislavi, *Stavitel* X, 1929, č. 5–6, s. 96–116 (redakční úvod K výstavě „Byt a dílna“ ve Vratislavi na s. 93).

¹³⁶ Ladislav Žák, WUWA – Výstava Wohnung und Werkraum ve Vratislavi, *Výtvarné snahy* XI, 1929–30, s. 25–29.

¹³⁷ Vladimír Šlapeta – Lubomír Šlapeta, 50 Jahre WUWA, *Bauwelt*, 1979, č. 70, s. 1426–1445.

¹³⁸ Oldřich Starý, Výstava „Die Wohnung“ ve Stuttgartě, *Stavba* VI, 1927–28, č. 3, s. 35–42, dokončení č. 4, s. 51–64.

ding, Moritz Hadda, Theo Effenberger, Ludwig Moshamer, Paul Häusler, Paul Heim, Emil Lange, Albert Kempter a Gustav Wolf.

Hlavními součástmi výstavy byly pokusná kolonie, výstava v tržním a ve výstavním paláci a různé speciální expozice.¹³⁹ Část expozice byla umístěna ve výstavním areálu postaveném roku 1913, včetně Bergovy Haly století. Oldřich Starý napsal, že „výstava mimo kolonie přinesla dosud nejlepší výstavu moderních konstrukcí, hmot a instalací, vzorně a velmi názorně podanou“.¹⁴⁰

Postaveny zde byly řadové domky jednorodinné a pro dvě rodiny, izolované domy pro menší i větší rodiny a několik dvojdomků, celkem 32 rodinných a obytných vesměs zařízených domů.

Komentáře zdůrazňují zajímavé zasazení kolonie do zeleně; veliká péče byla věnována zařízení i údržbě zahrad; zvláště Lauterbachova a Haddova vila prý „připojují se vhodně k zahradnímu okolí“.¹⁴¹

Ve vzorových stavbách byly uplatněny nové stavební formy, využity netradiční materiály a moderní technologie. Novinkou bylo vedle bydlení i řešení pracovních prostorů. Předností pokusné kolonie výstavy bylo podle Oldřicha Starého nenásilné uspořádání. „Mimo dům Scharounův, Radingův a několik osamocených vil cítíte se v útulném prostředí dobrého měšťáka, kde skoro nic nepřipomíná, že dům má například ocelovou kosturu, ba vše se snaží tuto odvážnost zahladit. Toto zdá se úmyslné vyhýbání se všem vnějším efektům by mělo hlubší cenu, kdyby vnitřní řešení mělo pronikavější myšlenky. Naprostým protikladem jest boarding house Hanse Scharouna.“ O Lauterbachově domě č. 35 Starý píše: „Dům H. Lauterbacha vynikal vkusným vnitřním řešením. Až udivovalo však neúsporné vyvi-

¹³⁹ Ježek (cit v pozn.134), s. 74.

¹⁴⁰ Starý (cit. v pozn. 60), s. 66.

¹⁴¹ Ježek (cit. v pozn. 134), s. 75.

nutí tak velkého půdorysu jen v přízemní budově, které i vzhledově jinak vkusné stavbě neprospívalo.“¹⁴²

Jan Nesiba ocenil vkusně a účelně vyřešený zastavovací plán; orientace domů k světovým stranám byla podle něj vyřešena v souladu s nejnovějšími poznatky a hygienickými požadavky, takže například nejkratší fronty objektů byly obráceny na sever. Domy na výstavě představují svou konstrukcí, stavebními metodami a praktickým uspořádáním *„cíl a vyplnění technických požadavků naší doby: úspory provozovacího času, kapitálu, místa, lidské síly a stavebních hmot. Rychlé, snadné a hygienické ohospodařování bytu podmiňuje stavba hladkých, lehkou umyvateľných podlah, dveří a nábytku, jehož větší část je vestavěna a tvoří stěny ze skříní. Úspora času s úklidem bytu, největší možné využití prostoru, pro hygienické bydlení vytváření velkých okenních ploch, otvíravé prostory do zahrady, střešní zahrady se slunečními sprchami a lázněmi. Stěny ze skleněných tvárnic, rozptylující co nejvíce slunečního světla, dostatek slunce v bytě, hojnost volného prostoru, zahrádky až do světnice. Okenní skla jsou v pokusné kolonii někde ultrafialová, propouštějící všechny paprsky ultrafialové, potřebné k dokonalému vývoji lidského organismu.*“¹⁴³

Nesiba se ve svém článku také podrobně věnuje jednotlivým novým stavebním materiálům a přehledně shrnuje i postup prací na novostavbě domu stavěného novými metodami z těchto materiálů.

O nových stavebních technologiích a materiálech, které byly na výstavě představeny, ve svém článku podrobně informoval i Jan Evangelista Koula. Lauterbacha zmiňuje např. u informace o výmalbě domů, která byla na výstavě střízlivá a bez dekorativních prvků. Lauterbach podle něj zdůrazňuje barvami určité části místnosti, takže všechny stěny nejsou malovány stejnou barvou. Na celé výstavě podle něj *„nebylo ... novinek, které by mohly způsobit převrat...“*; celá výstava *„směřovala k stabilizaci,*

¹⁴² Starý (cit. v pozn. 60), s. 65.

¹⁴³ Nesiba (cit. v pozn. 136), s. 97.

k tomu, aby to, co bylo použito jako experiment, stalo se věcí běžnou, věcí potřeby, aby stavebnictví se přiblížilo k ideálu produkce, nezávislé na počasí, náhodách a libovůli. ¹⁴⁴

Komentáře několikrát zdůraznily, že význam výstavy WuWA nelze srovnávat se stuttgartskou výstavou z roku 1927, jejíž průbojnosti ani výtvarných hodnot nedosáhla, i když svým rozsahem ji možná předčila. „*Je třeba ji pokládati za stejně kulturní čin příkladný poctivým úsilím o vytvoření a propagaci nového bytu malého člověka, které, bereme-li v úvahu provinciální prostředí východoněmeckého města, setkalo se u většiny výstavních projektů se zdarem.*“ ¹⁴⁵

Výstava sice vyvolala mezinárodní odezvu, ale nevyhnula se jí ani silná nevole místních konzervativních kruhů. V reakci na kritické útoky vystoupila většina vřatislavských modernistických architektů, včetně Lautebacha, z Werkbundu. Po nástupu národních socialistů byla v roce 1932 zavřena Akademie, jejíž svobodomyšlné a otevřené klima bylo představitelům moci trnem v oku. Adolf Rading emigroval, Moritz Hadda zahynul při deportaci. Lauterbach a Scharoun na několik let přerušili svou činnost. ¹⁴⁶

Po druhé světové válce byly domy ve výstavním areálu pronajaty soukromým osobám na 99 let. Některé stavby byly částečně přestaveny, některé úplně zbořeny. Oba velké obytné komplexy byly renovovány, v jednom z nich je dnes Hotel Scharoun, druhý slouží jako studentská kolej. ¹⁴⁷

Jako hmatatelná reakce na výstavu vznikly právě jablonecké vily – pochopitelně hlavně ta Háskova, ale i další dvě, které by bez příkladu manželů Háskových možná nevznikly. Význam výstavy v šíření nových

¹⁴⁴ Koula (cit. v pozn. 134), s. 73.

¹⁴⁵ Nesiba (cit. v pozn. 136), s. 110.

¹⁴⁶ Beate Störkkuhl – Jerzy Ilkosz, Architekten der Breslauer Kunstakademie in den Zwanziger Jahren, in: Berswordt-Wallrabe (cit. v pozn. 127), s. 40-47, zde s. 46.

¹⁴⁷ Wikipedie (cit. v pozn. 129).

myšlenek komentoval už Oldřich Starý: „Návštěva výstavy byla velká, propagační svůj úkol skvěle splnila, a neznamená-li pro vývoj nové architektury objev nových světů, přece jen uhájí místo podnikům Deutscher Werkbundu, který ji uspořádal, i svou cenu pro rozvoj nové stavební myšlenky. Není-li zisk z ní v ohledu architektonickém tak význačný, má přece jen v celkovém názoru na bydlení jako otázku sociální své kladné podněty v organizaci i dispoziční náběhy.“¹⁴⁸

6. 4 Státní akademie ve Vratislavi

Na tom, že se Vratislav stala ve dvacátých letech významným centrem moderní architektury, má velký podíl i zdejší umělecká škola, *Státní akademie umění a uměleckých řemesel (Staatliche Akademie für Kunst und Kunstgewerbe)*.

Vratislavská akademie, založená už na konci 18. století, se před první světovou válkou vypracovala v jednu z nejvýznamnějších uměleckých škol v Německu. Nejen svou otevřeností k různým myšlenkovým proudům tvořila jakýsi protipól Bauhausu. Zatímco Bauhaus směřoval spíše k univerzálním principům moderny, ve Vratislavi vládla značná rozmanitost, výsledek mimo jiné pedagogického působení mnoha různorodých a vyhraněných osobností.¹⁴⁹

V letech 1903–16 byl jejím ředitelem Hans Poelzig, po něm August Endell a na konci dvacátých let malíř Oskar Moll. Vyučovala zde dlouhá řada výrazných osobností: malbu Otto Müller a Alexander Kanoldt, kresbu Carlo Mense, grafiku Johannes Molzahn. Sochař a designér Josef Vinecký vedl uměleckořemeslné dílny a nauku o materiálu, jeho žena Li Thorn-

¹⁴⁸ Starý (cit. v pozn. 60), s. 66.

¹⁴⁹ Marek Perůtka (ed.), *Lubomír Šlapeta – Čestmír Šlapeta: Architektonické dílo* (kat. výst.), Olomouc – Brno 2003, s. 16–18.

Vinecká ateliér textilu. Od roku 1929 zde učil i Oskar Schlemmer z Bauhausu.¹⁵⁰

Město samo nabízelo studentům mnoho zajímavé staré i moderní architektury. V centru pozornosti stála železobetonová Hala století od Maxe Berga, toho času největší zaklenutý prostor po chrámu svatého Petra. V jejím sousedství stojí stavby čtyř kupolí a kolonády od Hanse Poelziga, zbudované stejně jako Hala století pro velkou výstavu v roce 1913. Město přitahovalo významné architekty, například Ericha Mendelsohna, který zde postavil obchodní dům Petersdorf (1927) a další.

Ateliér architektury vedl na akademii od roku 1922 Adolf Rading (1888–1957), který sem po Endellově smrti v roce 1925 povolal Hanse Scharouna (1893–1972). Ve druhé polovině dvacátých let se Akademie díky těmto a dalším architektům stala místem, odkud se šířily progresivní myšlenky. Oba architekti, později společně s Lauterbachem, propagovali ideje tzv. *Neues Bauen*.¹⁵¹ Vratislavský rodák Lauterbach byl výraznou postavou uměleckého dění ve městě nejpozději od roku 1925, kdy si zde založil ateliér. Proslulost mu získala jeho práce na organizaci výstavy WuWA a od roku 1930 začal vedle Radinga a Scharouna vyučovat na akademii.

Rading a Scharoun se v roce 1927 účastnili zmiňované výstavy *Die Wohnung* ve Stuttgartu, kde postavili rodinné domy. Ty signalizovaly přechod od expresionistické etapy a nové věcnosti k aerodynamickému námořnímu stylu, charakteristickému pro vratislavskou školu přelomu dvacátých a třicátých let.

Vratislavská akademie byla úzce spjata s berlínským prostředím – Scharoun a Rading měli v Berlíně kancelář a byli členy skupiny *Der Ring*,

¹⁵⁰ Více v: Berswordt-Wallrabe (cit. v pozn. 127).

¹⁵¹ Vladimír Šlapeta, Neues Bauen in Breslau, *Rassegna*, 1989, č. 40, s. 14–61. Viz také Wolfram Lübbecke, Neues Bauen, in: *Historisches Lexikon Bayerns*, http://www.historisches-lexikon-bayerns.de/artikel/artikel_44921, vyhledáno 8. 9. 2008.

založené v roce 1926 v Berlíně. Skupinu vedl Hugo Häring, hlavní teoretik organické architektury. S tímto proudem architektury souvisí i Lauterbachova tvorba.

6. 5 Organická architektura

Pojem organická architektura je těžké jednoduše a jednoznačně vyloužit. Označuje různorodé projevy a je používán v různých kontextech s různými významy. Nejčastěji a v užším smyslu vymezuje jednu z extrémních poloh funkcionalismu. Kromě období experimentů Huga Häringa a dalších ve dvacátých letech 20. století nejde o samostatný proud, ale je to tendence více či méně skrytá v rámci různých proudů architektury.

Dobře to ilustruje např. Felix Haas ve svých dějinách architektury 20. století. Pojem organický se podle něj v teorii architektury poprvé vyskytuje už v polovině 19. století a „obecně značí asi totéž, co přiměřený daným podmínkám vzniku a účelu, tedy přirozený a vhodný.“¹⁵² Kapitola o *Architektuře organické koncepce* začíná LouiSEM Sullivanem a pokračuje přes Franka Lloyd Wrighta, Paola Soleriho, Richarda Neutra, Hugo Häringa a Hanse Scharouna k Alvaru Aaltovi.¹⁵³

Směrem k současnosti můžeme pozorovat spíš odklon od používání slova organická architektura, takže třeba například Gössel a Leuthäuserová ve své *Architektuře 20. století* se pojmem organický téměř nezabývají a o stavbách, které by takto bylo možné označit, pojednávají odděleně v různých kapitolách.¹⁵⁴ Významný teoretik moderní architektury Kenneth Frampton organický proud v architektuře rovněž nezmiňuje samostatně

¹⁵² Felix Haas, *Architektura 20. století*, Praha 1983, s. 463.

¹⁵³ Ibidem, s. 463–504.

¹⁵⁴ Peter Gössel – Gabriele Leuthäuserová, *Architektura 20. století*, Praha 2006, např. kapitoly *Stavba sídlišť*, *Mezinárodní styl*, *Stroje na bydlení* aj.

a stavby Häringovy a Scharounovy zařadil do kapitoly o architektonickém expresionismu a skupině *Skleněný řetěz*.¹⁵⁵

U nás se charakteristikou organické architektury podrobně zabýval především Vladimír Šlapeta.¹⁵⁶ Za hlavního představitele její teorie, která se konstituovala v protikladu k racionální, typizované a standardizované architektuře, považuje Hugo Häringa (1882–1958).

Už před Häringem takto individuální přístup k architektuře razil Henry van de Velde. V roce 1914 se van de Velde na sněmu u příležitosti výstavy německého Werkbundu v Kolíně nad Rýnem střetl s Hermannem Muthesiem. Oproti Muthesiovým tezím o typizaci a standardizaci propagoval van de Velde nutnost zachování individuality uměleckého projevu, který pokládal za nezbytný předpoklad dalšího vývinu architektury.¹⁵⁷ Své teoretické postuláty podkládal van de Velde závažnými realizacemi – vlastní vilou ve Výmaru z roku 1907 a výstavním divadlem z roku 1914 s volnou modelací prostoru a hmot a s náznaky dynamické vazby architektury s prostředím.

K dalším zdrojům organické architektury patří jistě transparentní a expresivní experimenty skleněných architektur Bruno Tauta a skupiny *Die gläserne Kette*. Rovněž Erich Mendelsohn pocítil nezbytnost souvislosti formy s funkčním obsahem. Té podle něj stála v cestě jak výrazová sterilita konstruktivismu, tak formálnost dynamických projevů vzniklých bez spojitosti s potřebami účelu.¹⁵⁸ Podle Šlapety však dynamické a aerodynamické tvarování jeho staveb vyplývá více z vnějších urbanistických a krajinných impulsů než z vnitřního prostoru a funkce, snad s výjimkou Einsteinovy věže a továrny v Luckenwalde.

¹⁵⁵ Kenneth Frampton, *Moderní architektura: Kritické dějiny*, Praha 2004, s. 138–145.

¹⁵⁶ Šlapeta (cit. v pozn. 35), s. 38–45. Odtud vybírám následující odstavce a citace z další literatury.

¹⁵⁷ Více v: Henry van de Velde, *Zum neuen Stil*, München 1955.

¹⁵⁸ Více v: Erich Mendelsohn, *Gesamtschaffen des Architekten*, Berlin 1930.

Průlom v názoru na pojetí funkce přinesl Hugo Häring, který přišel s teorií organického stavění, *organhaftes Bauen*, „*podle níž se má stavba stát orgánem svého uživatele.*“¹⁵⁹ Oproti světu základních geometrických forem postavil Häring svět forem organických, vzniklých z vnitřní povahy účelu.¹⁶⁰ Häring mluví o třech epochách stavební tvorby. Po předgeometrickém a geometrickém období má přijít období organického stavění, které má být hlavním úkolem naší doby.

Häringovi jde při navrhování architektury především o správné a pravdivé prostorové pochopení charakteru úlohy. Prvním úkolem tak má být rozvaha nad vlastním smyslem funkce, která má být splněna. Taková koncepce respektuje funkční požadavky vnitřního provozu a z nich vychází při tvarování vnějšího obalu – tedy tzv. koncepce „*von Innen nach Außen*“ (objevující se už dříve, trochu však v jiném významu, u Loose a dalších). „*Organikové tedy řeší každý úkol od počátku tak, jako by nikdy nebyl řešen: půdorysy těchto objektů vypadají často jako rozříznuté přírodní organismy, komunikace se zužují a rozšiřují podle potřeb provozu, hlavní prostory se otevírají ke slunci a výhledům a objemy staveb, dynamicky a plasticky ztvárněné podle hierarchie vnitřních prostorů, jsou vázány k urbanistickým a krajinným souvislostem. Každý prostor má podle Häringa své téma: není dán jen utilitárními potřebami svého účelu, ale také mentalitou uživatele a povahou místa.*“¹⁶¹

Kenneth Frampton to shrnuje takto: „*Organické stavění nemá nic společného s napodobováním orgánů stvořeného světa. Rozhodující požadavek z hlediska organiky zní, že tvar věci už není určován zvnějšku, nýbrž musí být nalezen v podstatě objektu.*“¹⁶²

¹⁵⁹ Šlapeta (cit v pozn. 35), s. 40.

¹⁶⁰ Více v: Heinrich Lauterbach – Jürgen Joedicke, *Hugo Häring*, Stuttgart 1965. Ačkoli ji Šlapeta přímo necituje, vychází při formulaci Häringových zásad jistě z této knihy.

¹⁶¹ Šlapeta (cit. v pozn. 35), s. 41.

¹⁶² Frampton (cit. v pozn. 155), s. 172.

S touto teorií se Häring v roce 1928 na zakládajícím kongresu CIAM v La Sarraz logicky dostal do sporu s Le Corbusierem. Jeho racionalistická teorie stroje na bydlení a Häringem odmítaná typizace a standardizace staveb byly s Häringovými myšlenkami neslučitelné. Bohužel Häring svou teorii nemohl podpořit žádnými konkrétními stavbami, s výjimkou statku v Garkau u Lübecku (1924–25). Le Corbusierova zcela odlišná koncepce však na kongresu zcela převážila a předurčila tak vývoj architektury příštích let.¹⁶³

Šlapeta dělí projevy organické architektury na dvě skupiny. Ta první vzniká právě v okruhu berlínských a vrtislavských architektů. V Berlíně k nim patří především Häring a další členové skupiny Der Ring, ve Vratislavi Adolf Rading, Heinrich Lauterbach a Hans Scharoun, který dovedl organické tendence ve svém aerodynamickém období (tzv. *Schiffarchitektur*) nejdál.

Druhá, tzv. alpská skupina architektů nevytvořila žádnou ucelenější teorii a ocitla se pod silným vlivem lidového stavitelství. Tuto skupinu můžeme v této souvislosti pominout, snad s výjimkou výrazné osobnosti Loise Welzenbachera (1889–1955). Ten totiž vstoupil do českého prostředí shodou okolností v Jablonci nad Nisou, kam zaslal projekt do soutěže na novou jabloneckou radnici.¹⁶⁴ Jeho originální návrh, odevzdaný pod heslem *Neu-Gablonz*, získal druhou cenu a v soutěži byl jistě nejpozoruhodnější. Mezi jeho dalšími projekty vyniká výrazně „organická“ vila Buchroithner v Zell am See (1928–30).

Na naše území pronikl i žák Henryho van de Velde Thilo Schoder. V Liberci postavil vilu průmyslníka Strosse, která reprezentuje van de

¹⁶³ Spor mezi kolektivním a individuálním v architektuře byl širší a zasáhl celou generaci. Více v: Frampton (cit. v pozn. 155), s. 135.

¹⁶⁴ Strnad (cit. v pozn. 15), s. 20–21.

Veldeho průkopnické úsilí o sepětí architektury s okolím a dynamický výraz.¹⁶⁵

Je zajímavé, že hned několik z mála staveb u nás, které souvisejí s organickými tendencemi, se objevuje v prostředí severních Čech (obě Lauterbachovy vily a Welzenbacherův projekt radnice v Jablonci, Schoderova vila v Liberci). Další skupina staveb, o které bude teprve řeč, vznikla na severní Moravě, která rovněž nepatřila k významným centrům moderní architektury.

Organické stavby, vycházející z impulsů ze zahraničí, se objevují vlastně na periferii, možná i proto, že naši architekti tvořící v architektonických centrech (Praha, Brno, Zlín) byli většinou orientováni na Le Corbusiera, De Stijl, Bauhaus a sovětský konstruktivismus.

Přesto se i u nás organické tendence projeví. V Praze je reprezentuje především Vít Obrtel. Podle Rostislava Šváchy se jeho projekty zprohýbaných staveb po roce 1930 už nedají spojit s tzv. emocionálním funkcionalismem, ze kterého dříve vycházel, a blíží se právě k organickým stavbám Häringovým a Scharounovým. Nejvýrazněji se to projevilo v neuskutečněném Obrtelově projektu tzv. *Funkcionální vily*, který svým půdorysem výrazně připomíná Häringovy návrhy půdorysů vil z 1. poloviny dvacátých let.¹⁶⁶ Obrtel své teoretické texty publikoval zejména ve své vlastní revui *Kvart*, kde nezávisle na Häringovi vystoupil s kritikou konstruktivismu a požadavkem „*použití všech prostředků k rozvinutí vlastností individua...*“.¹⁶⁷

Berlínské školení a duch vratislavské aerodynamické školy charakterizují práce Vladimíra Grégra, autora řady vil na pražském Barrandově.

¹⁶⁵ Šlapeta (cit. v pozn. 35), s. 43.

¹⁶⁶ Rostislav Švácha, *Od moderny k funkcionalismu: Proměny pražské architektury první poloviny 20. století*, Praha 1995, s. 437–441, půdorys vily na s. 450. Půdorys Obrtelovy i Häringovy vily reprodukuje i Šlapeta (cit. v pozn. 35), obr. na s. 39.

¹⁶⁷ Podle: Šlapeta (cit. v pozn. 35), s. 43.

Např. vila ve Skalní ulici 10 (1932–33) má východisko v Scharounových stavbách na vratslavské výstavě WuWA.¹⁶⁸

Svým zájmem o vztah architektury a krajiny a studiem obytných zahrad určitým způsobem naplňuje ideje organického stavění i Ladislav Žák.

Přímý kontakt s berlínskými a vratslavskými představiteli organické architektury navázali bratři Lubomír a Čestmír Šlapetové.¹⁶⁹ Oba studovali na konci dvacátých let u Scharouna a Radinga na vratslavské akademii. Lubomír spolupracoval se Scharounem a Radingem v jejich soukromé kanceláři. Oba bratři se podíleli na obou prominentních obytných stavbách s malými byty na výstavě WuWA.

Mimo Lauterbacha s jeho dvěma jabloneckými vilami byli bratři Šlapetové jedinými širiteli organické architektury vratslavského směru v teorii a hlavně v praxi u nás. Léta strávená po boku architektů Scharouna a Radinga je ovlivnila zásadním způsobem a z těchto zkušeností čerpali celý život.

Jeden z vrcholů tvorby Lubomíra Šlapety, vila MUDr. F. Kremera v Hlučíně (1933–1934), je organickou architekturou s neobyčejně dramatickým účinkem. Ačkoli bývá spojována s Le Corbusierem, daleko více odkazuje na dům Schminke v L□bau od Hanse Scharouna (1930–33).

Kromě Scharouna a Häringa najdeme v mnoha stavbách bratrů Šlapetových i mnoho společných prvků s domy Heinricha Lauterbacha.¹⁷⁰ Vila Stanislava Nakládala v Olomouci (1936) má podobně komponované hlavní průčelí: vstupní dveře lemované skleněnými pásy, plochá markýza, kruhové okno i pás nízkých oken v patře připomínají jabloneckou Schmelowského vilu.

¹⁶⁸ Šlapeta (cit. v pozn. 35), s. 44; Švácha (cit. v pozn. 166), s. 442.

¹⁶⁹ Vladimír Šlapeta, Dílo bratří Šlapetových, in: Perůtka (cit. v pozn. 149), s. 16–65, zejm. s. 14–16. Tento katalog je nejpodrobnějším zpracováním díla obou bratrů a vychází z něj i následující text.

¹⁷⁰ Tato podobnost s Lauterbachem nebyla dosud v textech o Šlapetech zmíněna. Je ale logickým důsledkem jejich společného působení ve Vratslavi.

Je zcela evidentní, že mnohé realizace bratří Šlapetů vycházejí ze stejných zdrojů jako Lauterbachova tvorba. S Hansem Scharounem zůstali Šlapetové i po návratu do ČSR v korespondenčním kontaktu.¹⁷¹ Jejich hledání cest k organické architektuře bylo navíc podpořeno třemi návštěvami Lubomíra u Hanse Scharouna: léto 1931, srpen až říjen 1934 a srpen 1936. Volněji tvarované vily Šlapetových z pozdějších let reflektují podobný vývoj Scharounova osobního stylu.¹⁷²

Bratři Šlapetové dospěli v jistém smyslu zhruba ke stejnému výsledku jako už několik let před nimi Heinrich Lauterbach. Häringovy ideje organické architektury totiž možná nebyly ve své extrémní podobě plně realizovatelné, nicméně Lauterbach je však svou činností plně akceptoval. Z utopické roviny je však ve svých ve srovnání s Häringem nebo Scharounem střízlivějších stavbách dokázal přesunout do realističtější polohy a proporcí. Vytváří tak svými stavbami realizovatelnou formu organické architektury, ne tak extravagantní, přijatelnou i pro stavebníky, kteří nechtěli příliš experimentovat a o „*organhaftes Bauen*“ možná nikdy neslyšeli. Podobně se to daří i bratrům Šlapetovým.

Z výše napsaného je evidentní, že Lauterbach přijal Häringovy myšlenky organického stavění za své. V citované předmluvě ke své knize *Bauten* ostatně použil hned několik formulací, které k uvedeným Häringovým tezím odkazují. Zmiňuje zde koncepci nalezení prostorové nutnosti, „*von Innen nach Aussen*“, a jako základní uvádí potřebu „*projednávat úkol podle své povahy*“, čímž „*stavba splňuje požadovaný účel*“, což je jen jiná formulace Häringova „*správného a pravdivého prostorového pochopení charakteru úlohy*.“ Při četbě Häringových myšlenek i pozdějších charakteristik organické architektury nenacházíme nic, co by nebylo možné současně tvrdit o Lauterbachových stavbách. Zdá se, že zatímco Häring ne-

¹⁷¹ Šlapeta (cit. v pozn. 67), s. 56–62.

¹⁷² Vladimír Šlapeta, Lubomír a Čestmír Šlapetové, čeští žáci Hanse Scharouna, in: Maria Szadkowska (ed.), *Adolf Loos: Dílo a rekonstrukce* (sborník příspěvků), Praha 2005, s. 11–14.

mohl své ideje podložit téměř žádnou viditelnou realizací, Lauterbach, který z těchto myšlenek rovněž vycházel, se bez hlasitých prohlášení pracoval k výsledku, který je vlastně podpořit mohl a který dobře ukazuje jejich použitelnost v praxi.

Ačkoli nedocházel v tomto svém pojetí k fantaskním expresivním tvarům,¹⁷³ jako třeba Häring nebo Scharoun, snažil se dosáhnout ve svých stavbách v jistém smyslu maximálního naplnění jejich organických ideálů. Alespoň v případě jabloneckých vil se mu to rozhodně podařilo.

6. 6 Přehled Lauterbachových realizací¹⁷⁴

Dům hraběte Strachwitze, Kadlub – Horní Slezsko, 1925–26

Sídlo a obytný dům fy L. Kampmeyer, Vratislav, 1925–26

Ateliér Maxe Glaubera, Opole, 1926

Nájemní dům, Einbaumstrasse, Vratislav, 1926–27

Obytný blok s nájemními domy, Liegnitzer Strasse – Saganer Strasse, Vratislav, 1926–28

Přestavba Burzy, Vratislav, 1928

Dům č. 35 pro výstavu WuWA, Vratislav 1929

Řadové domy č. 13, 14, 15 pro výstavu WuWA, Vratislav, 1929

Dům manželů Háskových, Jablonec nad Nisou, 1930–31

Dům manželů Schmelowských, Jablonec nad Nisou, 1931–32

Dům dr. Jünglinga, Opole 1934

Dům H. Regenharta-Zimdina, Dubrovník 1935

Dům D. Schulze, Ścięgny – Krkonoše, 1936

Pivnice „Stammhaus Kipke“, Vratislav, 1937

¹⁷³ Viz např. ilustrace v knize Adolf Behne, *Ruf zum Bauen*, Berlin 1920.

¹⁷⁴ Podle Lauterbach (cit. v pozn. 83), s. 115; Steingeber (cit. v pozn. 54), s. 260n, uvádí ještě některé další, většinou nerealizované návrhy dochované v Lauterbachově archivu.

Dům H. L. Nesselgrunda, Kladsko, 1938
Experimentální sídliště pro uprchlíky, pro Výzkumnou společnost Bauen und Wohnen Stuttgart, Crailsheim, 1949–50
Zahradní obytný dům pro výstavu Constructa, Hannover, 1951
Dům dr. Kühnera, Kassel, 1952
Dům K. Hřcha, Eschwege, 1954–56
Ubytovna mládeže, Marburg/Lahn, 1954–56
Melanchthonova škola (s F. Reckmannem), Steinatal, 1956–58
Žákovský domov Melanchthonovy školy, Steinatal, 1961–65

6. 7 Lauterbachovy publikované knihy¹⁷⁵

- *Der Tempelschänder*, Feuchtwangen 1939
- *Über die Aufgabe des Werkbundes*, Mannheim 1953
- *Neue Wirklichkeit, neues Bauen*, Berlin 1964
- *Bauten*, Berlin 1971
- Heinrich Lauterbach – Jürgen Joedicke, *Hugo Häring*, Stuttgart 1965

¹⁷⁵ Podle Wikipedie (cit. v pozn. 123).

7. Kantorova vila

7.1 Heinrich Kulka a Kantorova vila v literatuře

Vile lékaře Alfréda Kantora postavené v letech 1933–34 bylo dosud v literatuře věnováno ze všech tří jabloneckých vil nejméně pozornosti. Je to dáno jistě tím, že byla nejvíce zasažena přestavbami. Její ústřední prostor však našťastí zůstal zachován. Stejně tak o jejím autorovi, architektovi Heinrichu Kulkovi, se odborná literatura zmiňuje velmi málo, a to i ta, která se věnuje přímo německým architektům působícím na území českých zemí. Kulka postavil na našem území několik domů, přesto stojí výrazně ve stínu svého učitele, spolupracovníka a blízkého přítele Adolfa Loose.

Architekt Heinrich Kulka napsal vůbec první monografii o Adolfu Loosovi.¹⁷⁶ V ní nazval Loosovo pojetí prostoru Raumplan, podrobně je popsal a vysvětlil. Věnoval se i druhé zásadní Loosově myšlence odmítnutí ornamentu. Kniha, ve které najdeme 270 dobových fotografií Loosových realizací, obsahuje cenné informace o Adolfu Loosovi, ale je i důležitým pramenem pro poznání osoby samotného Heinricha Kulky a jeho vlastní architektury, která na Loosovu bezprostředně navazuje. Své názory na moderní bydlení formuloval Kulka v článku O nezbytných a zbytečných věcech v moderním bytě publikovaném v časopise *Byt a umění*.¹⁷⁷ Téměř vždy je zmiňován v souvislosti s Adolfem Loosem a jeho články se téměř vždy nějak Adolfa Loose týkají: například stať k Loosovým 60. narozeninám An Adolf Loos, unserer Lehrer! uveřejněná ve *Wiener Allgemeine Zeitung*,¹⁷⁸ nebo vyznání Adolfu Loosovi Bekennt-

¹⁷⁶ Heinrich Kulka, *Adolf Loos, Das Werk des Architekten*, Wien 1931.

¹⁷⁷ Heinrich Kulka, O nezbytných a zbytečných věcech v moderním bytě, *Byt a umění* II, č. 4, 1931, s. 6–9.

¹⁷⁸ Heinrich Kulka, An Adolf Loos, unseren Lehrer!, *Wiener Allgemeine Zeitung*, 11. prosinec 1930.

nis zu Adolf Loos publikované ke stému výročí Loosova narození v časopise *Alte und moderne Kunst*.¹⁷⁹ Obě stati nalezneme v souboru statí o Adolfu Loosovi uspořádaných Adolfem Opelem pod názvem *Konfrontationen*.¹⁸⁰

Ve stejném čísle *Alte und moderne Kunst* zveřejnila Věra Běhalová v článku o Loosových kontaktech s jeho žáky i dokumenty týkající se Kulky.¹⁸¹ Pro poznání Kulkova života a díla byla velkým přínosem i další práce Věry Běhalové. Už v šedesátých letech, kdy prováděla průzkum Loosových plzeňských interiérů,¹⁸² se totiž dostala s Kulkou, který v té době žil na Novém Zélandu, do korespondenčního kontaktu. Své takto mimoděk získané poznatky nejen o Kulkově českém působení, ale i tvorbě na Zélandu uveřejnila po Kulkově smrti v článku Beitrag zu einer Kulka-Forschung v časopise *Bauforum*.¹⁸³ Poprvé zde otiskla řadu významných dobových dokumentů o Kulkově životě i díle.

Mnoho konkrétních informací o Kulkovi nalezneme v obsáhlé monografii s katalogem *Adolf Loos, Leben und Werk* autorské dvojice Rukschcio a Schachel.¹⁸⁴ Vypovídají zejména o velmi těšném přátelském vztahu, který mezi dvěma architekty byl. V publikacích o Adolfu Loosovi bývá často citována některá část z Kulkovy loosovské monografie, většínou text objasňující Raumplan.¹⁸⁵ Kulkovo označení a definice Raumplan-

¹⁷⁹ Henrich Kulka, Bekenntnis zu Adolf Loos, *Alte und moderne Kunst* XV, 1970, s. 24–26.

¹⁸⁰ Adolf Opel (ed.), *Konfrontationen, Schriften von und über Adolf Loos*, Wien 1988, s. 132–133, 190–194.

¹⁸¹ Vera Behalova, Dokumente der menschliche Kontakte, *Alte und moderne Kunst* XV, 1970, č. 113, s. 20–23.

¹⁸² Vera Behalova, Pilsner Wohnungen von Adolf Loos, *Bauforum* III, 1970, sešit 21, s. 56n.

¹⁸³ Vera Behalova, Beitrag zu einer Kulka-Forschung, *Bauforum* VII, 1974, sešit 43, s. 22–31.

¹⁸⁴ Burkhardt Rukschcio – Roland Schachel, *Adolf Loos, Leben und Werk*, Salzburg – Wien 1982.

¹⁸⁵ August Sarnitz, *Adolf Loos, 1870–1930*, Praha 2004, s. 13.

nu se stalo definicí, bez které se žádné pojednání o Adolfu Loosovi neobejde.¹⁸⁶

V české literatuře máme vůči Heinrichu Kulkovi dluh. Na opomíjenou skupinu vídeňských architektů ovlivněných tvorbou Adolfa Loose upozorňuje v *Dějínách českého výtvarného umění* Vladimír Šlapeta.¹⁸⁷ Téma rozpracoval stejný autor už ve svém článku *Adolf Loos a česká architektura*¹⁸⁸ a o rok později ve stejnojmenném katalogu k výstavě.¹⁸⁹ V obou Kulku zmiňuje a uvádí čtyři realizace v Čechách. O šíření Loosových myšlenek velmi podrobně uvažuje Rostislav Švácha v článku *Adolf Loos a česká architektura* v časopise *Umění*.¹⁹⁰ Rovněž uvádí Kulku jako prvního interpreta Loosových myšlenek a zahrnuje jeho jabloneckou vilu mezi příklady použití Raumplanu u Loosových žáků působících na českém území. Vilu časově vymezuje pozdními lety 1936–37. Tato pozdní datace patrně vychází z nepublikované disertace A. Jahelkové o vlivu Loose československu, kterou Švácha několikrát cituje.¹⁹¹ Uvažuje o tom, že Kulka jakožto první interpret Loosových myšlenek, společně s dalšími jeho žáky, „*nenavázali kontakt s českými architektonickými skupinami.*“ Zdeněk Lukeš v katalogu k výstavě *Mezery v historii, 1890–1938*, uvádí Kulku jako Loosova spolupracovníka, který šel v jeho stopách. Jmenuje pouze jeho vilu v Jablonci a v Hradci Králové a interiéry v Plzni a Praze.¹⁹² V katalogu k výstavě *Splátka dluhu* zmiňuje jako drobnou a důležitou Kulkovu realizaci krejčovství Kníže v Praze Na Příkopech. Reprodukcí fotografie

¹⁸⁶ Friedrich Kurent, *Adolf Loos a Raumplan*, in: Szadkowska (cit. v pozn. 172), s. 5.

¹⁸⁷ Šlapeta (cit. v pozn. 37), s. 404–405.

¹⁸⁸ Vladimír Šlapeta, *Adolf Loos a česká architektura*, *Památky a příroda* III, 1983, č. 10, s. 596–602, zejm. s. 599–600.

¹⁸⁹ Vladimír Šlapeta (ed.), *Adolf Loos a česká architektura* (kat. výst.), Praha 1984, reprint Praha 2000.

¹⁹⁰ Rostislav Švácha, *Adolf Loos a česká architektura*, *Umění* XXXI, 1983, s. 490–512.

¹⁹¹ A. Jahelková, *Vliv Adolfa Loose na československou architekturu* (disertační práce), FFUJEP Brno 1975.

¹⁹² Hana Rousová (ed.), *Mezery v historii 1890–1938: Polemický duch Střední Evropy – Němci, Židé, Češi* (kat. výst.), Praha 1994, s. 113.

lampy z této prodejny označuje jako Kulkovu.¹⁹³ Tato lampa se však vyskytuje už o 20. let dříve v Loosově salónu Kniže ve Vídni. Samostatné heslo Lukeš Kulkovi nevěnuje. Výčet literatury lze uzavřít informací, že Jan Sapák připravuje o Heinrichu Kulkovi monografii, čímž by dluh mohl být opravdu splacen.

Na rozdíl od Lauterbachových vil nevyšly o Kantorově vile články v dobových odborných časopisech. Výjimkou tvoří první a jediný dobový pramen, důležitý pro poznání původního stavu Kantorovy vily, článek Heinricha Kulky Ein Artzhaus in Gablonz v časopise *Forum*, ve kterém vilu popisuje a vysvětluje základní myšlenku uplatnění Raumplanu.¹⁹⁴

Nejvíce pozornosti věnoval Kulkově jablonecké vile Jan Sapák v článku Heinrich Kulka – Villa Kantor a Jablonec, 1933–34, publikovaném v italském časopise *Domus*.¹⁹⁵ Uveřejnil zde mimo jiné dopis, ve kterém Alfréd Kantor Kulkovi děkuje za skvěle odvedenou a obětavou práci při stavbě domu. Sapák upozornil na velmi zajímavou souvislost, že Kantor jako člen Henleinovy strany si ke stavbě svého domu přizval architekta židovského původu. Všem těmto otázkám bude věnována pozornost v kapitole o životě Heinricha Kulky.

V roce 2001 vyšla kniha *Stalo se na severu Čech*, kde najdeme i zmínku o tom, že slavný architekt Kulka postavil v Jablonci doktoru Kantorovi vilu.¹⁹⁶

Přehledné shrnutí známých skutečností o Kantorově vile nalezneme v textu Jana Strnada v knize *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*.¹⁹⁷ Strnad zde vyzdvihuje použití Raumplanu, stručně seznamuje čtenáře s architektem Kulkou, Adolfem Loosem i stavebníkem vily a re-

¹⁹³ Zdeněk Lukeš, *Splátka dluhu, Praha a její německy hovořící architekti 1900–1938*, Praha 2002, s. 15, obr. 6.

¹⁹⁴ Heinrich Kulka, Ein Artzhaus in Gablonz, *Forum* VII, 1937, č. 7, s. 104–107.

¹⁹⁵ Jan Sapák, Heinrich Kulka Villa Kantor a Jablonec, 1933–34, *Domus* 726, April 1991, s. 100–107.

¹⁹⁶ Roman Karpaš a kol., *Stalo se na severu Čech 1900/2000*, Liberec 2001, s. 59.

¹⁹⁷ Strnad (cit. v pozn. 4), s. 159–168

produkuje plán vily. Podobným způsobem, ale v menším rozsahu o Kantorově vile pojednává kniha *Slavné vily Libereckého kraje*.¹⁹⁸

Andrea Jakubcová o vile napsala katalogové heslo do své diplomové práce o jablonecké architektuře 1. poloviny 20. stol.¹⁹⁹

7. 2 Stavebník

Alfred Kantor se narodil 9. června 1895 v Horní Životici u Horního Benešova na Bruntálsku.²⁰⁰ Jeho žena Karolína, dcera Jindřicha Kobrče, majitele pivovaru, pak 23. května 1898 v Tanvaldu. Manželé měli dvě děti, syn Helmut se narodil v roce 1928, dcera Brigitte v roce 1930. Chirurg Alfred Kantor přišel v roce 1923 z Prahy do Tanvaldu, kde se záhy, v roce 1924, stal primářem nemocnice. V roce 1930 se rodina přestěhovala do Jablonce nad Nisou, kde se dr. Kantor stal primářem chirurgie okresní nemocnice. Původně rodina bydlela v podnájmu v Malé Růžové ulici. Když se manželé rozhodli pro stavbu vlastní domu, plány jim nejprve vypracoval jablonecký architekt Alfred Fischer. Architekt Fischer (1890–1944) studoval na Střední průmyslové škole v Liberci a pak na Akademii výtvarných umění ve Vídni u Leopolda Bauera. Působil v Liberci, v Mostě, v Berlíně a na Jablonecku. Byl členem jabloneckého Metzerbundu. Kromě obytných domů a vil navrhoval sportovní stavby a v Jablonci je autorem Okresní nemocenské pojišťovny v Poštovní ulici. Kantorovým navrhl konvenční dům, který však z neznámého důvodu nebyl realizován. Manželé se tak, jak bylo pro lékaře té doby typické, rozhodli pro stavbu vily; ta jejich se navíc velmi odlišovala od okolní zástavby. Není známo, proč si vybrali právě architekta Kulku a kde se s ním seznámili. Zdá se

¹⁹⁸ HL (Hana Luštická), Kantorova vila, in: Halík (cit. v pozn. 20), s. 119–120.

¹⁹⁹ Jakubcová (cit. v pozn. 6), s. 203–205.

²⁰⁰ Většina informací v této kapitole vychází z textu Jana Strnada in: Strnad (cit. v pozn. 4), s. 159.

však pravděpodobné, že Kantorovi navštívili Plzeň, kde si prohlédli některé z bytů navržených Adolfem Loosem. Na začátku třicátých let už existovaly všechny plzeňské interiéry. Pravděpodobně přímo Kulkou navrhovaný byt Oskara Semmlera vznikl v letech 1932–33. O návštěvě Plzně se zmiňuje syn manželů Kantorových dr. Helmut Kantor v dopise z 22. 10. 2004.²⁰¹

Je možné, že svou roli sehrálo doporučení, datované v Paříži 1. 2. 1927, které Kulkovi napsal Adolf Loos: „*Architekt Heinrich Kulka byl během svého studia na Vysoké škole technické ve Vídni žákem mé školy architektury a spolupracovníkem v mé kanceláři. V současnosti je technický vedoucí mých prací ve Vídni. Jsem potěšen, že mám takového spolupracovníka. Ale také jeho samostatných prací si cením výše než těch nejlepších žijících architektů.*“²⁰²

Ve svém domě bydlela Kantorova rodina do roku 1945. V roce 1946 byl Alfréd Kantor internován ve sběrných táborech Rychnov a Rýnovice, kde působil jako táborový lékař, ale na počátku roku 1947 přišel z ONV příkaz jej z odsunu propustit. Už v roce 1948 však požádal o dobrovolné vysídlení a žádost zdůvodnil přáním rodiny setkat se synem, který po propuštění z britského zajetí pobýval v americké okupační zóně v Německu. Kantorovi tak svůj dům opustili natrvalo. Alfréd Kantor zemřel záhy poté, v roce 1949, jeho žena Karolína v roce 1984.

O vztahu doktora Kantora a Heinricha Kulky může leccos vypovědět dopis z 30. srpna 1938, který napsal Alfréd Kantor a který publikoval Jan Sapák v časopise *Domus*. Protože jde o jeden z nemnoha dokumentů týkajících se kontaktu architekta a stavebníka, uvádím zde jeho překlad:

„*Vážený pane architekt, protože hodláte emigrovat do vzdálených zemí, nutí mě to vyslovit Vám ještě jednou velkou spokojenost s Vaší prací*

²⁰¹ Korespondenční kontakt s podařilo navázat Janu Strnadovi. Tuto informaci uveřejňuje jako jedinou od Helmuta Kantora, Strnad (cit. v pozn. 4), s. 159, pozn. 37.

²⁰² Fotografie dopisu uveřejnila Běhalová in: Behalová (cit. v pozn. 181), s. 21.

architekta a stavitele domu v Jablonci postaveného v letech 1933–34. Postavil jste celý Váš vynikající um a vědění do mých služeb, takže vznikl dům, ve kterém se vpravdě dá dobře a příjemně bydlet. Přistoupil jste vždy se zvláštní ochotou na má zvláštní přání, i když jejich plnění bylo často namáhavé. Nikdy jste mi takovou extra námahu neúčtoval, nýbrž jste měl na zřeteli konečný cíl, spokojenost stavebníka. Často při tom vzpomínám na to, jak jste někdy daleko cestoval, hodiny a dny jste obětoval tomu, abyste osobně vyhledal a vyzkoušel pro stavbu materiály vhodné k užití. Vaše přesnost v takových věcech byla přímo nepřekonatelná. Mohlo by se doslova říci, že se sotva směl použít šroubek, který by nebyl pod Vaším dozorem a nebyl Vámi schválen.

Že Vaše role prostředníka mezi mnou a dodavatelem byla nejkorektnější, to zmiňuji kvůli úplnosti, pro Vás to byla samozřejmost. Vaše přesné a na všechny eventuality beroucí ohledy při uzavírání smluv s dodavateli se vyznačovaly tím, že jsem s žádným z nich nebyl ve sporu.

Závěrem shrnutí: nemohu říci než v každém směru to nejlepší a všem Vás mohu doporučit jako architekta a stavitele. Do budoucna Vám přeji vše nejlepší a hodně úspěchu.

*S nejvyšší úctou A. Kantor.*²⁰³

Nabízí se otázka, odkud se Alfréd Kantor dozvěděl o Kulkově úmyslu emigrovat. Možná, že spolu udržovali písemný styk. Vzhledem k tomu, že Kantor byl jakožto příznivec Henleinovy strany po válce určen k odsunu, musel ve vile jistě nechat všechn svůj majetek včetně případné korespondence; pokud to tak bylo, byly dopisy během dalších událostí zřejmě zničeny. Kulka v době napsání dopisu pobýval v Hradci Králové a stavěl vilu pro dr. Holznera v Hronově.

²⁰³ Sapák (cit. v pozn. 195), s. 100, překlad Iva Karásková. Sapák publikuje fotografii Kantorova dopisu, ale nezmiňuje se o tom, kde jej našel, ani ho nijak nekomentuje.

7.3 Umístění

Vila Alfréda Kantora, postavená v letech 1934–34, se nachází v Palackého ulici 26, čp. 3111. Dříve se tato ulice nazývala Mšenská respektive Grünwalder Strasse. Rozhodnutí pro toto místo bylo jednoznačné, protože v době vzniku stavby šlo o klidnou lokalitu v bezprostřední blízkosti přehrady Mšeno, s výhledem na okolní podhorskou krajinu, a přesto v blízkosti centra města. Stavebník nemohl zvolit prestižnější lokalitu. Vila stojí na konci široké třídy lemované alejí stromů, která byla budována na způsob maloměstských bulvárů. Ulice vznikla v polovině 19. století jako hlavní komunikace vedoucí z náměstí severním směrem k obci Mšeno, nicméně nějakou dobu zůstala nezastavěná a největší část výstavby se zde rozvinula až na začátku 20. století, kdy tudy už jezdila i tramvaj.

Dnes je ovšem situace zcela jiná. Palackého ulice nepřipomíná příjemný bulvár, ale tvoří spojnicí mezi centrem města a hustě obydleným sídlištěm Mšeno. Nevede jí tramvajová trať, ale frekventovaná dopravní tepna. Kantorova vila tak stojí přímo na křižovatce Palackého ulice a ulice Kpt. Jaroše, vedoucí směrem na Tanvald. O někdejších klidu si mohou její dnešní obyvatelé nechat jen zdát.

7.4 Popis současného a původního stavu

Vila dr. Kantora je čtyřpodlažní, kompaktní, téměř krychlová hmota, jejíž fasády člení pouze nepravidelný rastr oken. V ulici historizujících vil musel její jednoduchý tvar s rovnou stěchou a s terasou, typické prvky funkcionalistické architektury, působit jako zjevení a provokace.

Fasáda není příliš velkolepá: rytmizace objemů domu se zdá být důležitější.²⁰⁴ Kompozice vstupního průčelí, obráceného k jihu, je střízlivá a téměř symetrická podél svislé osy. Z jeho skoro čtvercové plochy vystupuje jen plochá markýza nad vstupem, který od ostatních fasád odlišuje travertinový obklad. Kromě prosklených dveří jej prolamuje dvojice úzkých oken po stranách. Plochu průčelí kromě toho rytmizují pravidelně rozmístěné okenní otvory. V přízemí spatřujeme další dvě úzká okna po stranách vstupu, v prvním patře tři úzká okna (střední dvojdílné, postranní trojdílná), ve druhém dvě dvojdílná čtvercová po stranách a jedno užší čtyřdílné uprostřed, jehož krajní pole jsou dnes zazděná. Plocha druhého patra byla původně hladká, bez otvorů; dnešní dvě obdélná okna, která výrazně změnila původní kompozici průčelí, vznikla v průběhu stavebních úprav v poválečné době.

Levá část západního průčelí byla částečně zapašovaná pod úroveň terénu; Kulka sem umístil vrata do garáže s trojdílným oknem u horního okraje. Dnes se tato část změnila přístavbou nové garáže u severozápadního nároží domu. V levé části přízemí nalezneme dvě další úzká okna, v prvním patře dvě obdélná okna, ve druhém jen jedno úzké trojdílné.

Severní průčelí, obrácené do zahrady, má pouze dvě patra. V přízemí před něj předstupuje terasa, ze které se při pohledu ze zahrady vlevo sestupuje po schodišti do zahrady. Zeď terasy prolamují dvě větší okna z bytu v polozapašovaném přízemí a dvě menší okénka. Na terasu se v patře vstupovalo z verandy zasunuté do hmoty domu, dnes v úrovni fasády zasklené. Vpravo se otevírá velké okno z haly. Ve druhém patře jsou tři čtvercová okna.

Z východního průčelí vystupuje jednopatrový plochý rizalit, na jehož vrcholu spočívá úzký balkon přístupný z chodby druhého patra. V přízemí jsou tři okna a vpravo vedle rizalitu samostatný vstup do bytu správce.

²⁰⁴ Sapák (cit. v pozn. 195), s. XIX.

V prvním patře architekt rizalit pročlenil čtyřmi okny a jedním větším vpravo od něj, ve druhém patře vstupem na balkón a původně trojdílnými úzké, dnes většími obdélnými okny. Dvě úzká okna do podstřešního patra nahradilo rovněž jedno větší obdélné.

Střešní terasa na severní části druhého patra se skrývá za nízkými parapety. Vstupuje se na ni z podstřešního patra, dveřmi ve stěně; část terasy, původně sice krytá střešou a zdmi po stranách, ale směrem do zahrady otevřená, je dnes kvůli potřebě většího prostoru dnes samostatného bytu zazděná. Plochou střechu třetího patra, ze které vystupují jen komínová tělesa, obíhá kovové zábradlí.

Jak vyplývá už z tohoto popisu, exteriér domu se dnes od svého původního stavu liší především změněným rozložením a jinými tvary oken, zasklením verandy a zazděním kryté části obytné terasy; tyto úpravy proběhly v roce 1960 v souvislosti s adaptací jednotlivých pater na samostatné byty. Investorem těchto úprav byl podnik zahraničního obchodu Jablonex. Vnitřní uspořádání prostorů mimo jiné narušilo odstraněním výtahu a podstatně přestavba schodiště.

V devadesátých letech provedli další úpravy noví majitelé. Podle projektu Lidmily Švarcové ze SIAL Liberec proběhla částečná rekonstrukce; rehabilitace původního řešení interiéru nebyla možná s ohledem na požadavek zachovat v domě oddělené byty.

Pravděpodobně ještě později byla k domu přistavěna nová garáž a celkový výraz fasád domu podstatně změnilo zateplení.

Rozdělení interiérů vily na tři byty a související úpravy podstatně změnilly její uspořádání. Musíme tedy popsat původní rozložení interiérů. V polozapuštěném přízemním podlaží byla privátní ordinace dr. Kantora s prostory pro pacienty a hospodářské zázemí domu včetně garáže. Ordinace měla samostatný vchod.

Už po vstupu do domu se objevily první náznaky Raumplanu. Do bytu v patře se vystupovalo schodištěm vlevo od vchodu, které vede do

šatny. Stejně postupné odhalování prostoru, ale s daleko menším souborem os, je využíváno v Müllerově vile v Praze.²⁰⁵

Ve druhém podlaží se tak nacházely hlavní obytné prostory: velká hala s odpočinkovým koutem, jídelna, veranda, kuchyň, koupelna a WC. Odtud vedl přístup na terasu, z níž se po schodišti scházelo do zahrady. Třetí obytné podlaží Kulka vyhradil pro ložnice, dětský pokoj a koupelnu. Jeho součástí byl i na jih orientovaný malý balkón. Čtvrté, podstřešní podlaží obsahovalo pokoj pro hosty, hospodářské prostory a především velkou obytnou terasu. V obytném prvním patře se uplatnil princip Raumplanu; všechny prostory zde tedy nejsou v jedné výškové úrovni. O prostorovém uspořádání domu tak vypovídají kromě půdorysů i podélné a příčné řezy. Dnes se v polozapuštěném přízemí nachází technické zázemí a nebytový prostor, ve dvou podlažích a v podstřeší oddělené byty.

Původní rozvržení a funkce místností dobře ilustruje popis přímo od Heinricha Kulky, otištěný v časopise *Forum* z roku 1937.²⁰⁶

„Předzahrádkou se dostaneme přes krytou [Vorplatz] do zádveří (1) a předsíně (2), odkud chodí pacienti vpravo do čekárny (11). Nalevo vedou tři schody do privátního vestibulu (3). Pacienti mají WC s předsíní (9 a 10). Lékař přijímá pacienty v ordinaci (12), do které je začleněna šatna/převlékárna (13). Ošetřování pacienti mohou opustit dům chodbou (14), aniž by opět museli vstoupit do čekárny. Lékař může ordinaci nepozorovaně opustit výtahem (16), aniž ho vidí pacienti, přes kotelnu (18) se může dostat do garáže (21) a odtud na ulici. Prostor 17 je sklad pro ordinaci. 23, 24, 25, 26, 27 a 29 je byt správce domu se zvláštním vchodem. Skládá se z obývacího pokoje, ložnice, předsíně s WC. Správce, který má na starosti topení, chodí chodbou (18) do kotelny (19). Prostor 22 je sklad uhlí. Po schodišti 20 se dostaneme do níže položeného sklepa (pod vestibulem 3), pro zeleninu a víno. Sklad 31 je zvenčí přístupný a slouží

²⁰⁵ Sapák (cit. v pozn. 195), s. XIX.

²⁰⁶ Kulka (cit. v pozn. 194), s. 105. Čísla odkazují na označení místností v půdorysech.

k uchování zahradnických přístrojů. 30 a 32 jsou komory na odpad, 28 místo pro mytí auta.

Z privátního vestibulu (3) je přístupná [Mottenkammer] (6) a fotokomory (7) a dále WC s předsíní (4 a 5). Hlavní schodiště (8) vede k obytným místnostem, má společnou podestu se schodištěm chodby do ordinace. Z hlavního schodiště 8 vstoupíme do sedacího koutu [Sitzplatz] 35, který je otevřený v prostorové souvislosti s halou (37) a s výše položenou jídelnou (38). Jídelna může být posuvnými dveřmi zavřena a oddělena od haly. Ze sedacího koutu vedou dveře na zcela krytou terasu, která je spojena volným schodištěm se zahradou. Vedle jídelny je kancelář (39), kuchyně (40) a spíž (41). Z vedlejších prostor vedou vedlejší schody z jedné strany do ordinace chodby, z druhé strany do ložnice. Výtah (16) má stanice v úrovni jídelny, v prvním patře a na půdě. Hlavní schodiště vede přes podestu, ze které je přístupná veranda (44) do chodby prvního patra (46). Z kuchyně je možno obsluhovat přes vedlejší schody lidi na verandě. Veranda má přímý východ na terasu (45) (z verandy se přes lavičku obsluhují vestavěná akvária). Z chodby prvního patra jsou přístupné pánská a dámská ložnice (47 a 48), dětské pokoje 49 a 50 a balkon 51. Z vedlejší chodby je přístupný pokoj služebné (54), WC s předsíní (53), výtah, koupelna, která je také přímo přístupná z rodičovských ložnic. Z chodby 46 vede schodiště 56 dále na půdu. 62 je sklad kufrů, přístupný také z vedlejšího schodiště. Na půdě je předsíň a pokoj pro hosty, mycí kuchyně (59), sušárna (60) a střešní terasa (61).“

Nejlépe se dodnes dochovaly interiéry prvního patra, už původně nejzajímavější část domu, kde se v jednotlivých prostorách mění výška podlah na principu loosovského Raumplanu. Ostatní patra domu byla adaptací na samostatné byty z velké části změněna.

Zachovalo se tedy prostorové rozvržení původně hlavních obytných místností: odpočinkového koutu přístupného ze schodiště z přízemí (v Kulkově popisu označeného jako *Sitzplatz*), navazující rozměrné obytné

haly, bývalé jídelny (dnes ložnice) a bývalé verandy (dnes pokoj), ze které se vstupovalo na zpoza krytou terasu. Jižní část patra dnes narušuje vestavba hlavního schodiště do vyšších podlaží.

Odpočinkový kout s původně vestavěným sedacím nábytkem je ve stejné úrovni jako velká obytná hala nebo obývací pokoj. Po čtyřech schodech se odtud vstupuje do bývalé jídelny. Stejně je zvýšený i velký prostor na opačné straně domu, označený Kulkou jako veranda.

Kulka zde rozehrál možnosti Raumplanu v Loosově stylu, ale jeho Raumplan je jednodušší.²⁰⁷ Rozdíl ve výšce pokojů je výsledkem rozdílné výšky úrovně podlah, protože stropy zůstávají ve stejné úrovni. Loos toto řešení pochopitelně také používal, ale v rozvinutějších realizacích se s ním nespokojil a rozdílnou výškou podlah i stropů vytvářel prostory i dvakrát vyšší než sousedící místnosti. Tak daleko se Kulka nedostal. Jaroslav Grunt použil pro Loosovu koncepci, tedy Raumplan, pojem „*prostorová kaskáda*“, který se však zdá mnohem lépe vystihovat charakter právě tohoto Kulkou použitého jednoduššího prostorového řešení.²⁰⁸

V těchto místnostech se dochovaly i obklady stěn dřevěnými deskami s třešňovou dýhou, ukrývající vestavěné úložné prostory nebo police. V rozích místnosti a na rozhraní odpočinkového koutu a haly dosud nacházíme původní mramorové obklady s výraznou texturou. Ve vlýskové podlaze v hale obíhá kolem stěn pás vykládaný tmavšími dřevy. Ve stěně bývalé jídelny visí nad falešným krbem s mramorovým překladem rozměrné zrcadlo. Ze stropu v hale se dosud spouští pozoruhodné svítidlo ze skleněných tabulí v kovových profilech a v části u okna do zahrady je ve stropě původní světlík (prosklený strop) s vestavěným osvětlením. Jídelnu, dnes ložnici, stále lze oddělit od haly posuvnými dřevěnými dveřmi. V těchto prostorách se zachovaly i původní částečně prosklené dveře

²⁰⁷ Takto to popisuje Sapák (cit. v pozn. 195), s. XX.

²⁰⁸ Švácha (cit. v pozn. 190), s. 505.

s mosaznými klikami, radiátory ústředního topení a další detaily. Původní jsou také prosklené vstupní dveře do domu.

Svůj popis domu, ve kterém se na závěr zamýšlí nad tím, jak Kulka rozmístěním oken řeší denní osvětlení, ukončuje Jan Sapák takto: „*Kulka nebyl v kontrastu se zastánci pásových oken nebo ohromných zrcadlových skel oken v kovových rámech tolik přitahován mýtem slunce, které přichází léčit. Dům proto stojí svou pravou nohou v klasické Loosově modernitě a levou v sociálním a liberálním českém funkcionalismu.*“²⁰⁹

²⁰⁹ Sapák (cit. v pozn. 195), s. XX.

8. Heinrich Kulka (1900–1971)

8.1 Životopis

Architekt Heinrich Kulka se narodil 29. března 1900 v židovské rodině v Litovli. V letech 1918–24 studoval na Vysoké škole technické ve Vídni; studium několikrát přerušil a nakonec nedokončil.²¹⁰ V roce 1919 absolvoval letní pobyt v Curychu.

Ve Vídni se poprvé setkal s Adolfem Loosem. V dopise Věře Běhalové později napsal: „Loose jsem viděl poprvé v Loosově semináři po pohřbu Petera Altenbergera v lednu 1919. Po vnitřních bojích jsem se stal přesvědčeným Loosovým žákem. Nejhlubší dojem na mne udělalo, jak Loos odvozoval své zákony stavění ve všem, co dělal, od duševních a kulturních potřeb moderních lidí, a že se v něm spojoval velký kulturní reformátor s velkým architektem. Méně slovy: jeho lidskost a jeho mistrovství.“²¹¹ Toto setkání se Kulkovi stalo osudovým a od této chvíle bylo mnoho věcí v Kulkově životě s Loosem pevně spojeno.

Jan Sapák ve svém článku o Kulkovi píše: „... po krátkém, ale intenzivním vnitřním boji se stal učitelem soukromé školy Eugenie Schwarzwaldové.“²¹² V roce 1920 začal Kulka navštěvovat Loosovu soukromou školu architektury, kde v rámci výuky vyhrál soutěž na dva nejmenší domy.²¹³ I na základě tohoto úspěchu pracoval v letech 1920–1923 jako kreslič v Loosově ateliéru.

²¹⁰ <http://www.ikg.uni-karlsruhe.de/projekte/exilarchitekten>, vyhledáno 25. 4. 2009. Zde se nachází řada informací, které patrně pocházejí z dosud neznámých a jinde nezveřejněných pramenů (možná z Nového Zélandu).

²¹¹ Dopis z 2. 4. 1970; cit. podle: Běhalová (cit. v pozn. 183), s. 22.

²¹² Sapák (cit. v pozn. 195), s. 106. Tato informace se vyskytuje pouze v tomto článku a je zvláštní, že se zde v trochu jiné souvislosti vyskytuje formulace o velkém vnitřním boji, uvedená v článku V. Běhalové (viz předchozí odstavec). V dívčí škole E. Schwarzwaldové učil nějakou dobu i A. Loos nebo O. Kokoschka.

²¹³ Rukschcio – Schachel (cit. v pozn. 184), s. 251.

Loosovi Kulka pomáhal s vydáním vybraných spisů, které vyšly na podzim roku 1921 pod názvem *Ins Leere gesprochen (Řeči do prázdna)*.²¹⁴

Pracoval s Loosem na soutěžním návrhu domu *The Chicago Tribune* (1922).²¹⁵ V době, kdy Loos zastával funkci hlavního architekta Úřadu města Vídně pro budování sídlišť, pracoval s ním na projektu sídliště Heuberg (1923).

V roce 1924, kdy Loos odešel z Vídně do Paříže, opustil Vídeň i Kulka a odešel do Stuttgartu, aby se seznámil s provozem některých stavebních kanceláří. Pracoval zde v kanceláři staršího Loosova žáka Gustava Schleichera, se kterým navázal celoživotní přátelství.²¹⁶ V roce 1927 spolupracoval s Josefem Frankem na stuttgartském Werkbundsiedlung Weissenhof a v letech 1927–28 zde pracoval v kanceláři Ernsta Otto Osswalda.²¹⁷

Když byla v roce 1925 úředně uzavřena Loosova vídeňská kancelář, všechny papíry měly být spáleny. Kulka s Grethe Hentschelovou i přes výslovný zákaz mnoho materiálů zabalili do beden a zachránili.²¹⁸ Za dnešní znalost velké části prací Adolfa Loose vděčíme právě jim.

V letech 1926–27 pracoval Kulka u Loose v Paříži jako nástupce architekta Zlatko Neumanna (který už předtím v roce 1923 Kulku vystřídal jako kreslič v Loosově ateliéru).

Vztah Kulky a Loose nelze shrnout pouze konstatováním, že Kulka byl Loosův spolupracovník. Jejich vztah nebyl jen pracovní, šlo o velmi blízké přátelství. Kulka patřil, společně s Breuerem, Hlawatschem a Fischerem, k úzkému okruhu žáků, které znala i Loosova přítelkyně El-

²¹⁴ Ibidem, s. 263. Kniha vyšla i česky: Adolf Loos, *Řeči do prázdna* (ed. Bohumil Markalous), Praha 1929, druhé vydání Kutná Hora 2001.

²¹⁵ Rukschcio – Schachel (cit. v pozn. 184), s. 268.

²¹⁶ Ibidem, s. 295.

²¹⁷ Ibidem, s. 329.

²¹⁸ Ibidem, s. 313.

sie.²¹⁹ Pracoval vlastně jako Loosův osobní asistent, vyřizoval mu poštu, v roce 1929 mu byl za svědka při svatbě s Claire Beckovou.²²⁰ Mnoho informací o životě a díle Adolfa Loose pochází právě pouze z ústních sdělení Henricha Kulky.

Kulka často vedl dokončování Loosových staveb.²²¹ Vyřizoval například i agendu při stavbě Müllerovy vily v Praze, což dokládá dopis týkající se nezaplacené faktury adresovaný Františku Müllerovi odeslaný Kulkou z Vídně na jeho hlavičkovém papíře a jím podepsaný. Dopis byl vystaven na výstavě *Adolf Loos – dílo v českých zemích 1895–1933* v Muzeu hlavního města Prahy na přelomu let 2008–2009 a publikovaný už dříve v katalogu výstavy o Janu Vaňkovi.²²²

Kulka s Loosem pracoval v letech 1926–27 na zakázkách v Paříži. V roce 1926 dohlížel na dokončení interiéru obchodu Kniže & Co. V roce 1927 vypracoval podle Loosových návrhů plány pro nerealizovaný dům Josephine Bakerové.

Podle Běhalové později vedl společný atelier ve Vídni.²²³ Oproti tomu Rukschcio se Schachelem píše, že si Kulka v roce 1928 otevřel vlastní kancelář, a zatímco dříve Loosovi mj. i vyřizoval poštu, nyní k němu docházel jen kvůli nejpotřebnějším věcem.²²⁴

I tak se od roku 1928 Kulka podílel na všech Loosových pracích ve Vídni i v Československu. Několik zakázek, dva portály Matzner, venkovský dům Khuner v Payerbachu a čtyři domy pro centrálu vídeňského Werkbundu, realizoval dokonce přímo jako Loosův partner.²²⁵

²¹⁹ Ibidem, s. 251.

²²⁰ Ibidem, s. 350.

²²¹ Ibidem, s. 339.

²²² Jindřich Chatrný (ed.), *Jan Vaněk 1891 – 196.: civilizované bydlení pro každého* (kat. výst.), Brno 2008, s. 77.

²²³ Behalova (cit. v pozn. 183), s. 22. Informaci opakuje i Strnad (cit. v pozn. 4), s. 170.

²²⁴ Rukschcio – Schachel (cit. v pozn. 184), s. 342.

²²⁵ Behalova (cit. v pozn. 183), s. 22.

Vlastní realizace z let 1931–38 Kulka sepsal do dopisu Věře Běhalové.²²⁶ Jsou mezi nimi přestavba bytu Oskara Semlera v Plzni (1932–33), dům Van Hobokenův ve Vídni (1937), portál a vybavení obchodu Parker Penshop ve Vídni (1935), realizace obchodu a nové vybavení více vnitřních prostorů královské tabákové továrny v Bukurešti (datum neuvedeno) a další novostavby: Weissmannův dům ve Vídni (1933), dům dr. Kantora v Jablonci nad Nisou (1934), venkovský dům dr. Teichnera na Šumavě (1937), rodinný dům pro Rudolfa Holznera v Hronově (1938) a nájemní dům B. Löwenbacha v Hradci Králové (1937–38). Zajímavé je, že v tomto seznamu chybí módní závod Kníže v Praze na Příkopech (1934).

V letech 1937–38 se Kulka znovu přihlásil jako mimořádný posluchač na vídeňskou techniku, patrně proto, aby dokončil studium a získal titul architekta.²²⁷ V roce 1938 mu však jako židovskému architektovi byl zakázán výkon povolání. Emigroval do Hradce Králové, kde bydlel u známých své ženy. Zde pracoval na zmíněných zakázkách pro Holznera a Löwenbacha.

V prosinci 1938 (9. 12.) se Clement Wells pokusil získat pro Kulku místo učitele na New School of Social Research v New Yorku. Univerzita 22. 12. odpověděla, že Kulka je v USA neznámý, nemá diplom a nemůže doložit žádné zkušenosti s učením v Rakousku. V březnu 1939 mu byl alespoň přislíben bezplatný přednáškový cyklus na téma *Moderní trendy v architektuře* na Univerzitě v Severní Karolíně. Osmého května se Kulka dozvěděl, že pro cestu do USA nedostal vízum; o několik týdnů později, 22. 5., získal povolení k příjezdu do Austrálie. Pokud bude zdravý, bude mít platný průkaz a 200 AUS dolarů, bude moci přicestovat přesně za rok, 22. 5. 1940. Mezitím však v červenci 1939 získal vízum do Británie, která ale zároveň nepovolila přicestovat jeho rodině. Povolení k výjezdu na No-

²²⁶ Ibidem, s. 22.

²²⁷ Tato a následující informace pocházejí z internetových stránek uvedených v pozn. 210.

vý Zéland dostal už v Británii 28. 8. 1939, s požadavky: zdraví, platný průkaz a 400 liber šterlinků. Konečné vízum do Austrálie přišlo 13. 10. 1939. Brzy poté, 21. 12. 1939, vešel v Říši platnost zákaz vycestovat pro všechny německé muže ve věku mezi 18 a 45 lety. Konečné vízum na Nový Zéland získal Kulka 11. 1. 1940, jeho žena a děti mohli z ČSR odjet na Nový Zéland přes Itálii 13. 10. 1939. V březnu 1940 připlul Kulka do Wellingtonu, jeho rodina sem dorazila o několik týdnů později.

Už od května 1940 pracoval Kulka u *Fletcher Construction Company* v Aucklandu; práci zde mu zprostředkovalo ministerstvo financí. Zůstal zde dvacet let, do roku 1960, během kterých projektoval mnoho kancelářských budov, továrních objektů, nájemních a rodinných domů a vypracoval se na předního novozélandského architekta. Po roce 1960 byl činný jako samostatný architekt. Heinrich Kulka zemřel náhle na infarkt na Novém Zélandu 7. května 1971.

8. 2 Dílo a význam

Heinrich Kulka patří k těm osobnostem, o kterých se mluví vždy v souvislosti s jinou slavnější figurou. Jakoby jejich existence byla přímo podmíněna onou hvězdou, která vešla do dějin neoddiskutovatelným způsobem. V žádném případě nelze nijak umenšovat zásadní vliv Adolfa Loose na osobnost a architektonickou tvorbu Kulkovu. Ale posbíráme-li střípky, kterých o Kulkovi v životopisech, článcích a zprávách o Adolfu Loosovi existuje velké množství, uvědomíme si, že Heinrich Kulka si zaslouží v dějinách středoevropské architektury samostatné místo.

Kulka byl ostatně nejen Středoevropanem. Narodil se v židovské rodině v Litovli, část svého života strávil v Rakousku, část v Československu a více než třicet let na Novém Zélandu. V knize *Adolf Loos: Leben und Werk* autoři píší: „... *Čechoslováci Norbert Krieger a Heinrich Kulka*

byli od roku 1920 do roku 1923 v Loosově kanceláři kresliči a pracovali společně s ním.²²⁸ Myslím, že Heinrich Kulka byl stejně kosmopolitní člověk, jako chtěla být kosmopolitní architektura dvacátých a třicátých let v Evropě do nástupu Hitlera.

Jan Sapák ve svém článku o vile Kantor vyslovuje o Kulkovi několik zásadních myšlenek a pokouší se interpretovat jeho dílo.²²⁹ Hned v úvodu přichází s myšlenkou, že nejen Loos ovlivňoval své žáky a spolupracovníky, ale také oni měli na Loose přímý a velký vliv. Atmosféru v Loosově škole dokreslují jeho vlastní slova: „...*moje metoda spočívá v tom, že na jednom projektu jsou promyšleny i všechny technické a architektonické detaily. Vnější výstavba se dotýká tradice tam, kde vídeňští architekti tradici opustili. Ke způsobu výuky patří i skutečnost, že žáci své práce srovnávají a tím se učí jeden od druhého. Projekty musí být navrhovány zevnitř navenek, podlahy a stropy (dělení parket a kazet) jsou primárním úkolem, průčelí sekundárním. Největší důraz je kladen na správné dělení os a vybavení nábytkem. Tímto způsobem jsou moji žáci přiváděni k tomu, aby přemýšleli prostorově v kubusu.*“²³⁰ Je evidentní, že atmosféra Loosových seminářů byla velmi otevřená a studenti i Loos pracovali společně a vzájemně se ovlivňovali. Jakkoli se může Sapákův nápad zdát odvážný, je velmi pravděpodobný. Vezmeme-li v potaz, v jak úzkém vztahu Loos s Kulkou byl, je zcela přirozené, že nejen Kulka od Loose si bral maximum, ale i Loos zpracovával podněty mladého kolegy, což není v dějinách umění nijak výjimečné.

Kulka v několika svých realizacích použil myšlenky loosovského Raumplanu. Už před Kantorovou jabloneckou vilou se různé úrovně jednotlivých prostorů objevily v přestavbě bytu Oscara Semlera v Plzni

²²⁸ Rukschcio – Schachel (cit. v pozn. 184), s. 239.

²²⁹ Sapák (cit. v pozn. 195).

²³⁰ Cit. podle: Šlapeta (cit. v pozn. 188), s. 83.

(1932) a několik let poté Kulka Raumplan použil i v domě Rudolfa a Ilzy Holznerových v Hronově (1937–38).²³¹

Podle Sapáka je snadné rozeznat typický Kulkův styl. „*Jeho práce, zvláště na začátku v roce 1926, vytvořila fenomén, který se nerozpakuji nazvat „civil modesty“ a současně nový způsob výrazu. Toto je jasně zřejmé – abych dal konkrétní příklad – v připojení šikmých schodišť. Kulka spojil jednotlivé dílčí části s římsami, které končí v prázdnotě. Římsy v zářícím polychromovaném dřevě jsou podstatně menší než ty, které použil v předchozích Loosových pracích. V nich můžeme tušit vzdálenou reflexi japonských vlivů. Kulkův styl můžeme také rozeznat v rámci plánu, kde je zdůrazněn kompoziční prvek.*“²³²

Právě v tom, co Sapák nazývá „civil modesty“ vidím nejdůležitější přínos Kulkovy tvorby. Ačkoli jeho stavby (Kantorova vila) neobsahují tak čistou a pádnou myšlenku jako stavby Loosovy, transformují tyto jasné ideje do civilnějších poloh, přístupnějších a přijatelnějších pro širší okruh lidí nebo zákazníků. Právě takovým stavebníkem byl Alfréd Kantor. Zmínila jsem se, že je možné, že navštívil některý z Loosových nebo Kulkových interiérů v Plzni a jeho styl ho zaujal. Když se rozhodl postavit nový dům v Jablonci, Loos už nežil, ale je pravděpodobné, že Kulku zvolil ne jako náhražku za Loose, ale právě pro tu jeho větší „civilnost“, i když v prostředí Jablonce byla i ta pořád hodně odvážná.

Kulka bez pochyb vyrostl pod vlivem klimatu Vídně. Vídeň byla město, kde studoval, a současně město, ke kterému měl silný a blízký vztah. Společně s Loosem se setkával se skupinou vídeňských intelektuálů kolem Karla Krause a Ludwiga Wittgensteina, která vydávala časopis *Die Fackel* (*Pochodeň*) a publikovala v novinách *Neue Freie Presse*. Přesto nikdy nepřetrhal své vazby na československé kulturní prostředí. Proto

²³¹ AS (Alexandr Skalický), Vila Rudolfa a Ilzy Holznerových, in Petr Urlich (ed.), *Slavné vily Královohradeckého kraje*, Praha 2007, s. 132–134; <http://www.alexandrskalicky.cz/dumhronov.htm>, vyhledáno 6. 6. 2009.

²³² Sapák (cit. v pozn. 195), s. 106–107.

byl pro Kantora tím správným architektem. Vyprojektoval mu skvělou, z dálky viditelnou vilu, která v sobě spojovala praktické požadavky související s lékařskou praxí, kterou Kantor v domě vykonával, s reprezentativním, důstojným, ale přitom útulným bydlením, a zároveň měla kosmopolitní charakter.

Sapáka zaujal vztah mezi klientem a architektem, kdy architekt byl Žid, který se brzy stal obětí perzekuce, zatímco klient byl primář místní nemocnice, později člen Henleinovy strany, aktivní stoupenec NSDAP a nakonec vedoucí pracovník zdravotní služby Wehrmachtu. V roce 1933 ale ještě fakt, že Kulka byl židovského původu, nemusel hrát významnou roli. Daleko pozoruhodnější je možná skutečnost, že si německý lékař v kulturně německém městě nechal postavit dům ve stylu, který byl v tomto kulturním prostředí z ideových důvodů téměř nepřijatelný. Možná hrálo roli i to, že nedaleko už stály dvě vily od Heinricha Lauterbacha.

O tom, že Kantor zůstal s Kulkou i po dokončení stavby domu v kontaktu, svědčí i zmíněný dopis, ze kterého je zřejmé, že Kantor mimo jiné věděl o Kulkově úmyslu emigrovat.

Zajímavé postřehy o Kulkově díle nám zprostředkovala Věra Běhalová. Podařilo se jí navázat s architektem korespondenční kontakt a spolu postupně dospěli k rozhodnutí napsat a vydat o Kulkovi článek, ke kterému jí zaslal řadu podkladů. Získala tak mnoho cenných informací včetně plánů a fotografií. Před realizací tohoto záměru však Kulka zemřel a jen částečným výsledkem je už zmíněný článek v časopise *Bauforum* z roku 1974.²³³

V dopise ze 3. dubna 1971 Kulka píše: „*Protože evropské období mé práce je vzhledem k okolnostem zvláště důležité, hodně mi záleží na tom, aby byly publikovány mé práce z tohoto období a v této souvislosti také vývoj mého stylu v pozdějších letech v nové zemi.*“ V dalším dopise z 16.

²³³ Behalova (cit. v pozn. 183), s. 22.

dubna píše, že chce knihu připravit důkladně. K publikování plánů a důležitých fotek je však nutný souhlas Oskara Semlera. „*Kantorův dům je pro mě stejně důležitý jako Semlerův.*“ Pro knihu slibuje dodat veškerý materiál – plány, fotografie a popisy.²³⁴

Velmi zajímavá je Kulkova zmínka o jeho vlastním domě v Aucklandu (1943–44). V dopise z 11. září 1970 o něm Běhalové píše, že „... v cizí zemi, na křižovatkách, kterými jsem ve své práci prošel, ukázal mi duch Loose vždy správnou cestu... *Náš dům zde je do současnosti a na zdejší poměry upravený Loos-Kulka-Haus.*“²³⁵

Kulka přispěl i do teoretické debaty o moderním bydlení, když v roce 1931 otiskl krátký článek v časopise *Byt a umění*.²³⁶ Text *O nezbytných a zbytečných věcech v moderním bytě* shrnuje zásady úspornosti a účelnosti v uspořádání a vybavení bytu moderního člověka.

8. 3 Kulkův Raumplan Adolfa Loose

Kulka byl mimo jiné prvním kritikem a biografem Adolfa Loose. Ještě za jeho života vydal monografii, ve které podrobně popsal jeho tvorbu.²³⁷ Už jsem se zmínila o tom, že byl první, kdo nazval Loosovu prostorovou koncepci Raumplanem; bez jeho definice se od té doby neobejde žádný text věnovaný Loosovi. Stojí tak jistě za to ocitovat zde delší část z jeho textu, konkrétně z kapitoly přímo nazvané Raumplan, která dosud nebyla do češtiny přeložena:

„*Obecně bylo dosud nejdůležitější starostí architektů vytvoření fasády a uspořádání podpor uvnitř. Půdorys byl řešen patro po patru v ploše. Co náhodně zbude mezi podporami, nazveme prostorem. Člověk*

²³⁴ Ibidem, s. 22

²³⁵ Ibidem, s. 23.

²³⁶ Heinrich Kulka (cit. v pozn. 177), s. 6–9.

²³⁷ Kulka (cit. v pozn. 176).

má odjakživa snahu spojit více prostorů, nikdy ale nemyslel na to, udělat to jinak než v jednom směru. Řazením pokojů vedle sebe tak v bytě vznikla apartmá [„Zimmerflucht“]. Divadlo má na sebe vrstvené patrové galerie nebo lóže, které jsou v otevřeném vztahu k hlavnímu prostoru procházejícímu více patry. Loos rozpoznal, že člověk by těsnost lóží nemohl vydržet, kdyby se nedíval do velkého hlavního prostoru, a že také spojením vyšších hlavních prostor s nižšími přidanými prostory může být prostor uspořádan, a použil tento poznatek u stavby rodinného domu.

S Adolfem Loosem přišla na svět podstatně novější, vyšší idea prostoru: volné myšlení v prostoru, plánování místností, které leží v různých úrovních a nejsou spojeny do žádného průchozího patra, komponování místností stojících ve vzájemném vztahu v harmonický, neoddělitelný celek a prostorově ekonomické uspořádání. Místnosti mají podle svého účelu a významu vždy nejen různé velikosti, nýbrž také různé výšky. Loos tím může stejnými stavebními prostředky vytvořit více obytné plochy, protože tímto způsobem přináší v téže krychli, na tomtéž základu, pod toutéž střechou, mezi týmiž obvodovými stěnami více prostoru. Tím využívá materiálu a stavebního bloku až do posledního zbytku. Jinak vyjádřeno by se mohlo říci: architekt, který myslí v ploše, potřebuje větší stavební prostor, aby vytvořil stejnou obytnou plochu. Přitom se zbytečně prodlužují provozní dráhy v domě, hospodaření se stává nerentabilnějším, obyvatelnost omezenější a taková stavba se tak prodraží a vyžaduje větší udržovací náklady.

Podpěry a příčné řezy se dnes počítají s největší přesností. Žádná stavební část se nesmí stát předimenzovanou, aby tím nenastaly neúčinné výdaje na materiál a stavební náklady. Věda, která se zabývá hospodařením, se nazývá stavební statika. Na tom pracují generace odborníků. Nedbá se ale prostoru, který se klidně prohýří.

Základy k prostorové ekonomice tvoří jednotlivec: Adolf Loos. A jako se dosud mluvilo o půdorysu, může se od dob Loose mluvit o prostorovém plánu (Raumplanu).

Vychází najevo základní princip: Teprve když se spojí stavební statika s prostorovou ekonomikou, můžeme mluvit o moderním (úsporném) stavebním díle.

Raumplan klade svou náplní praktických úkolů a požadavků nárok na nejvyšší koncentraci navrhujícího architekta. Musí v okamžiku zrození svého prostorového uspořádání myslet současně na účel, konstrukci, komunikační dráhy, introdukci, vybavení nábytkem, obložení a harmonii prostoru. Adolf Loos má tuto schopnost koncentrace, tento dar uchopení prostoru v nejvyšší míře. Nikdo nebyl s to přivést jako on ty nesčetné, často vzájemně si odporující požadavky k tak dokonalému řešení, že se nad touto samozřejmostí na tento velký čin téměř zapomíná.

Co se všeobecně označuje jako kubistický stavební styl, je z jiného smýšlení vzniklé úsilí o pouze vnější plastické členění hmoty. To je prázdná fasádová architektura. Raumplan nemá s takovou vnější plastikou co dělat. U Loose je prvořadý vnitřek. Ten určuje vnější formu. Tím se nemá říci, že prostorové uspořádání je s vnějším členěním hmoty neslučitelné. Loos probouzí k životu nejjasnější formu, krychli, a nejdokonalejší stavbu světa, stupňovou pyramidu. Daří se mu to následkem přísné prostorové disciplíny, ovládnutím prostoru.²³⁸

8. 4 Čeští Loosovi žáci

Kulka patří do skupiny, která bývá nazývána čeští žáci Adolfa Loose. Jednotlivým členům této skupiny se věnovali zejména Vladimír Šlape-

²³⁸ Ibidem, s. 13–15.

ta²³⁹ a Zdeněk Lukeš;²⁴⁰ Podle Rostislava Šváchy, který se touto skupinou architektů také zabýval,²⁴¹ se o žádném z těch, kteří působili v Praze, nedá říci, že by ve svých pražských budovách uskutečňovali charakteristické Loosovy tvůrčí postupy.²⁴² Myšlenky loosovského Raumplanu, jak o tom svědčí i Kulkovy realizace včetně Kantorovy vily, našly odezvu v některých realizacích Loosových žáků mimo Prahu.

Olomoucký rodák Paul Engelmann (1881–1965) byl ve Vídni členem intelektuálního okruhu okolo Loose, spisovatele Karla Krause a filozofa Ludwiga Wittgensteina. S ním Engelmann navrhl dům pro jeho sestru Margarethu. Raumplan použil Engelmann v rodinném domě Vladimíra Müllera v Olomouci, pomocí čehož dosáhl rafinovaných prostorových efektů. V roce 1934 emigroval do Tel Avivu, kde vlastní nákladem vydával sborníky o díle Loose, Krause a Wittgensteina.

Olomoucký Jacques Groag (1892–1961) byl ve srovnání s mysticky založeným Engelmannem ryzí praktik. Od strohého loosovského pojetí dospěl k senzibilnějším formám směřujícím k organické architektuře, které vyvrcholily v jeho letním domě na Ostravici, komponovaném tak, aby byly jeho interiéry po celý den osvětlovány sluncem. Je to jedna z řídkých (a v kapitole o organické architektuře nezmíněných) ukázek organického pojetí architektury na našem území.

Rudolf Wels (1882–1844) studoval v Loosově škole v letech 1912–14. Působil zejména v Karlových Varech, kde stavěl obytné, veřejné a lázeňské stavby, prozrazující Loosův vliv.

Mezi další Loosovy žáky patřili Norbert Krieger, Kurt Unger nebo Karel Lhota.

²³⁹ Šlapeta (cit. v pozn. 188), s. 83–92; týž, Adolf Loos a česká architektura (K 50. výročí úmrtí), *Památky a příroda* VIII, 1983, č. 10, s. 596–602. Engelmana a Groaga jako olomoucké rodáky pojednává i kniha Tomáš Černoušek – Vladimír Šlapeta – Pavel Zatloukal, *Olomoucká architektura 1900–1950*, Olomouc 1981.

²⁴⁰ Zdeněk Lukeš, Nedotčené dílo Loosova žáka Rudolfa Welse, in: Szadkowska (cit. v pozn. 172.), s. 15–18; Lukeš (cit. v pozn. 193), s. 198–200.

²⁴¹ Švácha (cit. v pozn. 190), s. 490–512.

²⁴² Švácha (cit. v pozn. 166), s. 404.

Nové poznatky k Loosově okruhu spolupracovníků se jistě objevují v katalogu k výstavě *Adolf Loos – dílo v českých zemích*,²⁴³ která vyšla teprve krátce před dokončením mé diplomové práce a proto jsem ji zatím nemohla zpracovat.

Z těchto žáků rozvíjel Heinrich Kulka Loosovy myšlenky nejnějněji a nejdůsledněji. Jestliže Loosovi šlo o prostou útulnost,²⁴⁴ Kulka kritérium útulnosti naplňoval ve velké míře. Interiér Kantorovy vily v Jablonci, ač je navržen z luxusních materiálů do důstojných rozměrů, působí maximálně útulně.

8. 5 Přehled Kulkových realizací:²⁴⁵

V kanceláři Adolfa Loose (1922):

Vila Rufer, Vídeň, 1922 (spolupráce)

Soutěž na palác Chicago Tribune, 1922 (spolupráce)

V kanceláři Ernsta Otto Osswalda:

Obchodní dům Eisenfuchs, Stuttgart, 1927 (spolupráce)

Soutěžní návrh výškového domu pro Stuttgarter Tagblatt, 1927 (spolupráce)

V kanceláři Adolfa Loose (po 1927):

Salón Kníže, Paříž, 1927 (spolupráce)

Dům pro Josephinu Bakerovou, Paříž, 1927 (spolupráce)

Dům Paul Khuner, Payerbach, Dolní Rakousko, 1928 (spolupráce)

Portál pánského krejčovství Alberta Matznera, Wien, 1929 (spolupráce)

²⁴³ Maria Szadkowska, *Adolf Loos – dílo v českých zemích*, Praha 2009.

²⁴⁴ Rostislav Švácha, *Interiéry Adolfa Loose*, *Domov XXIII*, 1983, č. 6, s. 4.

²⁴⁵ Kompletní seznam realizací včetně početných staveb na Novém Zélandu je přístupný na internetové stránce cit. v pozn. 210.

Stavba verandy pro manžele Willyho a Marthu Hirschovy, Plzeň, 1929–30
Jednorodinný dvojdomek, sídliště Werkbundu Vídeň, 1930–32 (s Adolfem Loosem)

Stavby a projekty 1933–39:

Výkladní skříň Královské tabákové továrny, Bukurešť, 1931–34
Dům s ordinací pro dr. Alfreda a Karlu Kantorovy, Jablonec nad Nisou, 1933–34
Přestavba nájemního bytu továrníka a obchodníka ing. Oskara a Hanny Semlerových, Plzeň, 1933–35
Zařízení pánského módního salónu Kníže, Praha, 1934
Dům dr. Samuela Teichnera, Šumava, 1934–36
Portál a zařízení Parker Pen Shop, Vídeň, 1935
Návrh poloviny dvojdomu ing. Heinricha Katze, Praha, 1935
Přestavba domu Anthonyho van Hobokena, Vídeň, 1937
Návrh zahradního pavilónu a přestavba domu manželů Willyho a Marthy Hirschových, Plzeň, 1937
Nájemní dům Bedy Löwenbacha, Hradec Králové, 1937–38
Návrh bungalovu pro pana Bondyho, Československo, 1938
Dům Rudolfa Holznera, Hronov, 1937–39
Továrna a správní budova New Zealand Plywood Ltd./FHGS, Penrose Auckland, 1941–42 (Fletcher Company)
Vlastní dům, St. Heliers, Auckland, 1943–44
Tovární budovy Dominion Industries (Linseed Oil und Linseed Foods Division), Dunedin, 1943–45 (Fletcher Company)
Dům Frank und Lizzie Briess, St. Heliers Bay, Kohimarama, Auckland, 1944–45
Dům Harvey, Papatoetoe, Auckland, 1944–47
Tovární budovy Ridge Tire/Tyre Remoulding Co.Ltd., Auckland, 1944–55 (Fletcher Company)

Pivovar Dominion Breweries Ltd., Otahuhu, 1944/59 (Fletcher Company)
Tovární budovy Felt & Textiles New Zealand Ltd. (New Zealand Textiles Ltd.), 1945 (Fletcher Company)

Stavby a projekty po 1945:

Ve Fletcher Company, Nový Zéland:

Obchodní dům D. F. Nelson & Co. Ltd., Auckland, 1946
Kostel metodistů Apia, Westsamo, 1947
Přestavba obchodu J. Waters Drugist, Auckland, 1947
Tovární budovy Kiwi Bacon, Auckland, 1947
Auckland Memorial, 1947
Tovární budovy C.L. Innes & Co. Softdrinks Ltd., Hamilton, 1947–55
Přestavba Národní banky of New Zealand, Auckland, 1948
Tovární budovy Butland, Auckland, 1948
Fletcher Steel Factory, Christchurch, 1950
Show Building, Waikato, Hamilton, 1950
Domy pro vedoucí pracovníky Fletcher Company, 1951
Dům W. Guy Smith, Wadestown, Wellington, 1952
Domy pro manažery Fletcher Company, Remuera, Auckland, 1953
Kauri Yard Development (Lumbermart), Penrose, Auckland, 1953
Portland Zementwerke, Wilsons, Whangarei, 1953
Hostel, Kawerau, 1953
Byty, obchodní místnosti, hostel, 1954
Garáže Tasman Pulp + Paper Mill, Kawerau, 1954
Přestavby Alton Lodge, Fletcher Stud Farm, Te Kauwhata, Auckland, 1954
Přestavby Gough, Gough & Hamer, Rotorua, 1954
Tovární budovy I. C. I., Union Street/Gracefield, Wellington, 1954
Dům pro CC. McPhail, Remuera, Auckland, 1954

Návrh univerzity, Hobson Bay, Auckland, 1954
Návrh zástavby Hobson Bay, Auckland, 1954
Výrobní hnojiv Southland/Bay of Plenty Fertiliser Co. Ltd., Mount Maunganui, 1954
Továrna a skladové budovy Dalgety & Co. Ltd., Hamilton, 1954
Kancelář a továrna Fisher & Paykel Ltd., Auckland, 1954/58
Továrna Caxton Press, Kawerau, 1955
Roller Mill, Northern Roller Milling Co. Ltd., Tauranga, 1955
Kancelář a skladištní budova Kidd Garrett Ltd., Auckland, 1955
Přestavba továrny Kempthorne & Prosser Ltd., Auckland, 1955
Vícerodinný dům pro Sira Douglase Robba, Remuera, Auckland, 1956
Továrna Duroid, Onehunga, Auckland, 1956
Kancelář a továrna Fletcher Steel, Hornby, Wellington, 1956
Továrna a skladiště Foodstuffs Ltd., Taita, Wellington, 1957
Továrna Farm Products Ltd., Thorndon Quay, Wellington, 1957
Kancelář a továrna Fletcher Steel (Vulcan Steel) and Engineering Co. Ltd., Nelson St., Auckland, 1957
Dům Phillips, Mt. Eden/Epsom, Auckland, 1958
Dům s loděnicí pro Sira Jamese Fletchera, Mt. Eden, Auckland, 1958
Továrna na boty Gadabout, 1958
Továrna Formica, Thomas de la Rue & Sons (N.Z.) Ltd., Penrose, Auckland, 1958
Výstavní budova, Australian Court, Epsom, Auckland, 1959
Kancelář a továrna E.S. & A. Robinson Printing, New Lynn (Abel Dykes), Auckland, 1959
Autobusové nádraží, Rotorua, 1959
Obchod Maple Furnishings, Lower Hutt, 1960
Obchod Maple Furnishings, Takapuna, Auckland, 1960
Dům Wolfů a Alice Straussových, Glen Innes, St. Heliers, Auckland, 1960
Dům Poundových, Northcote, Auckland, 1965

Dům květináře R. Mayerhöflera, B'house Bay, Auckland, 1966
Vícerodínný dům pro rodinu Davidovských, Mt. Eden, Auckland, 1968
Dům lékaře Richardse, Auckland, 1969

Ve své vlastní architektonické kanceláři v Aucklandu:

Vícerodínný dům Kulka, St. Heliers, Auckland, 1946
Dům houslisty Otto Hübschera, Glen Eden, Auckland, 1947
Rodinný dům Tretter, St. Heliers Bay, Auckland, 1948
Dům zubaře B. Friedlander, Henderson, Auckland, 1948–49
Dům Karla a Kvety Beranových, St. Heliers, Auckland, 1950
Přestavba domu Feri a Joyce Hoffmannových, Whangapuri Rd., Drury,
1952
Dům Otto und Hilde Altmannových, Epsom, Auckland, 1953
Dům Dr. Osborna, St. Heliers, Auckland, 1956
Dům Dr. E. Gifforda, Auckland, 1958
Dům Dr. Stephen Moorea, Glendowie, Auckland, 1960
Dům s 6 byty pro p. Krukzienera, St. Heliers, Auckland, 1961
Dům Krukziener, Glendowie, Auckland, 1962
Dům Joe a Giselle Schenirerových, View Point, Howick, Auckland, 1962
Rodinný dům Hammondových, Henderson, Auckland, 1962
Dům právníka Dr. Eugena Mayera a jeho ženy, Glendowie/St. Heliers,
Auckland, 1962–64
Dům Lawrence Birkse, Remuera, Auckland, 1964
Dům biologa Andora a Evy Fischmannových, Remuera, Auckland, 1964
Dům E. a Olly Newlandových, Kohimaramara, Auckland, 1964
Dům zubaře Gerarda a fotografky Marty Friedlanderových, Herne Bay,
1965–67
Dům Dr. Waltera Fischela, Auckland, 1965
Dům Fraser, Te Awamutu, 1965
Dům Billyho Harknesse, Remuera, Auckland, 1965

Vnitřní vybavení obchodu Len Ring, Auckland, 1965
Dvojdomek P. Harta, Orakei, Auckland, 1966
Dům pro dceru Maru a jejího muže, Hamilton, 1966
Dům pánů Schulze & Goldsteina, Pakuranga, Auckland, 1967
Dům Elizabeth Buckleyové, Glen Eden (Titirangi), Auckland, 1968
Dům Dr. Rolanda a Herty Marleynových, Campbells Bay, Auckland, 1969
Přestavba domu Roberta Lintona, St. Heliers, Auckland, 1969

9. Závěr

Tři funkcionalistické vily ze začátku třicátých let 20. století v Jablonci nad Nisou představují zvláštní fenomén. V rámci jablonecké architektury první poloviny století jsou tyto vily naprosto ojedinělé. Jejich architektura sem byla importována ze zcela jiného prostředí a není tedy překvapující, že zde nenašla téměř žádný ohlas.

Stavebníci první z vil, manželé Háskovi, se inspirovali Lauterbachovým domem z výstavy bydlení ve Vratislavi a stavebníky dalších dvou domů inspiroval jak příklad Hásků, tak (v případě vily Kantor) další stavby mimo oblast severních Čech. Všichni od nového domu čekali především nové a moderní bydlení odpovídající vzrůstajícím dobovým nárokům na funkčnost a pohodlný provoz. Krátce jsem se zmínila i o teorii bydlení, která byla v době mezi světovými válkami rozpracována do nejmenších detailů.

V práci jsem se snažila shromáždit veškeré dostupné materiály, které se k stavbě jabloneckých vil vztahují. Záměrem bylo prozkoumat vily z mnoha stran a z různých úhlů pohledu a zkusit najít odpověď na otázky související s architekturou vil, úlohou jejich objednavatelů i s jejich provozem. Zpracovala jsem podrobný popis všech tří domů a pokusila jsem se rekonstruovat jejich původní podobu a popsat, jak se jejich architektura odrazila v životě v domě a jeho provozu. U Schmelowského vily s unikátně zachovaným interiérem jsem popsala její dochované vybavení.

Práce také shrnula život a dílo obou architektů a zařadila je do širších souvislostí, u obou s důrazem na zdroje, které nejvíc ovlivnily architekturu jabloneckých vil.

Ve stavbách Heinricha Lauterbacha vstoupila do Jablonce a tím na naše území vůbec organická architektura. Jejimi představiteli u nás byli i bratři Šlapetové, kteří vyšli ze stejného prostředí jako Lauterbach,

z okruhu architektů okolo vřatislavské Státní akademie. Shrnutím Häringovy teorie organické architektury práce ukázala, že Lauterbach z ní v mnoha ohledech vychází a jeho jablonecké domy mohou být považovány za výborný příklad přenesení trochu vizionářských Häringových myšlenek do civilnější podoby, přístupné i méně extravagantním stavebníkům.

Vila Alfréda Kantora postavená Heinrichem Kulkou představuje významný doklad šíření vlivu Adolfa Loose, zde prostřednictvím jeho významného žáka a blízkého spolupracovníka. Stručný přehled českých Loosových žáků a jejich tvorby ukazuje, že v jablonecké Kantorově vile se zachoval velmi významný a kvalitní příklad loosovské architektonické koncepce. Stejně jako Lauterbachovy vily „překládají“ myšlenky organické architektury do jazyka srozumitelnému objednavatelům ze středních vrstev, představuje i Kulkova zjednodušená varianta loosovského Raumplanu civilnější verzi velmi progresivních idejí, přenesenou do prostředí, které by možná původní variantu těchto inovací považovalo za příliš avantgardní.

V práci jsem se snažila co nejvíce využít dobovou literaturu, v některých případech zatím nikdy nepoužitou nebo nepřeloženou do češtiny. Do rozboru architektury vil jsem zařadila citáty z dobových časopisů, které jablonecké vily zaznamenaly a příznivě hodnotily. Kulkův vztah k Loosovi jsem ilustrovala překladem jeho hojně citované, ale do češtiny dosud v celku nepřeložené definice loosovského Raumplanu z jeho monografie o Loosovi.

V Jablonci nad Nisou, vlastně na architektonické periferii, se v Lauterbachových a Kulkově vile objevily velmi kvalitní realizace vycházející hned ze dvou odlišných podob funkcionalistické architektury. Jejich podrobné zpracování, o které jsem se v této práci snažila, potvrdilo, že jde o výjimečné stavby, které mají své pevné místo v rámci nejen české, ale i středoevropské architektury první poloviny 20. století.

Seznam literatury – abecedně

- anonym, Arbeiten von Dipl.-Ing. H. Lauterbach – Breslau, *Der Baumeister* XXVII, 1929, č. 11, s. 372–380 a příloha 124
- Adolf **Behne**, *Ruf zum Bauen*, Berlin 1920
- Vera **Behalova**, Dokumente der menschliche Kontakte, *Alte und moderne Kunst* XV, 1970, č. 113, s. 20–23
- Vera **Behalova**, Pilsner Wohnungen von Adolf Loos, *Bauforum* III, 1970, č. 21, s. 56n
- Vera **Behalova**, Ein Beitrag zur Kulka-Forschung, *Bauforum* VII, 1974, č. 43, s. 22–30
- Kornelia von **Berswordt-Wallrabe** (ed.), *Künstler der Breslauer Akademie: Von Otto Mueller bis Oscar Schlemmer* (kat. výst.), Schwerin 2002
- Virgil **Bierbauer**, Vidéki tapaszlatok, *Tér és forma* VI, 1933, č. 4–5, s. 111–115
- Tomáš **Černoušek** – Vladimír **Šlapeta** – Pavel **Zatloukal**, *Olomoucká architektura 1900–1950*, Olomouc 1981
- *Deutsche Biographische Enzyklopädie* 6, München 1999
- Slávka **Doricová**, *Rodinný dům v Bratislavské architektuře 1918–1938* (diplomová práce), FFUP, Olomouc 1999
- Josef **Fischer** (ed.), *Jak bydleti: Cyklus přednášek pořádaných ženskou národní radou, odborem „Zjednodušení práce v domácnosti“*, Praha 1935
- Kenneth **Frampton**, *Moderní architektura: Kritické dějiny*, Praha 2004
- Peter **Gössel** – Gabriele **Leuthäuserová**, *Architektura 20. století*, Praha 2006
- Josef **Grus** – Antonín **Heythum** – Hana **Kučerová-Záveská** – František **Zelenka** – Ladislav **Žák**, *Byt: Sborník Svazu československého díla*, Praha 1937
- Felix **Haas**, *Architektura 20. století*, Praha 1983

- Pavel **Halík** (ed.), *Slavné vily Libereckého kraje*, Praha 2007
- G. **Harbers**, Wohnung unnn Werkraum: Werkbund-Ausstellung Breslau 1929, *Der Baumeister* XXVII, č. 9, 1929, s. 285–312 a příloha 85/86 a 94
- Hugo **Häring**, *Schriften, Entwürfe, Bauten*, Stuttgart 1965
- R. **Heyken**, Wohnhaus in Stahlskellet Bauweise, *Das ideale Heim* VIII, č. 7, 1934, s. 237–243
- Barbora **Honzátková**, *Bytová kultura ve 20. a 30. letech 20. století: Odrazy nových myšlenek v interiérové tvorbě brněnských architektů a návrhářů* (magisterská diplomová práce), FFMU, Brno 2005
- Karel **Honzík**, *Moderní byt*, Praha 1928
- Karel **Honzík**, *Tvorba životního slohu*, Praha 1946
- Jindřich **Chatrný** (ed.), *Jan Vaněk 1891–1962: Civilizované bydlení pro každého* (kat. výst.), Brno 2008
- A. **Jahelková**, *Vliv Adolfa Loose na československou architekturu* (dizertační práce), FFUJEP, Brno 1975
- Andrea **Jakubcová**, *Architektura v Jablonci nad Nisou 1900–1945* (magisterská diplomová práce), FFUP, Olomouc 2006
- Vladimír **Ježek**, Poznámky k výstavě WuWa, *Stavba* VIII, 1929–30, č. 5, s. 74–75
- Vladimír **Karfik** – Vladimír **Šlapeta** – Milena **Lamarová**, *Frank Lloyd Wright a česká architektura* (kat. výst.), Praha 2001
- Roman **Karpaš** a kol., *Stalo se na severu Čech 1900/2000*, Liberec 2001
- Jan Evangelista **Koula**, Nové konstrukce a nové stavební hmoty na WuWě, *Stavba* VIII, 1929–30, č. 5, s. 66–73
- Jan Evangelista **Koula**, *Obytný dům dneška*, Praha 1931
- Jan Evangelista **Koula**, *Nová česká architektura a její vývoj ve 20. století*, Praha 1940
- Heinrich **Kulka**, An Adolf Loos, unseren Lehrer!, *Wiener Allgemeine Zeitung*, 11. Dezember 1930
- Heinrich **Kulka**, *Adolf Loos: Das Werk des Architekten*, Wien 1931

- Heinrich **Kulka**, O nezbytných a zbytečných věcech v moderním bytě, *Byt a umění* II, 1931, č. 4, s. 6–9
- Heinrich **Kulka**, Ein Arzthaus in Gablonz, *Forum* VII, 1937, č. 7, s. 104–107
- Heinrich **Kulka**, Bekenntnis zu Adolf Loos, *Alte und moderne Kunst* XV, 1970, č. 113, s. 24–26
- Heinrich **Lauterbach** – Jürgen **Joedicke**, *Hugo Häring*, Stuttgart 1965
- Heinrich **Lauterbach**, *Bauten 1925–1965*, Berlin 1971
- Markéta **Lhotová** (ed.), *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, Jablonec nad Nisou 2004
- Radovan **Lipus** – David **Vávra**, *Šumná města*, Brno 2002
- Adolf **Loos**, *Řeči do prázdna*, ed. Bohumil Markalous, Praha 1929, druhé vydání Kutná Hora 2001
- Zdeněk **Lukeš**, *Architektura 20. století*, Praha 2001
- Zdeněk **Lukeš**, *Splátka dluhu: Praha a její německy hovořící architekti 1900-1938*, Praha 2002
- Patrizia **Malfiatti**, Villa Schmelowsky, *Abitare*, 1997, č. 363, s. 184-187
- Erich **Mendelsohn**, *Gesamtschaffen des Architekten*, Berlin 1930
- Hermann **Muthesius**, *Das Englische Haus: Entwicklung, Bedingungen, Anlage, Aufbau, Einrichtung und Innenraum*, Berlin 1905
- Jan **Nesiba**, Výstava „Byt a dílna“ ve Vratislavi, *Stavitel* X, 1929, č. 5–6, s. 96–116 a redakční úvod: K výstavě „Byt a dílna“ ve Vratislavi, s. 93
- Edith **Nowak-Rischowski**, Ein Haus im Vorgebirge: Eine Arbeit von Architekt Heinrich Lauterbach, *Innen-Dekoration* XLIII, 1932, č. 11, s. 378–389
- Adolf **Opel** (ed.), *Konfrontationen: Schriften von und über Adolf Loos*, Wien 1988
- Marek **Perůtka** (ed.), *Lubomír Šlapeta – Čestmír Šlapeta: Architektonické dílo* (kat. výst.), Olomouc – Brno 2003

- Jan **Randáček**, Liberecká architektura v letech 1895–1938, *Umění* XL-VII, č. 6, 1999, s. 528–537
- Hana **Rousová** (ed.), *Mezery v historii 1890–1938: Polemický duch střední Evropy – Němci, Židé, Češi* (kat. výst.), Praha 1994
- Burkhardt **Rukschcio** – Roland **Schachel**, *Adolf Loos: Leben und Werk*, Salzburg – Wien 1982
- Jan **Sapák**, Heinrich Kulka: Villa Kantor a Jablonec 1933–34, *Domus*, 1991, č. 726, s. 100–107
- August **Sarnitz**, *Adolf Loos 1870–1930*, Praha 2004
- Mackay Hugh Baillie **Scott**, *Dům a zahrada*, Praha 1910
- Oldřich **Starý**, Výstava „Die Wohnung“ ve Stuttgartě, *Stavba* VI, 1927–28, č. 3, s. 35–42 a č. 4, s. 51–64
- Oldřich **Starý**, Výstava Wohnung und Werkraum, *Stavba* VIII, 1929–30, č. 5, s. 65–66
- Chritina Inês **Steingräber**, *Heinrich Lauterbach (1893–1973): Leben und Werk* (disertační práce), Kiel 2002
- Chritina Inês **Steingräber**, *Der Architekt Heinrich Lauterbach*, Kiel 2006
- Jan **Strnad**, *Jablonec nad Nisou: dobové fotografie*, Jablonec nad Nisou 2002
- Jan **Strnad** (ed.), *Jablonecká radnice 1931–1933: Příběh stavby architekta Karla Wintera*, Jablonec nad Nisou 2008
- Maria **Szadkowska** (ed.), *Adolf Loos: Dílo a rekonstrukce* (sborník příspěvků), Praha 2005
- Maria **Szadkowska**, *Adolf Loos – dílo v českých zemích*, Praha 2009
- Vladimír **Šlapeta**, Loučení s berlínskou avantgardou, *Architektura ČSSR* XXXII, 1973, č. 8, s. 400–406
- Vladimír **Šlapeta**, Paul Engelmann a Jacques Groag, olomoučtí žáci Adolfa Loose, *Památky a příroda* III, 1978, č. 2, s. 83–92

- Vladimír **Šlapeta**, K počátkům organické architektury, *Umění a řemesla* XV, 1978, s. 38–45
- Vladimír **Šlapeta** – Lubomír **Šlapeta**, 50 Jahre WUWA: Eine Dokumentation, *Bauwelt* LXX, 1979, s. 1426–1445
- Vladimír **Šlapeta**, Die Architektur an der Akademie für Kunst und Kunstgewerbe in Breslau, *Wissenschaftliche Zeitschrift der Hochschule für Architektur und Bauwesen* XXVI, 1979, č. 4–5, s. 400–404
- Vladimír **Šlapeta**, W sprawie początków architektury organicznej, *Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej*, Wrocław 1980, s. 121–134
- Vladimír **Šlapeta**, Organic Architecture in Central Europe and Alvar Aalto, in: *Abacus: Yearbook of the Museum of Finis Architecture*, 1981, č. 2, s. 113–139
- Vladimír **Šlapeta**, Česká meziválečná architektura z hlediska mezinárodních vztahů, *Umění* XXVIII, 1981, č. 3, s. 309–319
- Vladimír **Šlapeta**, Adolf Loos a česká architektura (K 50. výročí úmrtí), *Památky a příroda* VIII, 1983, č. 10, s. 596–602
- Vladimír **Šlapeta**, Organiku építészet Közép-Europában, *Magyar Építésművészet*, 1983, č. 6, s. 16–25
- Vladimír **Šlapeta**, Neues Bauen in Breslau, *Rassegna*, 1989, č. 40, s. 14–61
- Vladimír **Šlapeta**, Pupils of Breslau Academy, *Rassegna*, 1989, č. 40, s. 73–78
- Vladimír **Šlapeta**, Luxury Country Houses, *Rassegna*, 1989, č. 40, s. 78–87
- Vladimír **Šlapeta**, Bauten und Entwürfe, in: *Baustelle: Tschechische Republik: Aktuelle Tendenzen tschechischer Architektur* (kat. výst.), Berlin 1997, s. 104–107
- Vladimír **Šlapeta**, Architektura třicátých let v Čechách na Moravě a ve Slezsku, in: Vojtěch Lahoda (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění 1890/1938* IV/2, Praha 1998, s. 389–414

- Vladimír **Šlapeta**, *Adolf Loos a česká architektura*, Praha 1984, reprint 2000
- Vladimír **Šlapeta**, Hans Scharoun: Korespondence z těžkých časů, *Architekt* 46, 2000, č. 2, s. 56–62
- Rostislav **Švácha**, Adolf Loos a česká architektura, *Umění XXXI*, 1983, s. 490–512
- Rostislav **Švácha**, Interiéry Adolfa Loose, *Domov XXIII*, 1983, č. 6, s. 4–7
- Rostislav **Švácha**, *Od moderny k funkcionalismu: Proměny pražské architektury první poloviny 20. století*, Praha 1995
- Rostislav **Švácha**, Architektura dvacátých let v Čechách, in: Vojtěch Lahoda (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění 1890–1938 IV/2*, Praha 1998, s.11–36
- Rostislav **Švácha** (ed.), *Regionalismus a internacionalismus v soudobé architektuře*, Praha 1999
- Rostislav **Švácha**, Regionalismus v architektuře 20. století, in: *Středoevropská architektura 1890–1998: Sborník příspěvků symposia 22.–24. 10. 1998*, Zlín 1999, s. 30–37
- Rostislav **Švácha**, Regionalismus v současné české architektuře, *ERA 21*, 2006, č. 3, s. 48–51
- Bruno **Taut**, *Nové bydlení: Žena jako tvůrce*, Praha 1926
- Petr **Urlich**, *Vila M.U.Dr Schmelowsky architekta Heinricha Lauterbacha v Jablonci nad Nisou (1931–1932(3)) v ulici Dr. Opletala: Stavebně architektonické posouzení*, Praha 1999
- Petr **Urlich** (ed.), *Slavné vily Královehradeckého kraje*, Praha 2007
- David **Vávra**, *Libereckým krajem: Tvář architektury*, Liberec 2004
- Henry van de **Velde**, *Zum neuen Stil*, München 1955
- Hans **Vollmer** (ed.), *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler des XX. Jahrhunderts III*, Leipzig 1956
- Francis Reginald Stevens **Yorke**, *The modern House*, London 1934

- Ladislav **Žák**, WUWA – Výstava Wohnung und Werkraum ve Vratislavi, *Výtvarné snahy XI*, 1929–30, s. 25–29

Internetové odkazy

- [http://de.wikipedia.org/wiki/Heinrich_Lauterbach_\(Architekt\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Heinrich_Lauterbach_(Architekt))
- http://de.wikipedia.org/wiki/Werkbundsiedlung_Breslau
- <http://www.alexandrskalicky.cz/dumhronov.htm>
- http://www.historisches-lexikon-bayerns.de/artikel/artikel_44921
- <http://www.ikg.uni-karlsruhe.de/projekte/exilarchitekten>

Seznam literatury – chronologicky

- Hermann Muthesius, *Das Englische Haus: Entwicklung, Bedingungen, Anlage, Aufbau, Einrichtung und Innenraum*, Berlin 1905
- Mackay Hugh Baillie Scott, *Dům a zahrada*, Praha 1910
- Adolf Behne, *Ruf zum Bauen*, Berlin 1920
- Bruno Taut, *Nové bydlení: Žena jako tvůrce*, Praha 1926
- Oldřich Starý, Výstava „Die Wohnung“ ve Stuttgartě, *Stavba VI*, 1927–28, č. 3, s. 35–42 a č. 4, s. 51–64
- Karel Honzík, *Moderní byt*, Praha 1928
- anonym, Arbeiten von Dipl.-Ing. H. Lauterbach – Breslau, *Der Baumeister XXVII*, 1929, č. 11, s. 372–380 a příloha 124
- G. Harbers, Wohnung unnd Werkraum: Werkbund-Ausstellung Breslau 1929, *Der Baumeister XXVII*, č. 9, 1929, s. 285–312 a příloha 85/86 a 94
- Adolf Loos, *Řeči do prázdna*, ed. Bohumil Markalous, Praha 1929, druhé vydání Kutná Hora 2001
- Vladimír Ježek, Poznámky k výstavě WuWa, *Stavba VIII*, 1929–30, č. 5, s. 74–75
- Jan Evangelista Koula, Nové konstrukce a nové stavební hmoty na WuWě, *Stavba VIII*, 1929–30, č. 5, s. 66–73
- Oldřich Starý, Výstava Wohnung und Werkraum, *Stavba VIII*, 1929–30, č. 5, s. 65–66
- Ladislav Žák, WUWA – Výstava Wohnung und Werkraum ve Vratislavi, *Výtvarné snahy XI*, 1929–30, s. 25–29
- Heinrich Kulka, An Adolf Loos, unseren Lehrer!, *Wiener Allgemeine Zeitung*, 11. Dezember 1930
- Erich Mendelsohn, *Gesamtschaffen des Architekten*, Berlin 1930
- Jan Evangelista Koula, *Obytný dům dneška*, Praha 1931
- Heinrich Kulka, *Adolf Loos: Das Werk des Architekten*, Wien 1931

- Heinrich Kulka, O nezbytných a zbytečných věcech v moderním bytě, *Byt a umění* II, 1931, č. 4, s. 6–9
- Edith Nowak-Rischowski, Ein Haus im Vorgebirge: Eine Arbeit von Architekt Heinrich Lauterbach, *Innen-Dekoration* XLIII, 1932, č. 11, s. 378–389
- Virgil Bierbauer, Vidéki tapasztalatok, *Tér és forma* VI, 1933, č. 4–5, s. 111–115
- R. Heyken, Wohnhaus in Stahlskelet Bauweise, *Das ideale Heim* VIII, č. 7, 1934, s. 237–243
- Frederik Yorke, *The modern House*, London 1934, s. 38, 52, 54, 85
- Josef Fischer (ed.), *Jak bydlet: Cyklus přednášek pořádaných ženskou národní radou, odborem „Zjednodušení práce v domácnosti“*, Praha 1935
- Heinrich Kulka, Ein Arzthaus in Gablonz, *Forum* VII, 1937, č. 7, s. 104–107
- Jan Evangelista Koula, *Nová česká architektura a její vývoj ve 20. století*, Praha 1940
- Henry van de Velde, *Zum neuen Stil*, München 1955
- Hans Vollmer (ed.), *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler des XX. Jahrhunderts* III, Leipzig 1956
- Hugo Häring, *Schriften, Entwürfe, Bauten*, Stuttgart 1965
- Heinrich Lauterbach – Jürgen Joedicke, *Hugo Häring*, Stuttgart 1965
- Vera Behalova, Dokumente der menschliche Kontakte, *Alte und moderne Kunst* XV, 1970, č. 113, s. 20–23
- Vera Behalova, Pilsner Wohnungen von Adolf Loos, *Bauforum* III, 1970, č. 21, s. 56n
- Heinrich Kulka, Bekenntnis zu Adolf Loos, *Alte und moderne Kunst* XV, 1970, č. 113, s. 24–26
- Heinrich Lauterbach, *Bauten 1925–1965*, Berlin 1971
- Vladimír Šlapeta, Loučení s berlínskou avantgardou, *Architektura ČSSR* XXXII, 1973, č. 8, s. 400–406

- Vera Behalova, Ein Beitrag zur Kulka-Forschung, *Bauforum* VII, 1974, č. 43, s. 22–30
- A. Jahelková, *Vliv Adolfa Loose na československou architekturu* (dizertační práce), FFUJEP, Brno 1975
- Karel Honzík, *Tvorba životního slohu*, Praha 1976
- Vladimír Šlapeta, Paul Engelmann a Jacques Groag, olomoučtí žáci Adolfa Loose, *Památky a příroda* III, 1978, č. 2, s. 83–92
- Vladimír Šlapeta, K počátkům organické architektury, *Umění a řemesla* XV, 1978, č. 3, s. 38–45
- Vladimír Šlapeta – Lubomír Šlapeta, 50 Jahre WUWA: Eine Dokumentation, *Bauwelt* LXX, 1979, s. 1426–1445
- Vladimír Šlapeta, Die Architektur an der Akademie für Kunst und Kunstgewerbe ins Breslau, *Wissenschaftliche Zeitschrift der Hochschule für Architektur und Bauwesen* XXVI, 1979, č. 4–5, s. 400–404
- Vladimír Šlapeta, W sprawie początkow architektury organicznej, *Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej*, Wrocław 1980, s. 121–134
- Tomáš Černoušek – Vladimír Šlapeta – Pavel Zatloukal, *Olomoucká architektura 1900–1950*, Olomouc 1981
- Vladimír Šlapeta, Česká meziválečná architektura z hlediska mezinárodních vztahů, *Umění* XXVIII, 1981, s. 309–319
- Vladimír Šlapeta, Organic Architecture in Central Europe and Alvar Aalto, in: *Abacus: Yearbook of the Museum of Finis Architecture*, 1981, č. 2, s. 113–139
- Burkhardt Rukschcio – Roland Schachel, *Adolf Loos: Leben und Werk*, Salzburg – Wien 1982
- Felix Haas, *Architektura 20. století*, Praha 1983
- Vladimír Šlapeta, Adolf Loos a česká architektura (K 50. výročí úmrtí), *Památky a příroda* VIII, 1983, č. 10, s. 596–602

- Vladimír Šlapeta, Organiku építészet Közep-Europaban, *Magyar Epítőművészet*, 1983, č. 6, s. 16–25
- Rostislav Švácha, Adolf Loos a česká architektura, *Umění XXXI*, 1983, s. 490–512
- Rostislav Švácha, Interiéry Adolfa Loose, *Domov XXIII*, 1983, č. 6, s. 4–7
- Vladimír Šlapeta, *Adolf Loos a česká architektura*, Praha 1984, reprint 2000
- Adolf Opel (ed.), *Konfrontationen: Schriften von und über Adolf Loos*, Wien 1988
- Vladimír Šlapeta, Luxury Country Houses, *Rassegna*, 1989, č. 40, s. 78–87
- Vladimír Šlapeta, Neues Bauen in Breslau, *Rassegna*, 1989, č. 40, s. 14–61
- Vladimír Šlapeta, Pupils of Breslau Academy, *Rassegna* 40, 1989, č. 40, s. 73–78
- Jan Sapák, Heinrich Kulka: Villa Kantor a Jablonec 1933–34, *Domus*, 1991, č. 726, s. 100–107
- Hana Rousová (ed.), *Mezery v historii 1890–1938: Polemický duch střední Evropy – Němci, Židé, Češi* (kat. výst.), Praha 1994
- Rostislav Švácha, *Od moderny k funkcionalismu: Proměny pražské architektury první poloviny 20. století*, Praha 1995
- Patrizia Malfiatti, Villa Schmelowsky, *Abitare*, 1997, č. 363, s. 184–187
- Vladimír Šlapeta, Bauten und Entwürfe, in: *Baustelle: Tschechische Republik: Aktuelle Tendenzen tchechischer Architektur* (kat. výst.), Berlin 1997, s. 104–107
- Vladimír Šlapeta, Architektura třicátých let v Čechách na Moravě a ve Slezsku, in: Vojtěch Lahoda (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění 1890/1938 IV/2*, Praha 1998, s. 389–414
- Rostislav Švácha, Architektura dvacátých let v Čechách, in: Vojtěch Lahoda (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění 1890–1938, IV/2*, Praha 1998, s. 11–36

- *Deutsche Biographische Enzyklopädie* 6, München 1999
- Slávka Doricová, *Rodinný dům v Bratislavské architektuře 1918–1938* (magisterská diplomová práce), FFUP, Olomouc 1999
- Jan Randáček, Liberecká architektura v letech 1895–1938, *Umění* XVII, č. 6, 1999, s. 528–537
- Rostislav Švácha, Regionalismus v architektuře 20. století, in: *Středoevropská architektura 1890–1998: Sborník příspěvků symposia 22.–24. 10. 1998*, Zlín 1999, s. 30–37
- Rostislav Švácha (ed.), *Regionalismus a internacionalismus v soudobé architektuře*, Praha 1999
- Petr Urlich, *Vila M.U.Dr Schmelowsky architekta Heinricha Lauterbacha v Jablonci nad Nisou (1931–1932(3)) v ulici Dr. Opletala: Stavebně architektonické posouzení*, Praha 1999
- Vladimír Šlapeta, Hans Scharoun: Korespondence z těžkých časů, *Architekt* 46, 2000, č. 2, s. 56–62
- Kornelia von Berswordt-Wallrabe (ed.), *Künstler der Breslauer Akademie: Von Otto Mueller bis Oscar Schlemmer* (kat. výst.), Schwerin 2002
- Vladimír Karfík – Vladimír Šlapeta – Milena Lamarová, *Frank Lloyd Wright a česká architektura* (kat. výst.), Praha 2001
- Roman Karpaš a kol., *Stalo se na severu Čech 1900/2000*, Liberec 2001
- Zdeněk Lukeš, *Architektura 20. století*, Praha 2001
- Radovan Lipus – David Vávra, *Šumná města*, Brno 2002
- Zdeněk Lukeš, *Splátka dluhu: Praha a její německy hovořící architekti 1900-1938*, Praha 2002
- Chritina Inês Steingräber, *Heinrich Lauterbach (1893–1973): Leben und Werk* (disertační práce), Kiel 2002
- Jan Strnad, *Jablonec nad Nisou: dobové fotografie*, Jablonec nad Nisou 2002
- Marek Perůtka (ed.), *Lubomír Šlapeta – Čestmír Šlapeta: Architektonické dílo* (kat. výst.), Olomouc – Brno 2003

- Kenneth Frampton, *Moderní architektura: Kritické dějiny*, Praha 2004
- Markéta Lhotová (ed.), *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, Jablonec nad Nisou 2004
- August Sarnitz, *Adolf Loos 1870–1930*, Praha 2004
- David Vávra, *Libereckým krajem: Tvář architektury*, Liberec 2004
- Barbora Honzátková, *Bytová kultura ve 20. a 30. letech 20. století: Odrazy nových myšlenek v interiérové tvorbě brněnských architektů a návrhářů* (magisterská diplomová práce), FFMU, Brno 2005
- Maria Szadkowska (ed.), *Adolf Loos: Dílo a rekonstrukce* (sborník příspěvků), Praha 2005
- Peter Gössel – Gabriele Leuthäuserová, *Architektura 20. století*, Praha 2006
- Andrea Jakubcová, *Architektura v Jablonci nad Nisou 1900–1945* (magisterská diplomová práce), FFUP, Olomouc 2006
- Chritina Inês Steingräber, *Der Architekt Heinrich Lauterbach*, Kiel 2006
- Rostislav Švácha, Regionalismus v současné české architektuře, *ERA 21*, 2006, č. 3, s. 48–51
- Pavel Halík (ed.), *Slavné vily Libereckého kraje*, Praha 2007
- Petr Urlich (ed.), *Slavné vily Královehradeckého kraje*, Praha 2007
- Jindřich Chatrný (ed.), *Jan Vaněk 1891–1962: Civilizované bydlení pro každého* (kat. výst), Brno 2008
- Jan Strnad (ed.), *Jablonecká radnice 1931–1933: Příběh stavby architekta Karla Wintera*, Jablonec nad Nisou 2008
- Maria Szadkowska, *Adolf Loos – dílo v českých zemích*, Praha 2009

Prameny

- dopisy Zdeňky Háskové rodině Svobodových, soukromý archiv manželů Svobodových
- Inventarizace objektu funkcionalistické vily F. Schmelowského od arch. H. Lauterbacha Jablonec nad Nisou. Zpracováno v ateliéru FACIS sdružení architektů, Praha, červen 1999. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, spisový archiv

Functionalist Architecture in Jablonec nad Nisou

Summary

This work researches on three functionalist villas or houses in Jablonec nad Nisou in north Bohemia. Two of them, house Hasek and house Schmelowsky, were built by Heinrich Lauterbach (1893–1973), the third, house Kantor, by Heinrich Kulka (1900–1971).

First part describes architecture in Jablonec in the 1st half of 20th century. Houses were built mostly in eclectic style here and most of inhabitants used their houses to manifestation of their German positions.

Functionalist house represents a result of very detailed investigation of economic, functional and comfortable living. Three main parts of the text describe thoroughly every of the three houses: Hasek, Schmelowsky and Kantor. Every of them contains detailed description of their architecture, compares their original condition and present state and describes their original operation. Information about their owners is included.

Next chapters focus on both remarkable architects of the houses. Work of Heinrich Lauterbach was connected with State Academy in Breslau (Wroclaw). He became known after the WuWA exhibition by german Wekrbund in 1929. His Jablonec houses bring simpler version of ideas of so called organic architecture (*organhaftes Bauen*), promoted by his colleagues Hugo Häring and Hans Scharoun. Heinrich Kulka, the most remarkable pupil and colleague of Adolf Loos, used modest variation on Loos' Raumplan in the Kantor house. His writings on Raumplan are discussed as well as his position between other followers of Loos.

Seznam obrazových příloh

Obrazové přílohy obsahují výběr z dokumentace historického i současného stavu jabloneckých vil a některých dalších staveb, které zmiňuji v textu. Staré fotografie jsem většinou převzala přímo z dobových časopisů, proto nejsou příliš kvalitní. Reprodukce jsou v závorce označeny zkráceným názvem časopisu nebo knihy, ze které pocházejí, nebo jménem autora a rokem vydání.

Obr. 1: Háskova vila, původní stav, pohled od západu (repro z Tér és forma 1933, s. 112)

Obr. 2: Háskova vila, původní stav, pohled od severozápadu (repro z Innen-Dekoration 1932, s. 378)

Obr. 3: Háskova vila, původní stav, pohled od jihu (repro z Innen-Dekoration 1932, s. 379)

Obr. 4: Háskova vila, původní stav, pohled od severovýchodu (repro z Tér és forma 1933, s. 113)

Obr. 5: Háskova vila, původní stav, pohled od východu (repro z Innen-Dekoration 1932, s. 379)

Obr. 6: Háskova vila, původní stav, jídelna (repro z Innen-Dekoration 1932, s. 380)

Obr. 7: Háskova vila, původní stav, hlavní obytný prostor (repro z Innen-Dekoration 1932, s. 385)

Obr. 8: Háskova vila, původní stav, jídelna a obytný prostor (repro z Innen-Dekoration 1932, s. 384)

Obr. 9: Háskova vila, původní stav, schodiště a předsíň v patře (repro z Innen-Dekoration 1932, s. 382)

Obr. 10: Háskova vila, původní stav, předsíň v patře (repro z Innen-Dekoration 1932, s. 383)

- Obr. 11:** Háskova vila, původní stav, ložnice paní Háskové (repro z Innen-Dekoration 1932, s. 386)
- Obr. 12:** Háskova vila, původní stav, pokoj paní Háskové (repro z Innen-Dekoration 1932, s. 386)
- Obr. 13:** Háskova vila, stav v roce 2004, pohled od západu (repro z Lhotová 2004, s. 138)
- Obr. 14:** Háskova vila, stav v roce 2004, pohled od východu (repro z Lhotová 2004, s. 138)
- Obr. 15:** Háskova vila, stav v roce 2004, obytný prostor (repro z Lhotová 2004, s. 142)
- Obr. 16:** Háskova vila, stav v roce 2004, krb v obytném prostoru (repro z Lhotová 2004, s. 142)
- Obr. 17:** Háskova vila, stav v roce 2004, schodiště (repro z Lhotová 2004, s. 143)
- Obr. 18:** Háskova vila, půdorys přízemí (repro z Innen-Dekoration 1932, s. 380)
- Obr. 19:** Háskova vila, půdorys patra (repro z Innen-Dekoration 1932, s. 380)
- Obr. 20:** Heinrich Lauterbach, dům č. 35 na výstavě Wohnung und Werkraum ve Vratislavi, 1929 (repro z Baumeister 1929, s. 285)
- Obr. 21:** Heinrich Lauterbach, dům č. 35 na výstavě Wohnung und Werkraum ve Vratislavi, 1929 (repro z Baumeister 1929, s. 288)
- Obr. 22:** Heinrich Lauterbach, dům č. 35 na výstavě Wohnung und Werkraum ve Vratislavi, 1929 (repro z Baumeister 1929, s. 290)
- Obr. 23:** Heinrich Lauterbach, dům č. 35 na výstavě Wohnung und Werkraum ve Vratislavi, 1929, půdorys (repro z Baumeister 1929, příloha 85)
- Obr. 24:** Schmelowského vila, původní stav, pohled od jihozápadu (repro z Das ideale Heim 1934, s. 237)
- Obr. 25:** Schmelowského vila, původní stav, pohled od severovýchodu (repro z Das ideale Heim 1934, s. 238)

- Obr. 26:** Heinrich Lauterbach, Schmelowského vila, plán: pohled ze zahrady, pohled z ulice (repro z Lhotová 2004, s. 148)
- Obr. 27:** Heinrich Lauterbach, Schmelowského vila, model, 1932 (repro z Lhotová 2004, s. 148)
- Obr. 28:** Schmelowského vila, půdorys přízemí, patra, prvního patra (repro z Das ideale Heim 1934, s. 238)
- Obr. 29:** Schmelowského vila, průběh stavby (repro z Lhotová 2004, s. 149)
- Obr. 30:** Schmelowského vila, Heinrich Lauterbach s manželi Schmelowskými v průběhu stavby (repro z Lhotová 2004, s. 145)
- Obr. 31:** Schmelowského vila, původní stav, jídelna (repro z Das ideale Heim 1934, s. 239)
- Obr. 32:** Schmelowského vila, původní stav, schody mezi obytným prostorem a jídelnou (repro z Das ideale Heim 1934, s. 241)
- Obr. 33:** Schmelowského vila, původní stav, detail obytného prostoru (repro z Das ideale Heim 1934, s. 241)
- Obr. 34:** Schmelowského vila, původní stav, pracovní kout a sofa v obytném prostoru (repro z Das ideale Heim 1934, s. 243)
- Obr. 35:** Schmelowského vila, původní stav, kuchyň (repro z Das ideale Heim 1934, s. 243)
- Obr. 36:** Schmelowského vila, stav v roce 1997, pohled od jihu (repro z Abitare 1997, s. 106)
- Obr. 37:** Schmelowského vila, současný stav, pohled ze zahrady (foto Iva Karásková)
- Obr. 38:** Schmelowského vila, současný stav, pohled z ulice dr. Randy (foto Iva Karásková)
- Obr. 39:** Schmelowského vila, současný stav, zahrada (foto Iva Karásková)
- Obr. 40:** Schmelowského vila, současný stav, pohled z Opletalovy ulice (foto Iva Karásková)

- Obr. 41:** Schmelowského vila, současný stav, detail vstupu (foto Iva Karásková)
- Obr. 42:** Schmelowského vila, současný stav, pracovní kout a sofa v obytném prostoru (foto Iva Karásková)
- Obr. 43:** Schmelowského vila, současný stav, obytný prostor (foto Iva Karásková)
- Obr. 44:** Schmelowského vila, současný stav, vestavěná stěna v hlavním obytném prostoru (foto Iva Karásková)
- Obr. 45:** Schmelowského vila, stav v roce 1997, obytný prostor (repro z *Abitare* 1997, s. 108)
- Obr. 46:** Schmelowského vila, stav v roce 1999, chodba v prvním patře (repro z Lhotová 2004, s. 156)
- Obr. 47:** Schmelowského vila, stav v roce 1999, koupelna (repro z Lhotová 2004, s. 158)
- Obr. 48:** Schmelowského vila, stav v roce 1999, původní umyvadlo v koupelně (repro z Lhotová 2004, s. 158)
- Obr. 49:** Schmelowského vila, současný stav, kuchyň (foto Iva Karásková)
- Obr. 50:** Schmelowského vila, současný stav, vestavěné skříňky v kuchyni (foto Iva Karásková)
- Obr. 51:** Schmelowského vila, současný stav, kuchyňské zásobníky (foto Iva Karásková)
- Obr. 52:** Schmelowského vila, současný stav, původní karma v přípravě (foto Iva Karásková)
- Obr. 53:** Schmelowského vila, současný stav, původní bidet v koupelně (foto Iva Karásková)
- Obr. 54:** Kantorova vila, současný stav, pohled z Palackého ulice (foto Iva Karásková)
- Obr. 55:** Kantorova vila, současný stav, pohled ze severozápadu (foto Iva Karásková)

- Obr. 56:** Kantorova vila, současný stav, pohled ze zahrady (foto Iva Karásková)
- Obr. 57:** Kantorova vila, současný stav, boční strana z ulice (foto Iva Karásková)
- Obr. 58:** Kantorova vila, původní stav, pohled z ulice (repro z Forum 1937, s. 104)
- Obr. 59:** Kantorova vila, původní stav, pohled ze zahrady (repro z Forum 1937, s. 104)
- Obr. 60:** Kantorova vila, původní stav, hala (repro z Forum 1937, s. 105)
- Obr. 61:** Kantorova vila, původní stav, pohled do haly (repro z Lhotová 2004, s. 163)
- Obr. 62:** Kantorova vila, původní stav, odpočinkový kout (repro z Forum 1937, s. 107)
- Obr. 63:** Kantorova vila, původní stav, pohled z haly (repro z Forum 1937, s. 107)
- Obr. 64:** Kantorova vila, původní stav, pokoj synů (repro z Forum 1937, s. 105)
- Obr. 65:** Kantorova vila, původní stav, vestibul, vstup do obytných prostor, pohled do čekárny (repro z Forum 1937, s. 105)
- Obr. 66:** Kantorova vila, stav v roce 2004, ložnice – původně jídelna (repro z Lhotová 2004, s. 165)
- Obr. 67:** Kantorova vila, stav v roce 2004, hala, detail nástropního svítidla (repro z Lhotová 2004, s. 165)
- Obr. 68:** Heinrich Kulka, Kantorova vila, plán, 1933, severní a západní fasáda (repro z Lhotová 2004, s. 166–167)
- Obr. 69:** Heinrich Kulka, Kantorova vila, plán, 1933, jižní a východní fasáda (repro z Lhotová 2004, s. 166–167)
- Obr. 70:** Heinrich Kulka, Kantorova vila, plán, 1933, situace, půdorys střechy a řez (repro z Lhotová 2004, s. 166–167)

- Obr. 71:** Kantorova vila, Henrich Kulka, axonometrie (repro z Bauforum 1974, s. 29)
- Obr. 72:** Kantorova vila, půdorys přízemí (repro z Forum 1937, s. 106)
- Obr. 73:** Kantorova vila, půdorys prvního patra (repro z Forum 1937, s. 106)
- Obr. 74:** Kantorova vila, půdorys druhého patra (repro z Forum 1937, s. 106)
- Obr. 75:** Kantorova vila, půdorys terasy (repro z Forum 1937, s. 106)
- Obr. 76:** Kantorova vila, řez (repro z Forum 1937, s. 106)
- Obr. 77:** Kantorova vila, stav v roce 2004, vstup (repro z Lhotová 2004, s. 160)
- Obr. 78:** Dopis Alfréda Kantora Henrichu Kulkovi, Jablonec nad Nisou 30. 8. 1938 (repro z Domus 1991, s. 100)
- Obr. 79:** Doporučení Adolfa Loose Henrichu Kulkovi, Paříž 1. 2. 1927 (repro z Domus 1991, s. 101)
- Obr. 80:** Heinrich Kulka (repro z Lhotová 2004, s. 170)
- Obr. 81:** Heinrich Lauterbach (repro z Lhotová 2004, s. 172)
- Obr. 82:** Hans Scharoun, dům pro svobodné a mladé manželské páry na výstavě Wohnung und Werkraum ve Vratislavi, 1929, vstupní strana (repro z Architektura 20. století 2006, s. 246)
- Obr. 83:** Hans Scharoun, dům pro svobodné a mladé manželské páry na výstavě Wohnung und Werkraum ve Vratislavi, 1929, strana do dvora (repro z Architektura 20. století 2006, s. 247)
- Obr. 84:** Hans Scharoun, dům Schminke v L□bau, 1933 (repro z Architektura 20. století 2006, 244)
- Obr. 85:** Hugo Häring, půdorys vily, 1923 (repro z Umění a řemesla 1978, s. 39)
- Obr. 86:** Vít Obrtel, půdorys funkcionální vily, okolo 1926 (repro z Umění a řemesla 1978, s. 39)

Obr. 87: Lubomír Šlapeta, vila F. Kremera v Hlučíně, 1933–34 (repro z Šlapetové 2003, s. 112)

Obr. 88: Lubomír Šlapeta, vila F. Kremera v Hlučíně, 1933–34 (repro z Šlapetové 2003, s. 113)

Obr. 89: Lubomír Šlapeta, vila E. Lisky v Ostravě, 1935–36 (repro z Šlapetové 2003, s. 134)

Obr. 90: Lubomír Šlapeta, vila S. Nakládala v Olomouci 1936 (repro z Šlapetové 2003, s. 140)

Obr. 91: Heinrich Kulka, dům Rudolfa a Ilzy Holznerových v Hronově, 1937–38 (repro z Urlich 2007, s. 132)

Obr. 92: Heinrich Kulka, dům Bedy Löwenbacha v Hradci Králové, 1938–39 (repro z DČVU, s. 407)